

સુધરેલી રીત મુજબ
 વાંકગુસ્તર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ તૈયાર કરેલી

પાંચમી ચોપડીના અર્થ

O. T.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; વ્યુત્પત્તિ;
 પાઠના સમાવેશ તથા ચાર; અપૂર્ણ કૃતિ નિયમો
 પ્રિન્ટિંગ પ્રિન્ટના રાજકીય કાગળ.)

૧૨૨૫૨—મસજીદ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

૧૧૩ નારાયણગાંવ—શાદપોર—મુરત.

—C. M. Shah.

૦. પ્રક્રિયા—શાદપોર—મુરત.

આ પુસ્તક સને ૬૭ ના રૂપ માં એક મુજબ ૨૦૦૨

30 JAN ૧૯૬૦

છાપનાર નારાયણરાવ લલમજીરાવ નીકમ.

છાપવાનું ટેકસ્ટ—શ્રી “શંકર” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.

ચોપડીના પુલ ઉપર ટાંકી પાસે—મુરત.

સંવત ૧૯૮૧] કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ [સને ૧૯૨૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌંપીરાબિદ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૮૦ ચર્ગીક

પુસ્તકનું નામ પાંચમી શોખડીના ચર્મ

વિષય M322 : ૯ ૪૬ : ૬૦૩ ૨૦૨૧

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કોર્પોરેશન લિમિટેડ
ગોપીરાઈટ

પાંચમી ઓપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મરદાષ્ટ=ખાદુરી
કેવળ=એકલા
ઉપરાંત=વધારામાં
હૃદ=અયળ; મનપ્રુત
સ્નાયુ=માંસના તંતુ; જે
તંતુ વડે હાડકાને
માંસના લોચા વળ-
ગેલા રહે છે તે
હાબ=કબજા; અંકુશ
કેળવણી=શિક્ષણ
ભેદ=છુપું કારણ; તદ્વાત
પ્રયત્ન=(પ્રત્યત્ન)=પરિ-
શ્રમ; ણી મહેનત

મલખમ=કસરત માટે
દાટેલું ઉલું ગોળ લાકડું
આટાપાટા=એક જાતની
રમત
ક્રિકેટ=બૉલબૉટની રમત
અરબી=ચામડીની નીચે
હરેસો ચીકણો પદાર્થ
પ્રહયર્થ=સ્ત્રી સંગથી
દૂર રહેવું તે; જનોઈ
દે ત્યારથી પરણતાં
સુધીનો વિદાબ્યાસનો
વખત
અંકુશમાં=તાબામાં;
કબજામાં

રોડણી=રડણી
ખડખડાટ=નારાળ થઈ
મનમાં ખમડવું તે
ખંતીલા=કાળજીવાળા
દ્રેષ=કીનો; અદેખાઈ
છળકપટ=દગોદટકો
આચકો ખાશે=અટકશે
અણુધતો=અચોગ્ય
ખલકે=એટલું નહિ પણ
વધારે
ખસુસ=ખાસ
નકલ=કોપી; ઉતારો;
બીજાનું જોઈ ચાલવું તે
અનીતિ=ખરાબ ચાલ
આયુષ્ય=આવરણ

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે ? શરીરની કેળવણી કેવા
પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે ? મનની કેળવણીમાં
નીતિ કેળવવા પર શા માટે વધારે લક્ષ આપવું ? સારી રીતે મન
કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે ? અનીતિએ ચાલનારની શી દશા
થાય છે ? ખાસમાં ક્યાં ગુણ હોય તો મરદાષ્ટ કહેવાય ?

૨] બાળપોથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” જે આના.

પાઠ ૨.	ધ્રુમટ=અર્ધગોળ શિખ- રવાળું ઢાંકણ ભાત=તરેહ; ચિત્રામણ ગરક=ગરકાવ; લીન ફરસખંધી=પથર જડે- લી જમીન આંખ=નજર; નીધા રદ=ખરાબ	જાતિ સ્વભાવ=મૂળ ખાસીયત આતુરતા=દીતેજરી મુંગે મોઢે=જાણવા છતાં; ખોલ્યા વગર દાનવ=રાક્ષસ પ્રસન્ન=ખૂશ; સ્વસ્થ=હતો તેમ ને તેમ; ગમરાયા વગર; શાંત
સમયસૂચકતા=ઘટતો ઉપાય જલદી સૂઝે એવી ખુદ્દિ અકસ્માત=એકાએક અણુધાર્યો બનાવ અણુધાર્યું=ઓચિંતું સાવધાન=સાવચેત		

સવાલ—કંઈ પણ ઉપાય મનની કેવી સ્થિતિમાં સૂઝે છે ?
સંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શું યુક્તિ કરવી ?

પાઠ ૩.	પ્રયોગ=અજમાયસ	જળવાય=સયવાય
અસ્વચ્છ હવા=કાર્બોનિક	સિદ્ધ=સાબિત; પુરવાર	સોઇ=જોગવાઈ; સવહ
એસિડ ગ્યાસ કે દુર્ગંધ-	પ્રાણુવાયુ=ઓકિસજન;	કમકમાટ=ચીતળી
વાળી ખરાબ હવા	પ્રાણુને આધાર આપ-	મુંઝાઇએ=ચુંગળાઇએ
વાટે=રસ્તે	નાર વાયુ	ઠરાવું=થોભાવું
એઠવાડ=એઠું	શુદ્ધ=ચોક્કો	ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે
વાતાવરણુ=વાનું આવ-	કુદરતે=ઇશ્વર શક્તિએ	એવો
રણુ; પૃથ્વીની આસ-	પરિણામ=ફળ; છેવટ	બદખો=ખરાબ વાસ; દુર્ગંધ
પાસ વીટળાયેલો વાયુ	તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	સંભવ=આશા
		શ્વાસ=દમ

સવાલ—ખંધિઆર ધર કે બોંયરામાં જતાં પહેલાં શું કરવું ?
અંધારી ઝોરડીમાં ૧૪૬માંથી ધણુ અંગ્રેજો શાથી મરી ગયા ? હવા
શાથી સુધરે છે ?

પહેલી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” અહીં આના. [૩

પાઠ ૪.

જવાંમર્દ=અહાદુર; જુ-
વાન પુરુષ
જવસ્ત્રેજ=ભાગ્યેજ
આયલાંડ=ગ્રેટબ્રિટેનની
પશ્ચિમમાં ખેટ છે તે
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ભડકો=ખળતું
ફરજ=કર્તવ્ય; ધર્મ
ચાળણુ પોપણુ=ગુજરાન

તુતક=વહાણમાં ઉતાર-
ઓ માટેની બેઠક
સહીસલામત=જેવો ને
તેવો; સુખરૂપ
ઓથું=પડદો; આડું પડ
ધૈર્ય=ધીરજ; શાંતિ
દુવા=આશિર્વાદ
નિશાની=ઇશારત
સુખરૂપ=સહીસલામત
ખડક=પાણીમાંનો ડુંગર

આંચ=હરકત; નુકસાન
દરકાર=પરવા
પહેલવાન=કુસ્તીયાજ;
જવાંમર્દ
ભરદરીએ=ફરીઆની
અધવચ્ચે
નોંધ=ત્રખાણુની યાદી
શૂરવીરપણું=મહાદુરી
શ્રદ્ધા=ભરોસો; વિશ્વાસ
દઢતાથી=મજબુતપણે

સવાલ—ત્રણ સિવાય બીજી કંઈ કંઈ આખતોમાં શૂરવીરપણું
ગણાય છે ? જોને કોઈનેના વૃત્તાંતમાંથી આપણને શી શિખામણુ મળે છે ?

પાઠ ૫.

શુરુભકિત=શુરુને માટે
માન અને પ્રેમ
ધર્મ=ફરજ; કર્તવ્ય
ભાગવત=હિંદુધર્મનું
પુસ્તક, શ્રીકૃષ્ણનું
જન્મ ચરિત્ર
ગુરૂપત્ની=ગુરૂની સ્ત્રી
બકી=કરી

સરત=હોડ; હારજીત
કાટકા=મોટા અવાજ;
કડકા
મુસળધાર=સાંબેલાના
જેવી ભડી ધારમાં
પડયા કરતો એવો
અધકાર છવાઇ ગયો=
અધાર અધ ગયું
ગળગળા=પાણી પાણી

જેવા; છાતી ભરાઈ
આવેથી રડવા સરખા
સરસા=સાથે
એકનિશા=ખરો ભાવ;
ખરી શ્રદ્ધા
પ્રસંગ=વખત; જોગ
અમૂલ્ય=ધણી કીમતી
આચાર્ય=ઉપદેશ આપ-
નાર; ગુરુ

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના દષ્ટાંતથી શો બોધ મળે છે ?
ગુરુ સેવાથી શા લાભ થાય છે ? ગુરુ શિષ્ય કને સેવા શા માટે કરાવે છે ?

૪] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના.

પાઠ ૬.
સાધારણ=વ્યવહારમાં
દરરોજ આવતો
સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર; ફાવે
તેમ જતી
સંયમ=મનને તાબામાં
રાખી એક વિચારમાં
જોડવું તે
ઢળ=રિવાજ; રીતભાત
જાન કરાવ્યું=ચેતાવ્યો
ઓછું આવશે=ખરાબ
લાગશે
સ્મરણ=યાદ; ફામ
નાસ્તો=સવારે થોડું
ખાવું તે; શિરામણ
ઉંધણસી=અહુ ઉંધનાર
ખાડું=દીલગીર
કવખતે=અયોગ્ય વખતે
જરિઆત=અગત્ય
પાઠ ૭.
કવિતાના અર્થ.
ઋષિ=મુનિ
નરપતિ=(નર+પતિ)=
પુરુષોનો ધણી; રાજ

સુદામા=શ્રીકૃષ્ણના ભક્ત
દારામતી=દારકા નગરી
કનક=સોનું; હેમ
મણિમય=મણિવાળા
કાંગરે=અણીવાળી ટોચે
દુર્ગે=કિલ્લાપર
ધગ્ન=નિશાન
દુંદુભી=નોખત
સંગમ=(સં+ગમ)=
મેળાપ
વર્ણ=જાત
ચારે વર્ણ=બ્રાહ્મણ,
ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર
પુર=શહેર
ભગવાન=(સં) (ભગ=
નસીય+વાન=વાળો)
નસીયવાળો; પવિત્ર
મહાપુરુષોને ભગવાન
કહેવાનો રિવાજ છે.
રૂપ=દેખાવ
પળે=જાય; દોડે
જાદવ સ્ત્રી=ચાદવોની
બાયડી
ધન્ય=શાઆશ

પ્રત્=નિયમ
તપ=તપશ્ચર્યા
અપાર=(અ=નહિ+પાર
=છેડો)=ધણાજ
બરચાર=ધણી; વર
હાઉ=ખિલામણો માણસ
વિકરાળ=ભયંકર
ચેષ્ટા=મસ્કરી; મજાક
પુંઠળ=પાછળ; વાંસે
વળડે=બળવે
ગાલ બળડે=ગાલમાં
તમાચા મારે
પુંઠે=પાછળ
ઋષી=મુનિ; ઋષિ
સૂણી=સાંભળી
સાધુ=સંતપુરુષ; પવિત્ર
માણસ
દષ્ટિ=નજર
સમાચાર=ખબર અંતર
કૃપાનાથ=(સં) (કૃપા=
મહેરયાની+નાથ=ધણી)
=મહેરયાનીવાળા;
દયાળુ

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. [૫

મયા=માયા; મહેર
પ્રતિ=સામે
પ્રતિઉત્તર=સામે જવાબ
દર્શન=આવથી જોવું તે
મન=ધ્યાન; મરણ
હાટ=દુકાનો
ચાટા=અગર
ચોક=ખુલ્લા મેદાનમાં
ભરાતો અગર; ગુજરી
છળ=ખારીઓ આગળ
રવેશથી બહાર પડતાં
જે પાટીઆં જડેલાં
હોય છે તે
ગોખ=ધરના આગલા
માળની રવેશ ઉપ-
રથી બહાર નીકળતી
કઠેરાવાળી જગ્યા
ઝરખા=ખારી આગ-
ળનો ગોખ
આટારી=કુંચી મેડી;
ઉચો માળ
મેડી=માળ
જડિત્ર=જડેલાં
કઠેડા=કઠેરા

ઝાકઝમાળ=ઝગઝગતા;
અમકતા
મિનાકારી=(મિનો =
કાચના જેવો પથ્થુ
રાતા લીલા વગેરે
રંગવાળો એક પદાર્થ+
કાર=કામ+ધ=વાળો)=
મિનાની કારીગરીવાળું
અમરાપુરી=દેવની
નગરી; દંદ્રિપુરી
ઓવારી=માથાપરથી
ઉતારી; બુલાવી
સ્ફટિકમણિ=એક જા-
તનો ચળકતો પથ્થર
થંભ=થાંભસો
નાટારંભ=ખેલ; નાટ-
કનો આરંભ; તમાસો
રમકઝમક=રમઝુમ થતો
અવાજ
હેમ=સોનું; કનક
અછોડા=રાસ
મૃદંગ=પખાવ
ઉપંગ=એક જાતનું વાળું

ડોલે=હાલે
મદગળતા=ખુમારીવાળા
મસ્તીના જોરમાં આવેલા
મદ=હાથીના માથામાંથી
પરસેવાના જે ઝરણુ
છુટે છે તે
માતંગ=હાથી
ગજશાળા=(ગજ=હાથી
+શાળા = ઠેકાણું) =
હાથીખાનું
નવસો=નવીન; નવી
જાતનો
રંગ=શોભા
ગોદા=સડવૈયા
પ્રતિહાર=પોળીઆ;
ચોકીદાર
શામળીઆ=ત્રીકૃષ્ણ
દાર=આરણું
સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ;
મનના ખુદા
ગહન=અચાગ; છુપી;
કળી ન શકાય એવી
દીસે=દેખાય

૬] ગુજરાતની સાંભૂજોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના.

કરમની ગતિ=તસીઅનું	રજ=જરા; રજકણુ	+આસન=એકક)=સિં
જેર	ગોકુળ=જમના નદીપર	હના આકારની એકક;
પૃથ્વીપતિ=(સ) પૃથ્વી	પવિત્ર ધામ છે	રાજગાદી
=હુનિયા+પતિ=ધણી)	માંકડાં=રાતા મોંનાં વાંદરાં	તુંબડી=તુંબડીના વેલા-
=હુનિયાનો ધણી; રાજ	સિંહાસન=(સ)=સિંહ	તું ફળ

કવિતાની સમજૂતી.

મુનિ (શુકદેવ) કહે છે હે રાજ (પરિક્ષિત) તું સાંભળ. સુદામાએ દ્વારકા નગરી જોઈ, તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેના કાંગરા ઉપર ઉંચી જાતના રત્નો જડેલાં હતા. (૧) કિલ્લાપર ધણું નિશાનો ઊડતાં હતાં; અને ત્યાં નોખત નગારાં વાગી રહ્યાં હતા. જ્યાં ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યાં ચારે જાતના (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે. (૨) તે ગોમતીમાં સુદામા ઋષિ નાથા ને પછી પોતે શહેરમાં ગયા, તેમનો દેખાવ જોઈને બધા લોકો જોવાને એકઠા થયા; તેમાં નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેને ખીજવે. (૩) યાદવોની બાયડીઓ માંહેા માંહે તાળી આપીને હસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યાં આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પથુ ધન્ય છે ! જે સ્ત્રીએ ધણુંજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કીધી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે ! (૪) કોઈ કહે છે કે ભયકર મિહામણો માણસ આવ્યો. બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતા રહી જશે; એમ પાછળથી તેમની ધણી મળક થતી હતી, તે સાંભળીને સુદામા હસતા જતા હતા. (૫) તેમની પાછળ છોકરાઓ કાંકરા નાંખતા, (પથુ) સુદામા તો મોઢેથી હરિ હરિજ બોલતા હતા, નાનાં છોકરાંઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતાં હતાં. (૬) કોઈ ધરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે

મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રત્યોત્તરમાળા ૪૫૫ આના. [૭]

એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી; (મતલબ કે સંતપુરુષ છે એમ જાણ્યું) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂક્યા અને સુદામાને ઉભા રાખીને તેમની ખબર અંતર પૂછી. (૭) (પછી જાહેર કહ્યું કે) હે મહેરબાનીના ભંડાર ! તમે ક્યાંથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરબાની કીધી છે ? પછી ઋષિજીએ સામો જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણના દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે. (૮) તે જાહેર રાજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર કીધો. તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા; તે રસ્તે એટલી તો બીડ કે સીધા ચાલ્યા જવાયું નહિ. (૯) શહેરનાં હાટ, ચૌટા અને ચોક તેમજ ધરોનાં છગ્ગ, ઝરખા, બારી અને ગોખ, અટારી, જાળીઓને જડેલાં કઠોરાઓ ઝગઝગતા શોભી રહેલાં હતાં તે જોયાં. (૧૦) ત્યાં દેવલોકોની નગરીને પણ ભુલાવે એવું મિનાકારી કામ ચળકી રહ્યું છે, સભામાં સ્ફટિકમણિના થાંભલાઓ છે અને ત્યાં ખેલ થઈ રહ્યા છે. (૧૧) પખાજને ઉપગમાંથી મધુરા તાલ નીકળે છે તેમજ પગે પાંધેલી ધુધરીઓ રમઝમ ચાય છે, તે સુદામાજી જોતા જાય છે; ગુણીજન રસ પડે એવાં ગીત ગાય છે. (૧૨) ત્યાં ઘોડા સોનેરી અછોડાથી પાંધેલા ફરતા હતા; તેમજ હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમાં ખુમારી-વાળા હાથીઓ ડોલતા હતા. (૧૩) ચોકીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઉભા હતા, ને શ્રી કૃષ્ણનો દરવાજો સાચવતા હતા. ત્યાં સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા, (૧૪) કે અમે એક-ગુરુના નિશાળીઆ છીએ, પણ નસીબનું જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજ થઈ બેઠા છે અને મારા ઘરમાં ખાવાને એક દાણો પણ નથી, જે ગોકુળમાં વાંદરાં રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડાં લાવતો હતો, તે આજે રાજગાદીપર ચઢી બેઠો છે અને મારી પાસે ફક્ત તુમડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

૮] માળખોથીનો “મુખગણિત શિક્ષક” ઢોઢ આનો.

પાઠ ૮.	પાઠ ૯.	ઉપવાસના=ભક્તિ
નિભાવ=ટકાવ	ક્રોમ=જાત	ઘષ્ટદેવ=જેના ઉપર
વૃદ્ધિ=વધારો	આર્ય=સૌથી પહેલાં હિં-	આસ્થા હોય તે દેવ;
પ્રુષ્ટિ=ખળ	દુસ્તાનમાં આવી વસેલા	પોતે પસંદ કરેલો દેવ
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા	પ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના	અવતાર=માણુસના
પ્રુષ્ટિકારક=ખળ આપનાર	લોક	રૂપમાં પરમેશ્વરનું
દેખરેખ=તપાસ	શક=સિધિઅન	પ્રગટ થવું તે
સામર્થ્ય=જોર	વેદ=ધર્મશાસ્ત્ર; (વેદ-	કબીરપંથી=કબીરનો
ભવિષ્ય=આવતો વખત	ચાર છે, ઋગ્વેદ, સામ-	મત માનનાર
અતિશય=ધણું	વેદ, યજુર્વેદ, અથર્વવેદ)	પ્રત=શાસ્ત્રમાં કહેલા
રૂચી=ભાવ	રામાયણુ=રામચંદ્રની	નિયમો
ખીલવટ=ખીલવણી	કથાનું પુસ્તક	મોક્ષ=મુક્તિ; ઉદ્ધાર
ખાતર=માટે	મહાભારત=કૌરવ પાંડ-	ગૌતમખુદ્ધ=બૌદ્ધધર્મનો
જગૃતિ=હોશિયારી	વના મોટા યુદ્ધનું	સ્થાપનાર
કડક=કડવી; રટોંગ	વીરરસ કાવ્ય	શ્વેતાંબર=(શ્વેત+અંબર)
મધાર્ક=(મધ+અર્ક) દા.	પુરાણુ=ધર્મશાસ્ત્ર લીલાનો	સફેદ લુગડાંવાળા
રેનું સત્ત; દારનો કસ	અંચ	દિગંબર=(દિક્ષ+અંબર)
અભિપ્રાય=મત	અનેક=(અન+એક) ધણું	=નાગા (એ લોકો
અડસ=ગાંજનું ધી	શ્ચિવ=મહાદેવ; સંહાર	પોતાના દેવને કપડાં
સંભવ=આશા	કરનાર દેવ	પહેરાવતા નથી) એ
કોકેન=કિવનાધન જેવો	વિષ્ણુ=વ્યાપક ધર્મશર;	પંથના સાધુઓ પીળાં
ધોળો લુકો	પાલન કરનાર દેવ	વસ્ત્ર પહેરે છે
	માતા=દેવી; ધર્મશરી	પંથ=ધર્મનો માર્ગ
	શક્તિ	

તીર્થકર=જૈન મતમાં
મનાતા મોટા અવ-
તારી પુરુષ
અહિંસા=હિંસા ન કરવી
તે; ક્રોધપણુ જીવને
હુઃખ ન દેવું તે
વૈરાગ્ય=સંસારની મોજ
મળમાંથી મનનું
ઊઠી જવું તે
સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત)
=વાદવિવાદથી નક્કી
થયેલું તે; નક્કી સાર
અરબસ્તાન=એશિયા
ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની
ઉત્તરમાં દેશ છે. [એને
એશિયાઈ તુર્કસ્તાન
કહે છે]
પ્રદેશો=મોટા દેશો
પેગંબર=ઉપદેશ કરવા
મોકલેલા પુરુષ. (પે-
ગામ=સંદેશો +અર=
લાવનાર)ઈશ્વરને ત્યાંનો
સંદેશો લાવનાર

કુરાન=મુસલમાનનું
ધર્મ પુસ્તક
ઉપવાસ=જીપ્યા રહેવું તે
સીઆ=મુસલમાની
ધર્મનો એક પંથ
ઈરાન=અરબસ્તાનની
પૂર્વે દેશ છે
સંજય=સુરત જિલ્લાની
દક્ષિણમાં છે
ઉદવાડા=પારડી તાલુકામાં
પારસીનું જાત્રાનું
ઠેકાણું છે
ઝગડો=વઢવાડ; લડાઈ
શુદ્ધ વાણી=સાચું
બોલવું તે
અવસ્તા=પારસીનું ધર્મ
પુસ્તક
જરથોસ્ત=જરથોસ્તી
ધર્મ સ્થાપનાર
મલબારકાંડો=મદ્રાસ
ઇલાકાનો પશ્ચિમ કાંઠો
બાઈબલ=ખ્રિસ્તીઓનું
ધર્મ પુસ્તક
ઈસુખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી
ધર્મના સ્થાપનાર

પાઠ ૧૦.

વસંતઋતુ=ફાગણને ચૈત્ર
મહીનો; (એ મહીનામાં
ઝાડને નવાં પાંદડાં
આવે છે.
વર્ષની ઋતુ છ છે.
વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા,
શરદ, હેમંત શિશિર)
સંક્ષિપ્ત=ટુકો
ઇતિહાસ=આગળ થઈ
ગએલા રાજઓના
ગુણ દોષ તથા તેમની
રાજ્યનીતિનું વર્ણન
જેમાં કરેલું હોય તે
શિલાલેખ=જેના પર લેખ
કોતરેલો હોય તે પથર
તામ્રપટ=જેના પર લેખ
કોતરેલો હોય તે
તાંબાની તકતી
એલમ્બી=એક રાજ્ય બીજ
રાજ્યમાં પોતાના તર-
ફથી માણસ મોકલે છે
તે; પ્રતિનિધિ

૧૦] બીજા ઘોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” એ આના.

ગ્રીક=ગ્રીસ દેશના
રહેવાસી
ઉતારા=નકશો
કરકસર=જરૂરનો ખરચ
કરવો તે
ગરબગટ=ધોંધાટ
ભીડ=લોકોનો જમાવ
આપણુ=મુંડી; ભંડોળ
સહી=મતુ; કચુલાત
સિકકા=છાપ
સાક્ષી=સાહેદી
કાંડુ=પોંચો; હાથના
પંખા આગળનો ભાગ
ન્યાયાસન=(ન્યાય+આ-
સન)=ઈન્સાફ કરતી
વખતે એમવાની જગા
તહેનાત=હજીર
સલાહ=અભિપ્રાય
અમણુ=પૈદ્ધ ધર્મના સાધુ
દર્મ=એક જાતનું ધાસ
એકમન=એક ચિત્ત
કરી=પરહેજી
ભરગચ્છી=ભરતકામ
મનાઈ=ના

પાઠ ૧૧.
પ્રાચીન=જુનાં; પહેલાંના
લાંગરેલી=લોહાની બિ-
લાડી નાખી થોભાવેલી
પુરાવો=સાબીતી
ઋગ્વેદસંહિતા=ઋગ્વે-
દના મંત્રોનો સંગ્રહ
વરણદેવ=જળનો દેવ
નાવ=હોડી; નૌકા
અશ્વિનીકુમાર=દેવોના
વૈદ; અશ્વિની અને
કુમાર એ બે ભાઈ
છે અને તે બે એક
દેવ ગણાય છે
સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુ-
સાફરી કરવાનોરિવાજ
ભરકચ્છ=મગુપુર
ભૂશિર=જમીનની અણી
લાંબી થઈને સમુદ્રમાં
ગએલી હોય તે
ખત્રાસી=વહાણ કે
આંગણોટ ચલાવનાર
લંકા=સિંહલદ્વીપ

નાવે=આવે નહિ
મંદિર=ઘેર
સુમાત્રા=એશિયામાં
બેટ છે
જાવા=સુમાત્રાના અગ્નિ
કાણુમાં બેટ છે
પરીઆના પરીઆ=છો-
કરાંનાં છોકરાં
પરીઆ=પેદી; ઓલાદ
પાઠ ૧૨.
કેરું=તું
વિષ્ણુ=જુહુ; છુંડું
ઉચ્ચ=ઉંચા
ગિરિ=પર્વત
શૃંગ=શિખર
સંગ=સાથે
સમ=મરાબર; જેવું
સોહાય=શોભે; સારું
દેખાય
શિક્ષા=પત્થર
શ્યામ=કાળું
કરણુ=દયા ઉપજો એવો
રવ=સાદ; અવાજ
મંદ=ધીમો

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના. [૧૧]

સહજ=પોતાની મેળે;	ધવળ=ધોળી	વેળ=વેળા; વખત
કુદરતી	સુહાય=શોભે	સે'લ=સહેલાઈથી
પડધા=સામા અવાજ	ગાઢ=ખિચોખિચ; ગીચ	ગોઢ=ખોળો; સોડ
ભમાય=છેતરાય	ધોર=ભયંકર; ખિહામણી	અન્ન=અકરી
મોરી=મારી	સાવજ=વાધ	ચુંબન=ખચ્ચી; ખોડી
માય=મા	શોર=અવાજ	કઠણુ=અધરી; મુશ્કેલ
અધિક=વધારે	શું=કેવું	મીઠું=વહાલું
અકળાય=ગભરાય	સોડ=પાસુ	શાવ=ખચ્ચું
ઉંચો=મોટો; ભારે	લપાય=છુપાઈ	તૃપ્ત=તરપત; ધરાયલું
નાદ=અવાજ	ધર=રાખ	શિશુ=ખચ્ચું
ધરતું=રાખતું	વા'લા=પ્યારા	ઉછરંગ=ઉમંગ
યાદ=સ્મરણ; ફેમ	તત્કાળ=તરતજ	નાચું=ઉછળ્યું

કવિતાની સમજૂતી.

પેલું અકરીનું ખચ્ચું આ વખતે તેની માથી છુટું પડેલું છે. તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલું છે. અને તેની પાસે કોઈ નથી. (૧) ખરફના જોતું સફેદ રંગનું (તેથી) સાફ દેખાય છે, અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પથર જણાય છે. તે પોતાની કુદરતી મજા ભૂલી જઈને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતું. (૨) તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે ભૂલથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા ખોલી, પણ તેને નહિ દેખવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩) તેથી વધારે મોટા અવાજ કરતું અને માનું સ્મરણ કરતું; તે ખચ્ચું ચારે તરફ જોતું જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક શોભે છે. (૪) નીચે ઘણી ગીચ અને ભયંકર ઝાડીમાં વાધનો અવાજ થતો,

૧૨] ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

તે સાંભળી બચ્ચું કેવું ગમરાય ! અને જાણે કે ક્યાંથી માની સોડમાં દબાઈ જવાય ! (૫) હે ! વહાલા બચ્ચા તું ધીરજ રાખ, આ હું હમણું આવું છું. એમ બોલી મેં તે વખતે ટેકરીની ટોચપર સહેલાઈથી જઈ કહ્યું. (૬) તે બકરીના બચ્ચાને સોડમાં લીધું. અને દસવાર બચ્ચીઓ કીધી; પછી પર્વતનો અધરો રસ્તો ઉતરીને જ્યાં તેની મા હતી ત્યાં બચ્ચાને મૂક્યું. (૭) માઈ વહાલું બકરીનું બચ્ચું તરતજ ધાવવા લાગ્યું. અરે જો ! નદીમાં બકરીનું બચ્ચું માને હેતથી ધાવે છે. (૮) ધાવી ધાવીને ધરાયું એટલે એ છુટું પડ્યું, અને તેનું ઉજળું શરીર વધારે દીપી રહ્યું; પછી તે બચ્ચું ઉમંગથી નાચ્યું અને તેની સાથે માઈ અંતઃકરણ પણ ઉમંગથી ઉછળ્યું. (૯)

પાઠ ૧૩.

ઉગરતા=અચતા
વાડ=કાંઠાની આડ
છોડું=આકું
નિર્મળ=વાદળા વગરની
વહોરો છો=માથે લો છો
સ્વર=અવાજ
શંખ=મોટો શંખસો
ખોખરા કરશે=મારશે
શાસ્ત્ર=સામાન્ય નિયમ
સંગ્રહ
આમ=સૂર સંબંધી એક
માપ

મૂર્છના=સૂરને એકવાર
ચક્કાવવા ને પાછા
ઉતારવા તે
તાલ=ગાવામાં માત્રા
પ્રમાણે જે માપ તે
રાગ=ગાયનની રાહ
દાઝ=રીસ; ગુસ્સો
ખાણીઓ=લાકડાની
મોટી ખાંડણી
કળ વળી=દુઃખ નરમ
પડ્યું

પાઠ ૧૪.

મુલતવી=મોકુફ; વાયદાપર

ઢીલ=આળસાઈ
અનુભવ=જાત માહિતી
હૈયે=ઉપલે નંબરે
નિષંધ=અમુક બાબત
પર સારી ઇમારત-
વાળું લખાણ
નોટ=રૂપીઆને બદલે
વપરાતો ચલણી કાગળ
ચેપ=અડકવાથી એકનો
રોગ બીજામાં
આવવો તે
હેવાલ=વૃત્તાંત; હકીકત;

પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૧૩

પ્રસિદ્ધ કર્ણુ=જહરમાં
મૂકયું
અસરકારક=અસર કરે
એવું
જડ=મૂળ
વીમો=અમુક રકમ વરસો
વરસ લાઇ નુકસાન
થયેથી નુકસાની ભરી
આપવી તે

પાઠ ૧૫.

જુડી=ઘરડી
યમન=અરબસ્તાનમાં
એક પ્રાંત છે
શેખ=અરબ લોકોની
ખોટી ટોળીનો સરદાર
અખૂટ=(અ+ખૂટ)=
ધણેજ
ખોટ=તંગી; તંગાસ
પ્રથરને માર્ગે=દાનમાં
સખત જીવડ=કઠોર
વચન
મગન=ખુશ
છાદ=ઇન્સાફની માગણી;
ફરિયાદ

ફરિયાદ=દાવો
અદલુત=નવાઇ જેવી
એકલપંથી=સાથી વિ-
નાનો મુસાફર
ડોળ=ખોટો દેખાવ
સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ
તેવા; સ્થિર
ફાંસીઆ=ફાંસો દઇ મા-
રી નાખનાર (એવા
ફાંસીઆનો હિંદમાંથી
ઇ.સ. ૧૮૫૩માં લોર્ડ
વિલ્કીન્સન બેન્ટિન્કે નાશ
કર્યો હતો)

પાઠ ૧૬.

ઉડાઉપણ=ગમ ઉપ-
રાંત ખરચવું તે
જહાંપનાહ=દુનિયાનું
રક્ષણ કરનાર; પાલ્લ્યાહ
વિચિત્ર=નવાઇ જેવો;
તરેહવાર
ખુલાસો=સમાધાન
જમા ઉધાર=આવક
જવક; ઉપજ ખરચ

અડસડો=આસરો; યુમાર
પગરણુ=અવસર; સાર
ટાણું
અચાનક=એચિતો;
એકાએક
જોગવાઈ=તજવીજ;
ગોઠવણ
નિંદવા=વખોડવા
ટોષ=ખોડ; ખામી
ગૃહસ્થાપ=ગૃહસ્થનાં
લક્ષણ
લેણદાર=માગનાર
ઉધરાણી=માગતા પૈસા
લેવા આવવા તે
ચિઢીઆં કરે=ખીજવાય;
ગુસ્સે થાય
કોરટ=ઇન્સાફ કરવાની
કચેરી
ચેનખાણ=મોજ શોખ
મિથ્યાભિમાન=ખોટો
ડોળ; ખોટી મગરરી
ખરચાણ=ઉડાઉ
પરતંત્ર=પારકાને તાબે

૧૪] ચોથી ચોપડીનો “ ડિક્શન શિક્ષક ” ચાર આના.

વાહવાહ=વખાણ
વળતો=ખીજો
જપત=કંખજ; સરકાર
હરાજ કરી લાઇ જાય તે
દયામણી=દયા ઉપજો
એવી
ગુલામ=વેચાણ લીધેલો
ચાકર
હાથ પહોંચતો હોય=
પૈસાની સીલક હોય
પ્રસંગે=અવસરે
પેટે પાટા બાંધી=ગરિ-
બાધથી ગુજરાન ચ-
લાવી; ભૂખ તરસ વેડી

પાઠ ૧૭.

મમતા=માયા; હેત
વેડ=મફત મળુરી
વૈતરૂં=સખત મળુરી
ધડો=દાખલો
ધર્મિષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે
ચાલનાર
ગરાસણી=ગરાસીઆની
બાયડી; રજપુતાણી
આવડ=આવડત

ત્રેવડ=ગોઠવણ; વેતરણ
વર્ગ=જાત
ચાણાદાર=ચાણાનો
અમલદાર; ફાજદાર
વહીવટદાર=વહીવટ કર-
નાર; મામલતદાર
સૂચના=અગમચેતી;
ચેતવણી
સહવાસ=મેળાપ; સમા-
ગમ
પાઠશાળા=કોલેજ
કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના
માણસપર જોવો ભાવ
હોય તેવો ભાવ
રમભેર=મજા સહિત
પાદર=ગામના ઝાંપા
બહારની જગો
ગોરજ=ગાયના પગથી
ઊડેલી ધુળ
બંદર માર્ગે=જળ માર્ગે
જમીન માર્ગે=સ્થળ
માર્ગે; સડકને રસ્તે
વેતરણ=તોડ; નિકાલ;
ગોઠવણ

જૂજ=ચોડો
દેવાદાર=દેણુદાર
ચેપ=અસર; લાગણી
પાઠ ૧૮.
બડવો=જનોધને લગતી
ક્રિયાનો એક ચાલ;
બટુક; (એમાં છોકરો
દોડે છે અને મામો
તેને પકડીને પાછો
ઘેર લાવે છે)
વિધિ=ક્રિયા
દેવસાખે=દેવની સાક્ષીએ
પહેરામણી=કન્યાનો બાપ
વરને તથા તેના સગાં-
ઓને જે રકમ આપે
છે તે
પહુલું=છોકરીને દરદા-
ગીના માટે આપવાની
રકમ
વિભાગ=ભાગના ભાગ
શસ્ત્ર=હથિયાર
ધર્મપદેશ=(ધર્મ+ઉપદેશ)
=ધર્મનો બોધ

પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. [૧૫

મંડળ=ટોળું	અનુમાન=આસરે; શુભારે	અતલ, વિતલ, સુતલ
પૂર્વે=પહેલાં	સાહી=પકડી; ઝાલી	મહાતલ, રસાતલ,
કાળિદાસ=ભોજ રાગના	સહીત=પકડી; ઝાલી	તલાતલ, પાતાલ)
વખતમાં પ્રખ્યાત કવિ	વિમાન=દેવની પાલખી	પરવરે=ગય
ચર્ચા ગયા તે	આભ=આકાશ	દ્વેષ=કીનો; અદેખાષ; વેર
પાઠ ૧૯.	ત્રાસ=ખીફ	પૂછ=પુછડું
કવિતાના અર્થ	ત્રાસ પમાડે=ખીવડાવે	પન્નગ=શેષનાગ; સાપ
કશ્યપ=મરિચી પ્રજા	નીરખતા=જોતાં	વરણુ=પાણીનો દેવ
પતિના પુત્ર	દિગપાળ=દિશાનું રક્ષણ	અધાર=ઉંચે
કુમાર=માળ	કરનાર દસ દેવો	નીર=પાણી
હરણ્યાક્ષ, હિરણ્યકશ્યપ	ડોલે=હાલે; ધૂળે	કેર=ના
=પૂર્વ જન્મે એઓ	ભોમ=પૃથ્વી	નાથ=ધણી
વિષ્ણુ પરમાત્માના	ખળખળે=ટળવળે; ઉથલ	અસુર=રાક્ષસ
જય અને વિજય	પાથલ થાય	ભોગ=અળિદાન
નામના બે પોળીઆ	ખંડ=પૃથ્વી	અમર = દેવતા; મરે
હતા. ઋષિ સનકાદિકના	મહી=પૃથ્વી	નહિ તે
આપથી એઓ રાક્ષસ	મેલે=મુકે; છોડે	આથડે=ઝડે; વઢે
ચઢને કશ્યપની સ્ત્રી દિ-	માન=મોટાષ; ગુમાન	સખળો=જોરાવર
તીને પેટે જન્મ્યા હતા.	દાનવ=રાક્ષસ	કોષ=ગુસ્સો; રીસ
ખળવંત=જોરાવર	પ્રાઢા=મોટા	જમન=યશ; હોમ
નીરધાર=નકડી; ખચીત	ચરમરે=કપે	પ્રબોધ=જ્ઞાન
પીડે=દુઃખ દે	પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો	છિન્ન=સ્વર્ભનો સજા
આંગણે=આરણ્ય	ભાગ (એ જ્ઞાત છે	સુર=દેવ
		શું=સાથે

જીવન=પૃથ્વી	મૃત્યુ; પાતાળ)	દુર્ભતિ=નહારી ખુદિ
ગદા=આંકડાના ફૂલના	વિશ્વ=બ્રહ્માંડ	વાધીયા=વધ્યા
ઘાટનું ભારે પત્થરનું	ખાધું=ખધું; આખું	પુષ્ટ=જોરાવર
હથિયાર	દંત=દાંત; દંતુશળ	અચલ=પર્વત; ખરે
અહી=પકડી; ઝાલી	સહાય=પકડે; ઝાલે	નહિ તે
આહજીવન=સાત પાતાળ	વારી=અટકાવી; રોકી	ચોખુંટ=ચારે દિશા
ને સાત સ્વર્ગ	કીડા=વિલાસ; મોજ	જીમશું=જીમ વડે
કોપવાન=ગુસ્સાવાળો;	લાતોલાત=લાતખાજી	વિખે=વિખે; માં
કોધી	મેળાવે=મેળવે; કરે	અલવે=પુષ્કળ; ધણું
કુખેર=ભંડારના દેવ	મેળાં=એકઠાં	પરહરીને=છોડી દધને
ત્રાહે ત્રાહે=તે.આ તોખા કરે	ઉલટે=ચઢે	પડે=પોતે
ત્રિલોક=ત્રણલોક (સ્વર્ગ);	ઉત્પાત=તોફાન	આચરે=કરે; ચાલે

કવિતાની સમજૂતી.

કશ્યપકવિને ધેર જય વિજય દુષ્ટ છોકરા રૂપે યમને જન્મ્યા, તેઓ ખહુ જોરાવર હતા. (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામાં તો બારણે આવી (લોકને) દુઃખ દે (ટેક) અને આકાશમાંથી દેવોની પાલખીને સુરજ સાથે પકડી લાવે. (ટેક) તેઓ વાદળોને વળગે અને તારાઓને બીવડાવે. (ટેક) ચંદ્રમાને હાથમાં રાખે અને આકાશમાં ફેરે. (ટેક) (૩) તેમને જોતાં દિશાના દેવો કંપે અને તેઓ પર્વતનાં શિખરો પશુ પાડે, (ટેક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો ભાર લાગતો તેથી નવે ખંડ કંપી ઊઠતા. (ટેક) (૪) નાનપણમાં તેમનું જોર એકું હતું કે પૃથ્વી પશુ પોતાની મોટાઇ મૂકી દેતી; (ટેક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટિ ધ્રુજવા લાગી (૫) રાક્ષસો પાતળમાં

પહેલી ચાપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ગદી આનાં. [૧૭]

જય અને દ્વેષ વધારે. (ટેક) સાપનું પુછડું તાણે અને સુતેલા શેષ નાગને જગાડે; (ટેક) (૬) પાણી ઉચું ઉડાડીને પાણીના દેવ સાથે લડવાનું કરે; (ટેક) (એવી રીતે) વરણ પાસે તે રાક્ષસો બળિહાર માગે; (ટેક) (૭) દેવોની સાથે લડે અને તેમના પર ધણે ગુસ્સો કરે; (ટેક) યજ્ઞમાં (દેવોની પેઠે) દ્વિસ્સો માગે અને બીજને એમ કરવાનો બોધ કરે. (ટેક) (૮) દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઈંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ કરે; (ટેક) ગદા પકડીને આખા બ્રહ્માંડમાં ચારે તરફ ફેરવે; (ટેક) (૯) કુબેરની સાથે ગુસ્સે થઈને તેમની પાસે રોકડા રત્નો માગે; (એવી રીતે) આખી દુનિયાને હેરાન કાઢી. તેથી ત્રણે ભુવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)ના લોક તોઆ તોઆ પોકારે (ટેક) (૧૦) દિશાના દેવોના હાથીઓના હંતુશળ પકડીને તાણે (ટેક) ને તેમની મૂંઠ પકડીને ફેરવે પણ તેમને કાંઈ અટકાવી શકે નહિ. (ટેક) (૧૧) દરીઆમાં જઈને વિલાસ કરે અને લાતાલાતી રમે. (ટેક) (૧૨) એ નદારી બુદ્ધિવાળા અને ધણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે દુશ્મનાઈ કરે; (ટેક) બ્યારે તેઓ મોટા ને જખરા થયા ત્યારે બ્રહ્માંડ (આકાશ) સુધી ઉંચા વધ્યા; (ટેક) (૧૩) મોટા પર્વત ઉંચા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે. (ટેક) અને જેમ ઝાડને ઉંટ વળગે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે; (ટેક) (૧૪) તેઓ મનમાં જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ધણાં વખાણુ (આપવડાઈ) કરે; (ટેક) આમ ધર્મના રસ્તા છોડી દઈને તેઓ પોતે પાપને રસ્તે ચાલે. (ટેક) (૧૫)

પાઠ ૨૦.
ધાર=પશ્ચિમ ધાર;
સહ્યાદ્રિ

ગુફા=પહાડની પોલાણ;	=દેવને રાવનું ઠેકાણું;
પહાડની બખોલ	દહેરૂ.
દેવાલય=(દેવ+આલય)	ચિતા=ગેહ

૧૮] બાળપોથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” બે આના.

શિલ્પકામ=કોતરકામ
 પાધડીપટે=પાધડીની પેટે
 લાંબો ને સાંકડો
 ચૈત્ય=પર્વતમાં કોરેલું
 બૌદ્ધ લોકનું હહેર
 પટ=પહેળાપ
 દાગબ=ધાતુગર્ભ; પૂજનું
 ઠેકાણું
 સ્તંભ=થાંભલો
 વિહાર=મઠ; બૌદ્ધ સાધુને
 રહેવાની જગા
 ભિક્ષુક=ભીખ માગી
 ખાનાર
 ક્ષણભંગુર=પલકમાં નાશ
 થાય એવું
 વૃત્તિ=વલણ; ધૃત્તિ
 નિર્વાણ=શાંતિ; મુક્તિ;
 મોક્ષ
 કલ્પનામાં=આંખ મીંચી
 ને મનની નજર આગળ
 દિનચર્યા=સાધુએ રોજ
 કેમ ચાલવું, શું કરવું તે
 સૂર્યોદય=(સૂર્ય+ઉદય)=
 સૂરજનું ઊગવું તે

દોષ=અવગુણ
 ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું
 વાસણ
 શંકા=શક પડતી વાત;
 નહિ સમજાયેલી બાબત
 પાઠ ૨૧.
 નહેર=નદીમાંથી દૂર
 પાણી લઇ જવા માટે
 ખોદેલી ખાદ
 મોલ=તૂલ
 હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ
 પુસ્તક
 સગવડો=જોગવાઈ
 ઝૂકી=જયી
 બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના
 મોટા ભાઈ
 રસાળ=(રસ+આળ)=
 ફળદ્રુપ
 કંપનિ=વિલાયતનું એક
 વેપારી મંડળ
 (એના હાથમાં આ
 દેશની સત્તા સને
 ૧૮૫૮ સુધી હતી)
 શાખા=શાંટો

સદી=સો વરસનો કાળ-
 સૈકા
 આબાદ=સુખી
 પાઠ ૨૨.
 સંપ્રદાય=પંથ
 શરાણુ=ધાર કાઢવાનું
 ઓગર
 કાવ્યકળા=કવિતાની
 ખૂબી અને યુક્તિઓ.
 સમાગમ=મેળાપ
 કુશળ=હોશિયાર
 ભાટ=એક જાતના
 બ્રાહ્મણ; ખરા ખોટા
 વખાણું કરનાર બારોટ
 ચારણુ=રાજના આશ્રિત
 વર્ગમાંની એક જાત
 (એનો ધંધો રાજના
 વખાણું કરવાં; રાજની
 આગળ નાચવું, ગાવું
 વગેરે ખેલ કરવાનો છે.)
 દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી
 ખરી ખોટી વાત
 કદર=પૂજ; જાણ

ખીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૧૯

પરમ=મોટા	વર્ષાસન=વરસનો પગાર	ધણીજ
હિતેચ્છુ=(હિત+છ/ચ્છુ)=	દોરુ=ખેંચું	ઉચાપતકરવું=ઝોળવવું
મહું ધચ્છનાર	શોખ=ચાહના; પ્રેમ	તે; ઉપાડી જવું
સોસાયટિ=મંડળી	જમાનો=જુગ; કાળ	ખોટ=ખાધ
હેતુ=મતલબ; ધારણુ	પાઠ ૨૩.	સીલક=રોકડ નાણું
સંબંધ=પરિચય	ધાર્મિક=ધર્મપર આસ્થા	આંકો=પાર; હઠ
ઠરેલ=ગાલી	વાળો	વ્યસની=વ્યસનવાળો;
વેનચરિત્ર=વેન રાગની	નિરાધાર=આધાર વગ-	ગંજરી; અરીણી;
હકીકતનું પુસ્તક	રનો; વસીલા વગરનો	દારડીઓ વગેરે
વર્નાકયુક્ત સોસાયટિ=	મરકી=ધણા માણસ	આળ=તહોમત; ખટો;
ગુજરાતી ભાષા ખીલ-	મરી જાય એવો રોગ;	પાપનો ધડો કુટવો=છુપું
વવા માટે સ્થપાએલી	કોલેરા; પ્લેગ વગેરે	રહેલું પાપ જાહેર થવું.
મંડળી	પંજે=સપાટો	દગો કાઢનો સગો નહિ=
પદ્ધતિ=ધોરણુ; રીત	ગુમાસ્તાગીરી=ઉધરાણી	કપટથી કોઈ પાર
પ્રમુખપણું=સભાના	ને નામાનું કામ	પડતું નથી.
ઉપરીની જગા	વાકેફ=માહીતગાર;	ઝાડો=જડતી; તપાસ
ઋતુવર્ણન=એ નામનું	જાણીતો	અનદાતા=પોષણ કરનાર
કાવ્ય	કુરસદ=નવરાશ	પાઠ ૨૪.
કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો	ભાવ્યો=ગમ્યો; પસંદ
માનવતો=આખરવાળો	તોડનાર	પડયો
ખિતાબ=મદકાબ; ઉપનામ	સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ)=	મેહ=વરસાદ
સી. આઈ. ઇ. =હિંદના	પુરેપુરો	દેવતા=અગ્નિ
રાજ્યનો દોસ્ત	અત્યંત=(અતિ+અંત)=	

૨૦] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના.

વીજ=વીજળી	ઝરણાં=ઝરણુ; વહેળા	બંગલા=વાડી વચ્ચે
આયુ=યુજરાતની ઉત્ત-	શીળો=ઠંડો; ટાઢો	બાંધેલું ધર
રમાં પર્વત છે તે	સુગંધી=સારી વાસવાળો;	પ્રસેવો=પરસેવો; પસીનો
ગિરિરાજ=પર્વતનો	પુશ્પોદાર	પરાં=આધેનાં; દૂરનાં
રાજ; મોટો પર્વત	વહે=જાય; ચાલે	પાસ=પાસે
તિથિ=દહાડો; દિવસ	ફૂલી=ખીલી	વેંત=વાર
ટાણે=વખતે.	ફૂલવાડી=જે વાડીમાં ફૂલ	શુકિત=તદખીર
ધંટ=કાંસાની વગાડવાની	ચાય તે વાડી	ધુણી=તાપણી
ધડિઆળ	વાવ=પીવાના પાણીને	ટેવો=અનુભવો; માનો
દીપે=શોભે	માટે જોદેલા કુવામાં	સ્થાન=ઠેકાણું; જગા
આંખ ફાડી=ધ્યાન દઇ	ઉતરવાના પગથીઆં	ખ્યાત=પ્રખ્યાત; જાન
ઝૂકી=નમી; લખી	મૂક્યા હોય તેવો કુવો	ણીતી; નામીચી
ઝુંડ=જથો; ટોળું	ઓપે=શોભે; સારો દેખાય	દેવી=માતા
સ્વાદુ=સ્વાદવાળો; મીઠો	વડાં=મોટાં	અર્ચુદા=અંબાજી
મિષ્ટ=મીઠો	દેવળ=દહેર	કયા=વાત; હકીકત; ખીના
વસે=રહે	દેવ=પરમશ્વરના અંશની	જોગ=લાયક
ઝરે=વહે; નીકળે	મૂર્તિ	છંદ=કવિતાની કડીઓ

કવિતાની સમજૂતી.

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આયુ પર્વત) આધેથી જોતાં મનને ધણે સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાંનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે. (કુંડમાંનો અગ્નિ તે જાણે ચઢેલા વરસાદમાં વીજળીનો ચમકારો ચાય તેવો દેખાવ છે) એવો પર્વતનો રાજ (પર્વતોમાં શ્રેષ્ઠ) આયુ આજે જોયો. (૧) શોભિતી પુનમની સાંજને

વખતે જાણુ સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ઘંટ બન્યા હોયની ! કોઈ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આખુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે ! (ટક) કદાચ તમે ઉપર જમને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ, તો જાણુશે કે ઝાડના જથ્થાની ધણી ઝાડીઓ નથી રહી છે, અને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ મીઠો મેવો જોઈએ તેટલો મળે છે, (ટક) ત્યાં વાઘ, વાંદરા, સિંહ અને હરણો રહે છે, અને ચોકખા પાણીનાં ઝરણો હંમેશ વહે છે; ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે. (ટક) ત્યાં સારાં (પ્રજાઓદાર) ફૂલોની ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યાં આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ધણું શોભે છે; મોટાં દહેરાંઓમાં દેવોનો વાસ છે. (ટક) ત્યાં બંગલા બંધાયા છે ને બજારો થયાં છે. વેપારીઓ સારો (ધણો) વેપાર કરે છે. તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યાં મળે છે. (ટક) ત્યાં તેર ગાઉના ઘેરાવાના તળાવમાં ફરતા અગિઆર ગામના લોકો પીરને પાણી લેવા આવે છે; મતલબ કે અગિઆર ગામના લોક એનું પાણી વાપરે છે. જ્યાં જેઠ મહીનામાં પણ પરસેવો દેખાતો-થતો નથી. (ટક) અષાઢ મહીનામાં છોટનાં વાદળાં પાસે આવે છે. અને જતાં વારજ જોવાની ખુખી બતાવે છે; તે વખતે તમે વાદળાંને ધુણીતો ધુમાડોજ ધારો-સમજો. (ટક) જેમાં જનનાં અને હિંદુનાં જીનાં દેવસ્થાનો છે, અને તેમાં પ્રખ્યાત અર્ધુદ માતા છે; આ બધી વાત જાણુવા લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૨૫.	સુખડું=ગોળપાપડી	માંથી જવા આવવા
અડવો=બેવકુફ; માણુસનું	વળાવવા=વિદાય કરવા	માટે છીંડું પાડી વચમાં
નામ છે.	વાસો રહેજે=મુકામ કરજે	બે પાંખીઆવાળું
તોલે=બરાબર	ખોડીઆઈ=ખેતરની વાડ	દારેહું લાકડું

૨૨] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

કુપાં=કુહાં; ચામડાનાં કુડાં	બાળચેષ્ટા=બાળકની રમત	લેખીએ=ગણીએ
સાવકાર=શાહુકાર	ગમત	આશ્રમ=મઠ; તપોવન
ઘેરું=છોડથી ખૂબ ઢંકાઈ	તાપસી=તપોવનમાં રહેતી	આકૃતિ=ધાટ; ચહેરો
રહેલી જગ્યા	અને તપ આચરતી સ્ત્રી	ચેષ્ટા=રમત ગમત; ચાળા
હારે=સાથે	તપોવન=તપ કરવાનું	આશ્રમસ્થાન=તપસ્વી-
ખુકાની=માથેથી દાઢી	જંગલ; ઋષિ આશ્રમ	ઓનું રહેઠાણ
નીચે થઈ બાંધેલો	કાળજી=અંતર; મન	મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર
લુગડાનો કકડો	અંદર=ઉંદર	ધર્મદાર=ધર્મ પ્રમાણે
તીર=માણુ	ચક્રવર્તી=જેની આણ	પરણેલી સ્ત્રી; લગ્નના
કામડું=ધનુષ	નાનાં મોટાં ધણાં	સંબંધથી જોડાયેલી
સે રે=છે રે	રાજ્યો પર વર્તાવી	દારા=સ્ત્રી [સ્ત્રી
હોંકારા=ખુમાટા	હોય એવું	પુછપરછ=તપાસ
સે=છે	લક્ષણુ=ગુણ	શકુન્ત=પક્ષી; મોર
ધોલ=થપ્પડ	સતાવતો=પજવતો	શકુન્તલાવી=(શકુન્તલા+
ઝપાટ=ઝૂટ	દીસંતી=દેખાતી	આવી) શકુન્તલા આવી
પતીજ=બરોસો; વિશ્વાસ	દંતકળી=ઊગતા દાંત	અથવા શકુન્ત એટલે
પરખાવો=તપાસવો;	વણુ=વગર; વિના	મોર લાવી.
પરીક્ષા કરાવો	નિમિત્ત=સંબંધ; કારણ	માધેલો=(માન+ધેલો) મા
પાઠ ૨૬.	કાલીકાલી=મીઠી	ઉપરના વહાલથી ગાંડો
સર્વદમન=રાજ દુષ્યંત	બોલી=ભાષા; બોલ	થએલો હોય એવો
અને શકુન્તલાનો પુત્ર;	તોતલી=તોતડી; બોચડી	તરજીમો=એક ભાષામાંથી
બરત; સઘળાને દબાવે	પુત=છોકરો	બીજી ભાષામાં સમજાવ્યું
એવો	મલિન=મેલું	પાડવી તે.

બાળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” દોઢ આનો. [૨૩

વગર કારણે હસવાથી
જરા જરા દાંતની ક-
ળીઓ દેખાય છે; અને
સમજાય નહિ એવી
બોબડી અને કાલી
કાલી બોલી બોલે છે.
બોળે ચઢીને(બોળામાં)
બેસવાને આતુર એવા
છોકરાને જે માણસ
બોળામાં લે અને તે
છોકરાના શરીરે વળ-
ગેલી ધૂળથી જેનું
શરીર મેલું થાય તેને
નસીબવાન સમજવો.
મતલબ કે જેને છોકરાં
હોય તેને નસીબવાન
જાણવો.

પાઠ ૨૭.

શિક્ષણ=કેળવણી
વહાણુવટી=વહાણુ ચલા-
વનાર
મથી=મહેનત કરી

ધરાદો=વિચાર; મનસુબો
ખંડ=જેમાં ઘણા દેશો
આવેલા હોય તે
(જેમકે એશિઆખંડ)
સ્પેન=યુરોપ ખંડની
પશ્ચિમમાં એક દેશ છે
ટાપુ=એટ
શુદ્ધ=અરોબર; ખરેખરી
પવન પડેલો હતો=પવન
બંધ હતો
આભ=આકાશ; ગગન
અધીરા=ધીરજ વગરના
ફ્રાસલાવી=પટાવી
ધમકાવી=ધમકી આપી
કંટાળ્યા=કાયર થયા
અશક્ય=(અનશક્ય)=
થઈ શકે નહિ એવું
સ્પષ્ટ=ખુદ્ધાં
જમીનનાં પક્ષી=જમીન
પર રહેનારાં પક્ષી
આશ=જરોસો; વિશ્વાસ
આંખ ન મીંચતાં=ઊંધી
ન જતાં

આનંદભર્યા શબ્દો=ખુ-
શાલીનો ધોધાર
પહો ફાટવો=સુરજ ઉગ-
તાં પહેલાં અજવાળું
પડવું તે
કનડગત=હેરાનગતિ
ચુંબન=મોકી; બચ્ચી
સ્વાર્થ=(સ્વ=પોતાનો+
અર્થ=લાભ) પોતાનો
લાભ
ખાતર=માટે

પાઠ ૨૮.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+
ધ)=સાચું બોલવાવાળો
યતુ=હોમ
દક્ષિણા=ચુરુ કે બ્રાહ્મણને
જમણે હાથે દાનમાં
અપાતી રકમ
કસોટી=પરીક્ષા; તપાસ
તેજ ક્ષણે=તરતજ
માર્ગ=રસ્તો; વાંટ
સર્વસ્વ=અધું; સધળું

૨૪] પહેલી ચોપડીનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૫૫ આના.

મુદત=મહેતલ; વખત
 વેરેલ=વેરેલે
 સ્થાનક=ઠેકાણું; જગા
 અચોગ્ય=(અ+ચોગ્ય)=
 લાયક નહિ
 કંટકવન=કાંટાવાળું
 જંગલ
 સુંવાળી=દુઃખ સહન ન
 કરી શકે એવી
 ક્ષત્રિયાણિ=(ક્ષત્રિય+
 આણી) ક્ષત્રિયની ભૈરી
 બોલ=વચન; કોલ
 આગ્રહ=મમત
 નિંદી=વગોવી
 અર્ધાક્રિયા=અર્ધાંગના
 મૂલ=કિંમત
 સ્તબ્ધ થવું=કરી જવું
 પાલવ=છેડો
 ચંડાળ=નીચ કામ કરનાર
 આચકો ખાય=ખંચકાય
 મુડદું=લાસ; મરેલું
 પ્રાણી
 જળામાંથી=દરમાંથી

અનાથ=(અ+નાથ)=
 ધણીવગરની; નિરાધાર
 મસાણુ=મુડદાં દાટવા
 બાળવાની જગા
 દેવું=દેણું; કરજ
 ફૂલ પાથરેલી જગાએ
 ચાલવાને બીજકુલ લા-
 ચક નહિ એવી જે
 કોમળ અને રૂપાળી
 સ્ત્રી તે જેની અંદર
 ધણુંજ કાંટા છે એવા
 વનમાં ધણીની પછવાડે
 ચાલવા લાગી

પાઠ ૨૯.

સરપાણનો ધોધ=માંક-
 ડીધાટ; મોખડીધાટ
 જળધોધ=જેસથી પા-
 ણીને પડતો મોટો
 પહોળો ધોધવો
 ચાણોદ=ડભોધ પાસે
 નર્મદા કાંઠે જત્રાનું
 ઠેકાણું છે તે

સામે વહેણે=વહેતા
 પાણીની સામે; ઉપલાણે
 પનાઈ=ચપટા તળીઆની
 નાની હોડી
 બાહુ=ભુજ; ખભાથી
 કોણી સુધીનો હાથ
 ફેફસાં=શ્વાસની ધમણો
 આદિત્યેશ્વર=સૂર્યે સ્થા-
 પેલા મહાદેવ
 છાછરા=થોડા હંડા
 રાજપીપળા=એ રેવા-
 કાંઠા એજન્સિમાં છે
 કાળભૈરવ=શિવનું ભય-
 કર રૂપ
 હરણ કાળ=હરણના
 કુદકા જેટલું પહોળું
 ઘેર=મધુર
 વારિ=જળ; પાણી
 ઢાળ ઉતાર=ઢાળ પડતી
 પાત્ર=નદીને વહેવાનો
 માર્ગ; એ કાંઠા વચ્ચેનું
 તળાઉ

બીજા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” એ આના. [૨૫

પ્રીત્યુ=ધોળા પરપોટા	દુખડાં=દુઃખ; આહત	નદીકેરે=નદીના
ભાસ=દેખાવ	અરચીઆ=મળ્યા	નીરે=પાણી ઉપર
અનંત=(અન+અંત)=	દામ=પૈસા	નદી કેરે નીરે=નદીના
પાર વગરની	પરમારથ=(પરમ+અરથ)	પાણી ઉપર; નદીનું
પરકંભાવાસી=પ્રદક્ષિણા	=પારકાનું બલું	પાણી તેની ઉપર
કરનાર	જોડે=મેળવે	તીરે=કાંઠે
સદ્ગત=(સદા+ગત)=	ગર્થ=પૈસા	ચોથ સવાચો=ચોથા
ગરીબ મુસાફરોને ધ-	હરિ=પરમેશ્વર	ભાગનું સવાગણું; ૫૬
મોદા સીધું આપવું તે	અર્થ=માટે; વાસ્તે	કચરે=કાઢવમાં
પાઠ ૩૦.	ચાડી=ચુગલી	અડીયાં=પહેાંચ્યાં;
	નવ=નહિ	સેવાલ=લીઝ
	અપયથ=(અપ+યથ)=	કામની=સ્ત્રી
સપુત=(સ+પુત) સારો	અપકીર્તિ; ગેરઆખર	છત=સીલક
છોકરો	અવનિ=પૃથ્વી	ચંપકવન=ચંપાના ઝાડ
તેહ=તે	અવતાર=જિંદગી	ધણા હોય એવું જંગલ
સીધો મારગ=પ્રમાણિક	સમસ્યા=ઉખાણા; કોય-	તમમાંથી=તમારામાંથી
પણે	ડા; ઉત્તર મેળવવાને	બેય=બેઠ
અધર્મ=(અ+ધર્મ)=પાપ	સંકેતવાળી ભાષામાં	ગણુ=ગણુતરી કર
ટાળે=દૂર કરે; મટાડે	કહેવું તે	સદેહ=વહેમ; શક
સ્વજનસ્(સ્વ+જન) પો-	ગેરી=ઓ	શાસ્ત્ર=ગણિત શાસ્ત્ર
તાનાં માણસ; સગાં	ગોખ=ઝરખો; માળનો	સાક્ષી=સાબિતી
વહાલાં, નોકર, ચાકર	આર્ગળનો વધારેલો ભાગ	દે=આપે
વગેરે	તળે=નીચે	સાચ=સાચી
દીન=ગરીબ		

કવિતાની સમજૂતી.

જે પ્રમાણિકપણે આલે, તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાનાં સગાં વહાલાંને સુખ આપે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોના દુઃખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમશ્વરને હેતથી ભજ્યા તેનું નામજ સારો છોકરો છે. શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાનાં બલાંને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય. (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆખરથી ખીતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય; જેતાં જેનામાં ધણાજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારો છોકરો સ્વર્ગમાં સુખ છે. શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામાં તે માણસની જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની બિંદગીને ધન્ય છે; મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત શમશ્યા છરખા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરખામાં એક સ્ત્રી બેસી હતી; તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાંઠાપર જઈ પડ્યો. જરા વારમાં અર્ધાં મોતી પાણીમાં જઈને પડ્યાં. બધાં મોતીનો ફક્ત ભાગ અર્ધો કાઢવ ને અર્ધો કચરો એવામાં જઈને પડ્યાં; વળી છઠ્ઠા ભાગના મોતી લીસમાં ગળડી ગળડીને ગયાં, અને તે સ્ત્રીના હાથમાં બે મોતી રહ્યાં. ત્યારે કહો કે મોતી કેટલાં હતાં? જવાબ= સીલકમાં જનું મોતી હતાં, તેના ચોથા ભાગનું સવાયું એટલે ૩૦. અને છઠ્ઠા ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાંના ૨ મળી ૪૮, પ્રથમના અર્ધાં એટલે ૪૮ જળમાં ગયાં તે મળી, કુલ મોતી ૯૬.

ચોથી ચોપડીનો “ડિકટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૨૭

પક્ષીનાં બે ટાળાં આકાશમાં ઊડતાં ઊડતાં ચંપાના વનમાં આવ્યાં તે સૈને સારા ગમ્યાં. બે ટાળામાંથી એક ટાળું બોલ્યું કે તારામાંથી એક અમારામાં આવો, તો આપણે બંને ટાળાંના પક્ષીઓ સરખાં થઈએ, તેથી બધાંના મનને સારાં લાગે. ત્યારે બીજું ટાળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમે તમારાથી બમણા થઈએ, ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટાળામાં પક્ષી કેટલાં હતાં તે ગણીને કહો. જવાબ—એમાં વહેમ શો છે ? (ગણિત શાસ્ત્ર) સાચી સામિતી દે છે કે બધાં મળીને ૧૨ પક્ષી હતાં; એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત.)

પાઠ ૩૧.

કનકમૃગ=સોનાનો હરણ
પંચવટી=પાંચ વડનો
જયો; દંડકારણ્ય;
નાશકની સામે ગો-
દાવરી નદીને કાંઠે
એ સ્થાન છે.
નેત્ર=આંખ
હારે છે=સંતોષ પમાડે છે
અલૌકિક=દૈવી; અદ્ભુત;
આ લોકમાં નહિ
એવો.

મૃગલો=હરણ
નિર્ભય=ખીક વગર
બુટ્ટી=તરેહ
આર્યપુત્ર=એ શબ્દ ધ-
ણીને બોલાવવામાં વપ-
રાતો હતો; સ્વામી; રામ
અયોધ્યા=સર્યુ (ગોગરા)
નદીને કાંઠે શહેર છે.
છક=દિંગ; તાળુબ
મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું
જનકી=સીતા
આસન=બેઠક

અસુર=દૈત્ય
વેષે=૩૫થી
કારમી=વિકરાળ; બિહા-
મણી; બચકર
ચીસ=ગભરાટમાં બૂમ
પાડવી તે
પર્ણકુટી=જુંપડી
ફાળ=ધારકો
વલોવાધ=ઉથલ પાથલ
થઈ
કઠોર=વજ્ર; કડવા
હરિઆળી=લીલોતરી
વાળી

૨૮] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અલખ=અલ્પ; ધ્યાનમાં
નહિ આવે એવા
પરમાત્મા. (એ શબ્દ
જોગી વાપરે છે)

જગાવતો=ખોલાવતો

ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વ-
તમાંથી નીકળી ઉત્તર
સરકાર પ્રાંતમાં વહી-
અંગાળી ઉપસાગરને
મળે છે તે (એને કાંઠે
નાશિક, ત્ર્યંબક, રાજ-
મહેન્દ્રી ને યાનાન છે.)

અતિથિ=મિત્રા માગવા
આવેલો માણસ

પોત પ્રકાશવું=ખરેખર
સ્વરૂપ જણાવવું

રાતાં થક=ગુસ્સે થઈ
અમર ચઢાવી=ડોળા કાઢી
વિકરાળ=બિહામણું
ધારણું કેટલું=પ્રકાશ્યું
રથ=ચાર પૈંડાની ધુમટ-
વાળી ગાડી.

પાઠ ૩૨.

કંજુસ=કૃપણ; બખીલ
દળદર=ગરિબાઈ
વિદ્યાર્થીના આશિર્વાદ=
ભીખ માગવી તે;
ઝીક મારવી=પત્થરપર
પછડી ધોવું
વારસો=વડીલો તરફથી
મળેલી પુંજ
વધ્યાસધ્યા=વધારાના
સંકલ્પ=કરાવની નિશા-
ની તરીકે હાથમાં
પાણી લઈ જમીનપર
મૂકવું તે
કૃપણુ=કંજુસ

પાઠ ૩૩.

બનાવટ=રચના; ગોઠવણ
નાસ્તિક=ઈશ્વર નથી
એમ માનવાર
કર્તા=બનાવનાર; રચનાર
અસાધારણુ=અણીજ

કીમતીપણું=ઉપયોગી-
પણું

મદ=શરીરમાંનો એક
ધાતુ. જડા માણસમાં
એ ધાતુ બહુ હોય છે

કામળપણું=નાશુકાઈ

આરામ=વિસામો

સરળતા=સહેલાઈ

સંરક્ષણુ=સારી સંભાળ

ભમર=મવાં

છાજલી=છજુ

જતન=રક્ષણુ; સંભાળ

ડોળો=આંખનો ગોળો

વાટે=રસ્તે; રાહે

નસકોરાં=નાકનાં દમ

લેવાનાં બે કાણાં

અહ્લાંડ=વિશ્વ

અધેર=ગેરવ્યવસ્થા

ગરજ સારે=કામ કરે

સાખ=સાહેદી; પુરાવો

પુરે છે=આપે છે

ખુખી=તાસીર; બલીહારી

પાઠ ૩૪.	નિરાશ=(સં)(નિર=નહિ +આશ =આશા)= આશા વગરનો; નાઉમેદ	હંમેશાં (નિશ્ચ=રાત) પસરે=ફેલાય સુવાસ=સારી વાસ; આખર અંતર=મન ઉગ્રસ=અજવાળું, નિર્મળપાણું.
અરબ=પ્રાર્થના; વિનંતી અવિનાશી=(સં) અ= નહિ+વિ+નાશ + ઇ= વાળા)=જેનો નાશ નથી તે; અમર; પરમાત્મા	શુભ=સારા ક્યાસ=ખામી મતિ=બુદ્ધિ સમાશ=સમાવેશ; મેળાપ	
દયાળ=દયાળુ આશા=આશા; ઇચ્છા લેશ=જરા ઉદાસ=દીલગીર બેળાં=બેગાં	નિર્મળ=(સં) (નિર= નહિ+મળ=મેલ)=મેલ વિનાનો; ચોકખો નિશદિન=રાત દહાડો;	આધાર=આસરો હાસ=નિરાંત; શાંતિ કુધારો=ખરાબ રિવાજ; નકારી રીતભાત

કવિતાની સમજૂતી.

હે પરમેશ્વર વિનંતી સાંભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે બાળક તો ઓછી બુદ્ધિવાળા છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો, અમારી એક ઇચ્છા છે, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર અમારી પ્રાર્થના સાંભળો. અમે છોકરાઓ તો ધણુએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને બેગા થઈએ છીએ તેમાં તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિજ. (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણુ લઈએ કે જેથી જરાપણુ ખામી રહે નહિ; (ટેક) સારા ગુણુની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામાં મળી જઈએ. (ટેક) રાત દહાડો ચોકખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારી આખર ફેલાય; (ટેક)

૩૦] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૧ આના.

અમે મોટેથી એવું માગીએ છીએ કે અમારા મનમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય; (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમાં નિરાંત રહે છે કે, (ટેક) કોઈ પણ વખત અમારામાં જરાપણ નહારી ચાલ રહે નહિ અને સુખ કાયમ રહે. (ટેક)

નિધિ=ભંડાર	આકાર=મૂર્તિ; ઘાટ	તારનાર; પરમેશ્વર
દયાનિધિ=દયાનો ભંડાર;	જર=પૈસો	અભય=ખીક વગરનું
પરમેશ્વર	સકળ=સઘળી; બધી	અચળ=ચળે નહિ એવું;
અશરણુ=આધાર વગરના; નિરાધાર	વિકળતા=ગભરામણ;	કાયમ
શરણુ=આધાર	મુંઝવણ	યાચું=માગું; જાચું
અશરણુ શરણુ=આધાર	ટાળી=મટાડી; દૂર કરી	વારવાર=વારે ધડીએ
વગરનાનો આધાર	વીખ=ઝેર	તારી=ઉગારી; બચાવી
વાર=મદદ	વાર=અટકાવ; રોક	પાર=કાઠે
લીલા=ખૂબી; શોભા	ખાનું=નામ; નિમિત્ત	હાલું=મેળવું
અકળ=સમજાય નહિતેવી;	પત=ટેક	વિસ્તાર=વિશાળપણું;
જાણી ન શકાય એવી	પતિતોદ્ધાર=(સ)(પતિત	આત્માનું મોટાપણું
	=પાપી+ઉદ્ધાર)=પાપીને	પદ=પદવી
		કા'ન=કહાન કવિ.

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે ને તમારો એકલાનોજ આશ્રય છે. તારું સારું નામ નિરાધારનો આધાર છે. માટે તું મને મદદ કર. (ટેક) હું જ્યાં જોઈ છું ત્યાં તારી ધણીજ ખુબી જણાય છે. અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે. (ટેક) આ દુનિયાના માણસોનું હેતુ રૂપને લીધે, રંગને લીધે કે પૈસાના લોભને લીધે છે. (ટેક) તું સઘળી ગભરામણ મટાડી દેને

ઝેર રૂપી વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ)થી દૂર રાખ, (ટેક) હે પાપીઓને તારનાર ધણી તું હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારૂં બીક વગરતું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનું) સાચું ઠેકાણું (પદ) હું હરધડી માગું છું. (ટેક) જો કે તું ઇ-સારી છે છતાં પણ અમને માફ કરી (આ દુઃખરૂપ સંસારમાંથી) ઉગારીને પાર ઉતાર મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરો ટાળ. (ટેક) કહાન કવિ કહે છે કે હું તને પસંદ પડતાં કામ કરીને આત્માની મોટાઇ મેળવું. (ટેક)

પરેશા=પરમાત્મા; મોટા	દીસે=દેખાય	મણા=ખામી; ખોડ
ધણી; પરમેશ્વર	જળનિધિ=પાણીનો બં-	વ્યાધો=વાધો
વિશ્વેશા=વિશ્વના સ્વામી;	ડાર; સમુદ્ર	ગર્જન=ગર્જના
પરમેશ્વર	નૃત્ય=નાચ	ધોર=મયંકર; બિહામણી
અકળિત=સમગ્રાય નહિ	તરંગો=મોઝાં	ભયભીત=ભયંકર; બિ-
એવી	મધુર=મીઠા	હામણી
ગતિ=શક્તિ	સૂર=અવાજ	અગણિત=અસંખ્ય
હિતાર્થે=જ્ઞાન માટે	અવપતો=ગાતો	વિરાગત=શોભિતા
જગપતિ=જગતનો ધણી;	ઝૂકી=નમી; લચી	જંતુ=જીવડાં
પરમેશ્વર	લહેર=સપાટો; સુરખી	દૃક્ષે=ઝાડ
ભારી=મોટું	નમન=નમસ્કાર	દીપકમ=દીવા જેવા
નિરખી=ધારીધારીને	પ્રતિ=તરફ	તરુવર=મોટાં ઝાડ
જોઇ	રમણાં=ખુશકારક; શો-	મઠી=મડી
મથી=મહેનત કરી [કરી	બિતાં	પોકારી=ખૂમો પાડી
મથી મથી=મહેનત કરી	દર્શાવે=દેખાડે; બતાવે	કેં=કહે
શો=કેવો	કળા=ચુકિત; તદખીર	વડી=મોટી

૩૨] હિન્દુસ્થાનની સાંભળી જોવાની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના.

હે મોટા ઈશ્વર, હે બ્રહ્માંડના સ્વામી ! તારા કામ અને શક્તિ સમગ્ર નહિ એવાં છે. હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તે આ બધું માણસના મુખને માટે બનાવ્યું છે. તારા ભારે કામ જોઈને માણસે (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આધા ખસે છે, તારા ગુણો આવડે માટે માણસની બુદ્ધિ જરાપણ ચાલતી નથી મતલબ કે તારા ગુણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમાં નથી (૧) અહો ! આ સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો-હાલતો જણાય છે ! મોજાંઓ ઉછાળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાજતો હોયની ! બાગો અને વાડીઓમાં ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ધણી નમી રહેલી છે તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની ! (૨) ખુશકારક પક્ષીઓ વારંવાર મધુર ગાઈને ખુશ થાય છે, વળી વાઘો અને સિંહો ભયંકર અવાજ કરીને ફરતા, તેથી પાસેના પહાડ ફરીને ભયંકર શબ્દો કરતા. તેના પડધા પડતા તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમગ્ર નહિ એવી કળામાં કાંઈ ખામી નથી. (૩) દીવાજતીને વખતે જોતાં શોભતા અસંખ્ય ઝીણાં જીવડાંઓ ઝાડપર સળગતા દીવા જેવા દેખાય છે અને સુશોભિત ધણાં પક્ષીઓ ઊડતા તે ચળકે છે તેથી જાણે મોટાં ઝાડો થું હીરાથી જડી લીધાં હોયની ! માણસો બૂમ પાડી આશ્ચર્ય પામીને કહે છે કે અહા ! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે ! (૪)

પાઠ ૩૫.

વિસારે મૂક્યા વિના=

ભૂલી ન જતાં

પરસ્પર=એક બીજાને

એકબીજા=આળસાઈ

ભૂતર વિદ્યા=પૃથ્વીના

પડ ઓળખવાની વિદ્યા

ચિહ્નો=નિશાની

ખોળ=તપાસ

મુનીમ=કારભારી;

મુખ્ય મહેતો

અગત્ય=જરૂર

ધ્યાન=લક્ષ

આધારે=મરોસે

ખોદાણુ=ખોદકામ

સ્વાશ્રય=પોતાની જાત
પર આધાર રાખવો તે
કાળજી=ઁટક; ખંત
કર્મ=નસીય
અઢકો=મોટો
આપ=પોતે
પુર=પુરા
પ્રતાપ=પરાક્રમ
અધાથી મોટો પોતે
ઉઢમ, ઉઢમ, ઉઢમજ
છે; નસીય ખિચાઈ
રાંકડું-કંગાળ છે
પણ ઉઢમનું પરાક્રમ
પુરેપુરું મોટું છે.

પાઠ ૩૬.

સફર=જાંખી મુસાફરી
ધનાઢય=ધણો પૈસાઢાર
ફરીઆમાર્ગે=જળ માર્ગે;
વઢાણ વાટે
વતની=રહેવાસી
ખ્રિસ્તી=ઈસુ ખ્રિસ્તને
માનનાર
વઢાણુવટી=મલાસી

કેપ=ભૂશિર
ઁવાવ=ની
ગુડ=સારી
હોપ=આશા
લિસ્મન=પોટુ મલની
રાજધાનીનું શહેર છે.
નાતાલ=અંગ્રેજની દિવા-
ળી; તા. ૨૫મી ડિસેં-
અરથી આઠ દિવસનો
તહેવાર; ખ્રિસ્તમસ
ભાવ=પ્રીતિ
ભોમીઁ=મણીનો
કલીકટ=પશ્ચિમ કિનારે
મલખાર કાંઠે અંદર છે
મથક=જગા; સ્થાન
સિંઢલલીપ=લંકા
પરવાનગી=રજા; મંજુરી
સમૃદ્ધિ=પુષ્કળ ઢોલત
છક=દિંગ; તાજુખ
નજરાણું=મોટું
છટ=પરવાનગી; રજા
ધડંબે=નુકસાન
પૂર્ણ=પુરેપુરી

માહિતી=અનુભવ
હિત=મલું
પ્રવેશકર્થો=લાખલ થયો
પાઠ ૩૭.
ઉમરાવ=અમીર
કીટલી=ચાઢાની
નાળચું=નળી
પ્રયોગ=અજમાઁશ
અનુભવ=જાતમાહિતી
સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં
દેશ છે
બુદ્ધિશાળી=અકલખાજ
ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડમાં
મોટામાં મોટું શહેર છે
નમુનો=ઢાટ; આકાર
ખામી=ખોડ
આરંભ=શરૂઆત
ધૂમકેતુ=પુછડીઁ તારો
કલાખડ=સ્કોટલાંડમાં
નદી છે
આટલાંટિક=ઁ નામનો
મલાસાગર છે (ઁમાં
પાણી ૩૫૦ લાખ
ચોરસ મૈલ છે)

૩૪] પહેલી ચોપડીનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧૧ આના.

ઉપરાઉપરી=એક પછી એક	પાઠ ૩૮.	મકરંદ=ફૂલનો રસ; મધ મધુ=મીઠું
ઈજનેર=આંધકામ ખાતાનો અમલદાર	શ્રી=સારા; શોભાયમાન રઘુવીર=રામચંદ્રજી	ચંપક=ચંપાનું ઝાડ
દરજાએ=પદ્વી; ઝોઢો	વિરાજતા=શોભતા	કરેણી=કરેણીના ફૂલનું ઝાડ
જાતયુદ્ધિ=પોતાની અડકકલ	સગે=સાથે	આંખાસાખ=આંખાપરજ પાકપર આવેલી કેરી
અપૂર્વ=આગળ નહિ થએલી એવી	કુળનો ધર્મ=આપદાદાયી ચાલતો ધર્મ	જમફળી=જમરખી
રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો	લીલા=વિલાસ; ક્રીડા નૌતમ=નવીન	કદળી=કેળ
ફતેહમંદી=જીત	રંગ=મળે	મંડપ=માંડવો
નિર્ભય=ખીક વગર ખાંત=કાળજી; ચેટક	નિર્મળ=પવિત્ર; ચોડખું	પ્રાક્ષ=દરાખ નારિકેળ=નાળિયેર; શ્રીફળ
નવાધ=અચરતી	મઠ=આશ્રમ	જંખીર=જાંખુ
હવાધ=હવામાં ઊડે એવું એક જાતનું દારૂખાનું	છાધ=છવાધ	ફણુસ=ચાંપાનું ઝાડ
જહોજલાલી=ભપકો તથા શોભા	ધીર=ધીરજવાળા; ધૈર્યવાન	ફાફળી=સોપારણુ
પાઉડ=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિકકો	પર્ણકુટી=છાલ ડાળાંની ઝુંપડી	સીતાફળી=સીતાફળનું ઝાડ
	ટંદ=જયો; ટાળું	શતપત્રી=સો પાંદડાંની વેલી
	જાધ } =ફૂલના વેલા	કુંદ=એક જાતનો છોડ
	જુધ }	મસમસતો=મધમધતો
	મકંદ=એક જાતનું ઝાડ	મે'ક=મહેક
	ખટપદ=ભમરો	
	ગુન્જ=મોલે	

અપાર=ધણી	આદે=આદિ; વગેરે	જનકસુતા=જનકડી;
તરુ=ઝાડ	લલિત=સુંદર	જનક રાજની પુત્રી;
સોહામણા=શોભિતાં	વિહંગ=પક્ષી; પંખી	સીતા
બક=બગલો	ભૂમિ=જમીન	રૂપ=કાંતિ
પારાવત=કચ્છતર	કળા કરવી=પીછાં ઉંચા	ચક્રિત=દિંગ; તાબુબ
મૃગ=હરણ	પહોળાં કરવાં તે	સૌભિન્નિ=સુમિત્રાનોપુત્ર;
કારંડવ=ખતક	જય જય=જે જે	લક્ષમણ
ચાતક=અપૈયા	ખગ=પક્ષી	આરોગાવી=ખવડાવી
ચકોર=એક જાતનું પક્ષી	ભીલડી=ભીલની સ્ત્રી	વળતાં=પક્ષી
કોકીલા=કોયલ	જૂથ=ટોળું	આસ=કોળીઓ
કપોત=હોલો	વનફળ=વનમાં થતાં ફળ	આસ કરે=ખાય
અંજન=એક જાતનું પક્ષી	પડીઆ=ઢડીઆ	

કવિતાની સમજૂતી.

પંચવતીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. તેમની સાથે સીતા અને લક્ષ્મણ હતાં તે સેવા કરતાં હતાં. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતાં અને હંમેશાં નવીન મઝા અને વિલાસ કરતાં હતાં. પંચવતીમાં શોભાયમાન રામચંદ્રજી રહેતા હતા. (૧) પંચવતીની પાસે ગોદાવરી નદીનું પવિત્ર પાણી વહે છે. અને ઠેકણે ઠેકણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના આશ્રમે આવી રહ્યા છે, ઝુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી, અને તેમાં તુળસીના છોડના જથ્થા વાવ્યા હતા; તેમાં જાંબ, જીંબ, મકંદ, આંખો ને મોગરો પણ હતાં. ફૂલોના મીઠો રસ-મધ ભરેલાં ચૂસતા અને ગુંજરવ કરતા. (૨ક)

૩૬] ત્રીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

(૨) વળી વાડીમાં ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચંપેલી અને માલતી હતાં; કરેણી અને આંબા પર પાકવા આવેલી કેરી પવનથી હાલતી હતી, અને જમરખી, દાડમડી, નારંગી અને કેળ પણુ હતી, તેમજ દરાખના માંડવા ઉપર લૂમો લટકી રહી હતી; (ટેક) (૩) વળી તેમાં નાળિયેરી, નાંચુડી, ફણુસ અને સોપારણુ તેમજ સીતાફળી, શતપત્રી, કુંદ, કલ્હારના ઝાડ હતાં; કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જાત જાતનાં ઘણાં ફૂલો ખીલ્યાં હતાં. (ટેક) (૪) ઝાડો પર બગલા, કબુતર, ચક્રવા, ચક્રવી, હંસ, ચક્રોર, બપૈયા, કોયલ, હોલા, ખંજન, બતક વગેરે સુંદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણુ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતાં હતાં. (ટેક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેના તથા પોપટ જય રામ જય રામ બોલતાં હતાં; શોભિતા સારસ મીઠા શબ્દો બોલતાં હતાં. એવાં પક્ષી અને હરણુને જોઈને સીતાજી મનમાં ખુશ થતાં હતાં (ટેક) (૬)

રામ પંચવટીમાં રહ્યા છે અને તેમના દિવસ મનમાં જય છે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચંદ્રજીની સેવા હોંસથી કરે છે. (૧) બીલડીઓનાં ટોળાં મળીને સીતાજીને જેવા આવે, અને જાત જાતના વનમાં થતાં ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે. (૨) સીતાજીની વાડીમાં હરણુનાં ટોળાં ચરવા આવે, અને તે ટોળાં બધાં સીતાજીની કાંતિ જોઈને ત્યાં દિંગ થઈ જાય. (૩) હંમેશાં લક્ષ્મણુ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને સીતાજી શ્રીરામને ખવડાવીને પક્ષી પોતે ફળ ખાય. (૪)

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૩૭]

પાઠ ૩૯.	સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી; કૃષ્ણની બેન; અર્જુનની સ્ત્રી; અભિમન્યુની મા	ખિલાફત=ખલીફાની ગાદી બગદાદ=એશિઆમાં તુર્ક-સ્તાનમાં શહેર છે
મતબેદ=વિચારફેર; ફરેક જણનું જુદી જુદી સમજનું કહેવું તે	સુધન્વા=ચંપાવતીનારાજ; હંસધ્વજનો પુત્ર	વૃદ્ધિ=વધારો ધર્માધ્યક્ષ=ધર્મનો ઉપરી
એકંદર=સામટો; કુલ પુરાવો=સાબીતી	પાત્ર=વિષય	મુરખ્ખી=આસરો આપનાર
પણુ=આધા; નિયમ નિશ્ચય=ઠરાવ	રસીલા=રસિક	દીનાર=એ નામનો એક જુનો રૂપાનો ચઢી
આખ્યાન=વાર્તા; કથા શોખ=મજા	સ્વર્ગવાસ=મરણ	રૂપીઆની કિંમતનો સિકકો
શામળ=નરસિંહ મેહેતાનો છોકરો	પાઠ ૪૦.	તાજુખી=નવાહ
શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી	અલ રશીદ=ઇ-સાફી રહેણી=રીતભાત	ખગ્ગનચી=ખગ્ગનાનો ઉપરી; ત્રિજેરર
નળાખ્યાન=નળ રાજાની વારતા	ખલીફા=મહંમદ પેગંબરના વારસ	દૃષ્ટિ=નજર
મામેરૂં=મોસાળું	વંશપરંપરા=ઓલાદથી ઉતરી આવેલો; પેઢી	જનાનખાનું=ઐરાને બે-સવાની બિઠવાની જગા; રણવાસ
કવિત્વ=કવિપણું	દમાસ્કસ=એશિઆમાં તુર્કસ્તાનમાં શહેર છે	દામ=નાણું
કવિત્વશક્તિ=કવિતા બનાવવાની આવડ	એ દુનિયામાં જુનામાં જુનું શહેર છે	સૂક્ષ્મ=માન; સમજ
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત	પ્રપૌત્ર=દીકરાના દીકરાનો દીકરો	પાઠ ૪૧.
ઓખા=ખાણાસુરની કન્યા; અનીરૂદની સ્ત્રી		દેશાટન=દેશે દેશ ફરવું તે; મુસાફરી કરવી તે

૩૮] પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

શ્લોક=મે લીટીની સંસ્કૃત	નીચ=હલકા મનનો	દ્વેષીલા=ખારીલા
કવિતા	દ્વેષી=કીનાખોર; અદેખો	ધિક્કાર=તિરસ્કાર
મિત્રતા=દોસ્તી; સોખત	ઉજળો=ખરો	કાશળદેશ=હાલના બિ-
આપવડાઈ=જાતની ખોટી	કૂરપણું=ધાતકીપણું	હાર, અથોધ્યા તથા
મોટાઈ; પતરાણ	દ્વેષ=અદેખાઈ; વેર	આથા પ્રાંતો
કળોટા=દુઃખો	પ્રગટ થતી=શર થતી	ધાતકી=કૂર; નિદય
વાંધો=હરકત; અડચણ	ધોળાયા કરતો = મનમાં	દુશ્મનાવટ=દુશ્મનાઈ
જાતહિંમત=પોતાની	રમ્યા કરતો	પ્રેમ=માયા; હેત
હિંમત	ધુંટાયા કરતો=ગોખાયા	હળુરમાં=પોતાની પાસે
કૃતિક્ષમ; કાર્ય	કરતો	વીર=ખહાદુર; યોદ્ધા
નિહાળવું=ધારીને જોવું	લૂણો=છો, ઈટ, માટી	ભૂષણ=શણગાર
અપાર=પાર વગરની;	વગેરેમાં જે ખારનો	
ધણીજ	ભાગ જામે છે તે	પાઠ ૪૩.
મિદાશ=મજા; આનંદ	ખારીલા=કીનાખોર;	શાંતિભરી=ધીરજવાળી
રમરણુ=યાદદાર	દ્વેષી	કરિયાણું=તજ, લવેંગ,
ભાવ=પ્રીતિ	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	એલચી, મરી વગેરે
પુરતી=પુરેપુરી	ખાર=અદાવત; વેર	વખાર=જથાજથા માલ
પાઠ ૪૨.	કાયમ=હમેશ	રાખવાનું ઠેકાણું
ખારીલાપણું=દુશ્મનાવટ	પ્રફુલ્લતા=આનંદથી ખી-	છુટકો=ઝલાજ; ઉપાય
અવશુણુ=દોષ	લવું તે	ધારકો=એકદમ પડેલી
અર્થ=મતલબ; સાર	કૃત્ય=કામ; કાર્ય	ઉડી ને ભારે શીકર
ઉદાર=મોટા મનનો	સાધવામાં=પાર પાડવામાં	મોગરો=દીવાની વાટની
પ્રેમી=માયાળુ	ફલાણો=અમુક	સળગતી ચીણુગારી

બાળપોથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” જે આના. [૩૬

જોત=સળગતી વાટ
રઝ્યો=ખનાવ્યો
સ્થિર=ઘાંત
ખાસ=ધણી, બહુ
માર્ગ સૂઝી આવ્યો=
ઉપાય જડ્યો

પાઠ ૪૪.

હિત=બહુ
બધિર=બહેરો
સ્વાધિન=તાબે; વશ
સમ=સરખો; જેવો
સાર=મીઠું; મધુર
ગુંગ=ગુંગો; મુગો
નીત=હંમેશાં
પરહિપકારી=પરોપકારી
ધીર=ધીરજવાળો
રણે=લડાઈમાં
નિર્ભય=નીડર; બીક
વગરનો

ભારી=ધણી
મનનો સુખી=સતોષી
સ્તુતિ=વખાણ; તારીફ
ખતા=ઠોકર
પીઠપાછળ=ગેરહાજરીમાં
અનાદર=તિરસ્કાર; તુ-
ચ્છકાર
કાળે=વખતે; સમયે
દશા=હાલત; અવસ્થા;
સ્થિતિ
સહી=નકકી; નિશ્ચય
હિતુ=બહુ ઇચ્છનાર;
હિતેચ્છુ
શીખ=શિખામણ
બાપણુ=વાક્ય; બોલ
તોય=તોપણ
હિતકાર=બહુ કરનાર
છાની=ચુપ્ત; છુટી
સાય=સાચો; ખરો
સ્નેહી=પ્રીતિવાળો

આમદાની=આવક; પેદાસ
સાવધ=હોશિયાર
વહેવારે=વ્યવહારમાં;
ખરી રીતે
શરમ=લાજ; સહે
હોરી લે છે=ખમે છે
વારતા=વાત; શિખામણ
પતે=પતી જાય; મટે
ધર મેળે=માંહોમાંહે
કાજુ=ન્યાયાધીશ
કો=કોઈનું
સર્વથા=સર્વ પ્રકારે; બધી
વૈરભાવ=દુશ્મનાવટ [રીતે
કથા=વાત
ડોકી બાર ન કાઢવી=
આગેવાન ન થવું
પુર=સમાપ્ત; ખલાસ
હાથ ફાલવો=શર કરવું
વિચાર=અભિપ્રાય; મત
આલવો=આપવો

કવિતાની સમજૂતી.

બલાને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ-મનમાં રાખે નહિ, તેને
બહેરો જેવો જાણવો; જે માણસ ગુસ્સાને તાબે થાય-ગુસ્સો કરે, તેને

આંધળા જેવો સમજવો. જે માણસ મધુરં બોલી જાણતો નથી તેને ગુંગા જેવો સમજવો. સારું માહું નહિ સમજતો હોય તેને ઢોર સમજીને કાઢી મૂકવો. (૧) જે હંમેશાં પારકાનું બલું કરનારો છે તેનેજ મોટો માણસ સમજવો. જે લડાઇમાં ધણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો માનવો. જે માણસ પૈસા, ગુલાની ને ઉંમર પર ભરોસો રાખતો નથી તેનેજ ડાહ્યો ને સંતોષી સમજવો. (૨) આપણા વખાણુ સાંભળીને બોળાઇને છેતરાવું નહિ, કારણ કે મતલબને માટે લુચ્ચા લોકો ધણું ગુઠું બોલે છે. કોઇ આપણી બદબોધ કરે તો તે સાંભળીને લડવું નહિ. કારણ કે નીચ માણસ હોય તે આપણી ગેરહાજરીમાં ભુંડું બોલે છે. (૩) કોઇને ગરીબ જોઇને તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, કારણ કે કોઈ વખતે આપણા પણ એવા હાલ નકકી થાય. બલું કરનાર માણસની શિખામણનું વાક્ય કડવું હોય છે ખરું, તોપણ તે બલું કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુસ્મનાઇ શા માટે કરવી ? મતલબ કે દુસ્મનાઇ કરવી નહિ. (૪) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કોઇને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ. પણ આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસે નકકી કહેવી. લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામાં હોશિયાર રહે છે; પણ જે વહેવારમાં-આપણેના સંબંધમાં શરમ રાખે છે તે નુકસાન ખમે છે. (૫) બાળકો પાસેથી પણ ડહાપણની વાત શીખી લેવી. જ્યાં સુધી કળ્લો ઘેર મેળે પતે ત્યાં સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવું નહિ. મુઝેલા માણસનું નકકી કોઇ દિવસ પણ ભુંડું બોલે નહિ, કોઇની સાથે લડાઇ રાખવી નહિ અને કોઇની છાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૬) ગળ્યું ખાવાને માટે જીભને ધણો મહાવરો પાડવો નહિ

બીજી આપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૪૧

મતલબ કે ગળ્યું ખાવાની ઘણી ટેવ રાખવી નહિ. બીજાનો કળાઓ માથે લેવાને આગેવાન થવું નહિ. એક કામ પુરું થાય ત્યાર પછીજ બીજું કામ શરૂ કરવું; એ જણની વાતમાં ત્રીજા માણસે એટલે આપણે તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ. (૭)

પાઠ ૪૫.	આનંદ દેખાતા હતા	શંખનંદ=શંખનો
આશ્વિન=આસો	સવારી=વરઘોડા જેવું	અવાજ
માવત=હાથીનો હાંકનાર	સરઘસ	શય્યા=પથારી
ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર	વકરો=માલ વેચતાં	સમક્ષ=રૂબરૂ; નજર
ભાંડ=મશ્કરો	ઉપજોલા પૈસા	આગળ
વાહન=એસીને ફરવાનું	પારણા=અપવાસ મૂકવોતે	મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સં-
સાધન; ગાડી, રથ,	અષ્ટપુણ્ય=(અષ્ટ+પુણ્ય)	બંધી શ્લોક
પાલખી વગેરે	આઠ પુણ્યાવાળો	પાઠ ૪૬. ભાગ ૧ લો,
અધીરા=ધીરજ વગરના	ખુરજો=ગદી; નાના કિલ્લા	જોડું=નરમાદા
ઉમેદ=આશા	કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી	પારધી=શિકારી; વાધરી
બીડ=ગીરદી; ઠઠ	રાખવા માટે ઉભો કરેલો	લાગણી=દયાની અસર
આશ્ચર્યકારક=નવાબ જેવું	ચણતરનો ચાંબલો	સૂઝયું=સમજ પડી
સુંદરીઓ=ઓઓ	રાસ=શ્રીકૃષ્ણ અને	રામાયણ = રામ અને
રમણિક=સુંદર	ગોપીઓની ઘાંડીઆ	સીતાના સ્નેહ સંબંધી
સ્પર્ધા=સરસાઈ; હરિદાષ	રમવાની કીડા	તથા સીતાને હરી જ-
ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ	ચોધડીઆ=ચાર ચાર	નાર રાવણની માઠી
ભરપુર=ભરેલા	ધડીએ દેવસ્થાનવગેરેમાં	સ્થિતિ વિષેનું કાવ્ય
હર્ષને બહાર જવાનો	ટકોરખાનું વાગે છે તે	સુગ્રીવ=વાલી વાનરનો
રસ્તો આપતા હતા=	નોખત=મોઢું નગાઈ	ભાઈ

૪૨] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ત્રણ આના.

હનુમાન=વાનર (એની ઉત્પતિ વિષે અંજનીની કથા જોવી)

અંગદ=વાલી વાનરનો પુત્ર. એ બૃહસ્પતિનો અવતાર હતો.

જાંબુવાન=રામને સહાય કરનાર રોજ; એ વિષ્ણુના બગાસામાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો.

વાનર=વાંદરા

પતો=કામ

અશોક વન=અગીચાનું નામ છે

એધાણી=નિસાની

સમાચાર=ખબર

અનુચર=(અનુ+ચર)

સેવક; દાસ

પડાવ=મુકામ

વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણું

વિભિષણુ=રાવણનો ભાઈ

સમાધાન=સલાહ

સલાહ=અભિપ્રાય

કુંભકર્ણુ=રાવણનો ભાઈ

દંદ્રિજીત=રાવણનો પુત્ર

પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો

અયોધ્યા=રામનું રાજ-

નગર

ભરત=રામનો ભાઈ;

કૈકયીનો પુત્ર

ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી

જોડકા=સાથે જન્મેલા

એ બાળક

અશ્વમેધ=અધા રાજાએ

પર જીત મેળવીને કર-

વામાં આવતો યજ્ઞ

પતિપત્ની=ધણી ધણિ-

આણી

રાજના ધર્મ=રાજની

ફરજ

પાઠ ૪૬. ભાગ ૨જો

ભરતકુળ=ભરત રાજાનો

વંશ

હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની

ઉત્તરે ૬૦ મૈલપર

પાંડવ કૌરવની રાજ-

ધાનીનું શહેર હતું તે

ધર્મનો અવતાર=ધર્મીમા

ગદા=આંકડાનું ફૂલના

ધાટનું લોઢાનું ભારે

હથિયાર

બાણાવળી=તીર મારવામાં

હેશિયાર

કૌરવ=કુરુના વંશના;

ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

નિષ્ફળ=નકામે; ફાકટ

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે

વર પસંદ કરી પરણવું તે.

અશ્વમેધ=ઉંચે ટાંગેલા

માછલાને નીચે પાણીમાં.

તેનો પડછાયો જેઈ

બાણ મારી તેની

આંખ વીધી તે.

વરમાળ=કન્યા પોતે પ-

સંદ કરેલા વરને જે

માળા પહેરાવે તે

દંદ્રિપ્રસ્થ=જીની દિલ્હી

(એ જમના નદીપર હતી.)

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના. [૪૩

રાજસૂય=એ નામનો	નર્થા=નિરોગી	દસ્ત=ઝાડો
રાગએ કરવાનો યજ્ઞ	ગ્નાનતંતુ=મગજને ખખર	ખુલાસે=સાફ
ગુગટું=ગુગાર	પહેંચાડનાર તાંતણા	અપચો=અજીરણુ
શકુનિ=ગાન્ધાર-કંદહાર	ચલનવલન=હાલચાલ	કબજાઆત=ઝાડાનું
નો રાગ; દુર્યોધનનો	ઉત્સાહ=ઉમંગ	રોકાણુ
મામો	ઢીલા=કમજોર	નિરર્થક=નકામા
મહાભારત=પાંડવ કૌરવ-	કંતાઈ=તવાઈ	ધોડા=તરંગો; ખોટા ખુટ્ટા
ના યુદ્ધનું પુસ્તક	ગળી જાય=સુકાઈ જાય	ધસધસાટ=જોઈએ તેવી
દ્રોણુઆર્ય=અશ્વત્થામા	ગુઠા=અશક્ત; નકામા	નિર્દમી=ઉદ્યોગ વગરના
ના પિતા; પાંડવકૌરવના	સત્તા=જોર	વીતે=ખમતું પડે
ગુરુ	ખોમ્મરૂપ=ભારે	ચહેરો=સીકલ
રૂધિર=લોહી	ત્વરા=ઝડપ	લાલી=લાલાશ; તેજ
બિંબપિતામહ=શંતનુના	પોષણુ=પુષ્ટિ; ખજ	વદન=મુખ; મોં
ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા	શરીર હલકું કૂલ થાય	નિસ્તેજ=શીકું; તેજ
પુત્ર	=જગૃતિ આવે	વગરનું
વર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ)	કલેબ્રું=પેટમાંનો જમ-	પથારીવશ=પથારીમાંથી
=ચાર વર્ણુ ને ચાર	ણી તરફનો એક ભાગ	ન ઉઠાય એવો માંદો
આશ્રમ	બરોળ=પેટમાં ડાળી	તાલીમખાજ=પહેલવાન
સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની ફરજ	આગુની ગાંઠ; તક્ષી	મગદળ=હાથ કસરતનું
સ્વરૂપ=અરૂપ	ગુરદા=મુત્રપિંડો; પેદુમાં	એક સાધન
પાઠ ૪૭.	રહેલી પિશ્તાબની ગાંઠો	ખનેટી=એ છેડે મઢૂવાળી
અંગકસરત=શરીરને	મંદ=કમતાકાત; કમજોર	કસરતમાં વપરાતી
કસવું તે	પુષ્ટિ=જોર	લાંખી લાકડી

૪૪] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” આર આના.

દંડ=બે હાથ ને બે પગ	ટૌકાર=મધુર અવાજ	જહારે=જ્યારે
જમીન સાથે ટેકી	ઢેલ=મોરની માદા	ખટ=છ
શરીર ઉંચું નીચું	વીણે=ચાટે	સાધુ=જ્ઞાની
કરવાની કસરત	પજાશ=ખાખર	પરહરી=છોડી
વિનોદ=આનંદ; રમત	કોયલડી=કોયલ	સમરવા=યાદ કરવા
ગમત	ટહુકે=ટહુકાર કરે	શ્રી હરિ=શ્રીકૃષ્ણ
નજર બેસે છે=ધ્યાન	સ્વર ઝીણે=ઝીણા રાગથી	જોગીઆ=જોગી
ચોંટે છે	મંદ=ધીમો	જોગ=પરમેશ્વર સાથે
સંજોગ=વખત	સુવાસિત=(સુ+વાસ+	મન જોડવું તે
આંખ મીચીને=વગર	ધતિ) સારી વાસવાળો;	ભોગ=વિલાસ; મોજ
વિચારે	સુગંધીદાર	સદગ્રંથ બાંધવા=સારી
	ટાણે=વખતે	કવિતા રચવી
	અકૂર=શ્રી કૃષ્ણના કાકા	પતિવ્રતા=ધણીના હુકમમાં
	ને ભકત	રહેનારી
	ભોર=મળસકું; સવાર	કંથ=રવામી
	નરસખ્યાનો સ્વામી=શ્રી	ચિત્ત ધરવું=મનમાં લાવવું
	કૃષ્ણ ભગવાન	મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ;
	વિણુ=વિના; વગર	ઉડા અર્થ
	શોર=અવાજ	અવતરે=જન્મે

પાઠ ૪૯.

કાક=કાગડા

પપૈયા=ચાતક; બપૈયા

ઝંખે=જોવાને તલપે

પીયુ પીયુ=પાણી પાણી

વડશાખા=વડની ડાળી.

ઓ; વડના ફાંટા

સવર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યાં; ત્યાં કાગડા કા કા કરે છે, બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે, વડની ડાળીઓપર સુડા કો કો કરે છે. (ટેક) મોર પીછાં ઉંચા ને પહોળાં કરીને ટીહુક ટીહુક બોલે છે, તે વખતે તેની આંખમાંથી આંસુ પડે છે.

તે ઢેલ ઝીંઘે છે; તેથી તેને ગર્ભ રહે છે. આખરના ઝાડ પર શોભિતા પોપટ બોલે છે, અને કાયલ ઝીણા સ્વરથી ટાંકા કરે છે. (ટેક) વાહરડાં ભાં ભાં શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો બાં બાં શબ્દ બોલે મતલબ કે બરાડે. ઠડો સુગંધીદાર પવન ધીમે વાય છે તે લુગડાં ઉરાડીને હાલે છે. (ટેક) તે વખતે સવાર પડી ગમ એમ સમજીને અકૂર જાયા. પણ નરસંધ્યાના સ્વામી-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન સિવાય કોઈ જાણતું નથી કે એ ગોપીઓનો સાદ છે. (ટેક)

પ્રભાતીઉ.

ન્યારે પાછલી છ ધડી રાત રહે ત્યારે સાધુ પુરુષે ઉંઘને છોડી દહને ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું, અને તું એક છે, તું એક છે એમ બોલવું. (ટેક) જોગીઓ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવું અને સંસારીઓએ ઉપભોગ છોડી દેવો. જે વેદીઆ હોય તેમણે ઇશ્વરી જ્ઞાન વિચારવું. જે વૈષ્ણવ હોય તેમણે શ્રીકૃષ્ણનું ભજન કરવું. (ટેક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી. અને જે દત્તાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવું. સતી સ્ત્રીએ ધણીને પૂછવું અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું. (ટેક) આપણે આપણી ફરજો બજાવવી અને કામનો ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિંહના સ્વામીનું -શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનું પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા બૈરીને બીજો જન્મ લેવો પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (ટેક)

પાઠ ૪૯.	પુણ્ય=ધર્મનું કામ	અનહદ=પણોજ
પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)	પાપ=અધર્મનું કામ	બેહદ=હદ વગરનું;
પારકાનું ભણું કરવું તે	ઇત્યાદિ=ચગેરે	અત્યંત

૪૬] હિન્દુસ્થાનની સાંભૂજોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ચાર આના

વિધાલય = ભણવાનું ઠેકાણું	પાવન થાઉં છું = પવિત્ર થાઉં છું	વજ્ર = ઈન્દ્રનું હથિયાર કોમળા = કોમળ
રચે = ગમે; પસંદ પડે	દંક્યારણ્ય = નર્મદા અને ગોદાવરી વચ્ચેના પ્રદે-	મહાત્મા = મોટા પુરુષ
બલમનસાધ = મલાધ	શમાં આવેલાં જંગલો	વાસંતી = વનદેવીનું નામ છે
લોકોપકાર = (લોક + ઉપકાર) = લોકોનું ભયું	પ્રવાસ = મુસાફરી	અગસ્ત્ય = ઋષિનું નામ.
વૃત્તિ = ધંધા	વિદ્ય = હરકત; અડચણ	વરુણ ને ઉર્વશીના પુત્ર
મરણ શય્યા = મરણ પથારી	કાળજી હરે છે = મન	વાલ્મીકી = એ નામના
ભારે = મુશ્કેલીવાળા	સંતોષ પામે છે	ઋષિ; રામાયણના કર્તા.
ગણુ = શક્તિ	સંસ્કાર = નામ પાડવું, વાળ	ગુરુજી તો બુદ્ધિમાન
ધસાવું = ખરચવું	ઉતરાવવા, જનોઇ દેવી	ને ઠોઠ એ બંનેને એ-
સાંકડું મન = અખિલાધ	વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ	કજ રીતે શીખવે છે.
દાખલો = દર્શાવે; ઉદાહરણ	ગ્રહણ કરવે = સમજાવે	ગુણીને સમજવાની
લોક કલ્યાણનો માંડવો	વિમળ = સ્વચ્છ; નિર્મળ	શક્તિ આપતા નથી
રચે = પરાપકાર કરે	સુખિંબ = સાઈ પ્રતિબિંબ	તેમજ ઠોઠની કોઈ દિવસ
અહિત = નુકસાન; માફ	વજ્રપાત = વજ્રનું પડવું	આછી પણ કરતા
	અરંધતિ = વસિષ્ઠની સ્ત્રી	નથી; તોપણ પરિણામે
	(એ સમ ઋષિની	મોટા ફેર જરૂર નજરે
	સેવામાં હંમેશ રહે છે)	પડે છે. જેમ સ્વચ્છ
	ઋષ્યશૃંગ = શૃંગીમુનિ;	મણિમાં જેવું સાઈ
	દશરથનો જમાઈ	પ્રતિબિંબ પડે છે,
	સુની = ખાલી	તેવું ઠીકરામાં પડવું
		નથી, તેમ બુદ્ધિમાન

પાઠ ૫૦.

વનદેવતા = વનની દેવી
ભગવતી = પવિત્ર સ્ત્રી
આત્રેયી = આત્રિ ઋષિની
પુત્રી

અને જડમાં મોટા
ફેર પડે છે
વજ્રથી પણ ધણા
કઠણુ અને ફૂલથી પણ
ધણા કામળ એવા
મહા પુરુષના મનને
અહા ! કોણુ જાણી
શકે ? મતલબ કે
કોઈ જાણી શકે નહિ.

પાઠ ૫૧.

પંચાંગ=ટ્રીપણું; જેમાંથી
તિથિ, વાર, તારીખ,
નક્ષત્ર, યોગ, કરણ,
વગેરે માલમ પડે છે તે

શક=વર્ષ; સાલ
વિક્રમ=હરિનનો પરમાર
વંશનો રાગ
શાલિવાહન=પૈઠણુ નગ-
રીનો રાગ
હીજરીસાલ=મહંમદ પે-
ગંબર મકકેથી મદીને
ગયા ત્યારથી ગણાતું

મુસલમાની વર્ષ
પારસી સાલ=યઝદેજરદી
વર્ષ
સંવત=વિક્રમનું વર્ષ
પૈડણુ=ગોદાવરી નદીને
કાંઠે શહેર છે
વેતાળ=ભૂતની એક જાત;
પિશાચનો રાગ
અભિષેક=નવા રાગને
ગાદીએ બેસાડતી વેળા
દૂધ, પાણી વગેરેની
ધારા મત્રો બોલીને
કરવામાં આવે છે તે

પાઠ ૫૨.

સદ્કાળ=હંમેશાં
રસ્યું=ગીલીટ ચઢાવ્યું
લહેર=ખુમારી
ભંગડ=ભાંગ પીનાર
ઝાંઝ=રીસ; ચીડ
ભાભો=એક શસ્ત્ર; વાંસ
ની અંદર બેસાડેલું
લોહાનું ફળું.

ખુમાર=ખુમાર
ઢાલ=અચાવ કરનારું
ઢાંકણા જેવું હથિયાર
નાદાની=ખેવકુશી
તરછોડી=ધિક્કારી
પરાણુ=ખળાત્કારે
દલીલ=કારણ; સખમ

પાઠ ૫૩.

ખારોટ=માટની એક
જાત
પસાયતું=ઈનામમાં
આપેલી જમીન
ઉર્મિ=એકાએક જે મુઝા
ચઈ આવે તે
સંવાદ=સવાલ જવાબ;
વંદવિવાદ
બોજ સમોવડ ભૂપ=
બોજ રાગ જેવો
મોટો; વિદ્યોત્તેજક;
સમોવડ=સરખો; જેવો
ઉત્તેજન=આશ્રય; મદદ
હર્દુ=મુસલમાની

૪૮૭ મુંબઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના.

સિંહાસનખત્રીસી=ખત્રીસ	તેજ એક કવિ	કૂર=ધાતકી
પુતળીઓએ કહેલી વાત	રંજન=ખૂશ	જખમ=ધા
કડી=કવિતામાંનો ચાર	રસ=લહેજત	કળ=કળતર
ચાર અથવા બખ્ખે	પરદુઃખભંજન=(પર+	ચણુજો=ખનાવજો
ચરણુનો ભાગ	દુઃખ+ભંજન)પારકાનું	ઉપવન=વાડી
કથે=કહે	દુઃખ દૂર કરનાર	કુદરતી=મધરી; સ્વા-
સુઝાએતેરી=પોપટે કહેલી	છપા=છ ચરણુની કવિતા	ભાવિક
૭૨ વારતા	પાઠ પઢ.	ક્ષેમ=આરોગ્ય; કુશળ;
બધાથી સમજી શકાય		કલ્યાણ
તેવી ભાષા. કવિતાની	નિર્દોષ=ખીનચુનેગાર	પાણી=પથર
તૂક ને બધાથી સમજી	હસ્ત=હાથ	સામ્ય=ખરોખરી; સર-
શકાય તેવી વાત, વિવેક	ફાળ=ધારકો	ખાપણું
અને સિખામણુ કહે		સત્તા=અમલ

કવિતાની સમજૂતી.

તે નિર્દોષ પંખીડાની ઉપર પથરો ફેંકતા તો ફેંકી દીધો પણુ અરરર ! તે તો છુટ્યો તેથી મનમાં ધારકો પડ્યો. અરેરે તે પથરો તેના શરીર પર લાગ્યો કે તરતજ શ્વાસ બંધ થઇ જતાંમાં પાંખ ઢીલી-કમતાકાત થવાથી તે ઝાડ પરથી નીચે પડી ગયું. (૧)

જેને મેં પાણું તે આ મરાજ હાથથી તરફડીને મરે છે, એમ જાણી ધડકતે દીલે તેના પર પાણી છાંટ્યું; તોપણુ તે ઊડી શક્ય નહિ. અરે ! પણુ ધાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે ક્યાંથી ઊઠે ? એહો એનું છેક કોમળ હૃદય તેથી તે ક્યાંથી ઊઠે ? (૨)

પણુ અરેરે જો દુઃખ નરમ પડ્યું ને આંખ તો ઊધડી પણુ

ખાળપોથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” બે આના. [૪૬

એ મરી જશે કે જીવશે તે કાણ જાણી શકે ? પણ અહાહા ! ફરીથી આ વાડીનાં મીઠાં ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠાં-મનગમતા ગીત ગાવાને જીવ્યું. (૩)

અરે પંખીડાં સુખેથી કંઈ ગીત બનાવજો. અને માગ્જો જ્ઞાને માટે મારાથી બીને આ રમત છોડી દે અને બેઠો છો ! પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હું પામર પ્રાણી છું. નહિ, નહિ, કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હું નુકસાન કરીશ નહિ. (૧) મેં માળીને તમારા તરફ કંઈ પણ ફેંકવાની મના કરી છે, મારી વાડી સર્વ પંખીડાને માટે હંમેશાં ખુલ્લી છે, પણ માણસોથી બીવાની તમને પક્ષીઓને કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તેમાંજ તમે બધાંએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પણ બહે બીતાં. (૨) બેઠો તો અહા ! કોઈ ધાતકી હાથનો-ધાતકી માણસોનો નકકી ડર છે. તમારા તરફ પથરો ફેંકવો એ તો માણસોની રમત છે. કુદરતના સરખાપણાની સમજ બૂલી જઈને નિર્દય માણસો તમારા પર આવી સત્તા ભોગવે છે. તેથી હું દુઃખી છું મતલબ કે દીલગીર થાઉં છું. (૩)

પાઠ પપ.

પ્રતિજ્ઞા=આપર; માન
મહાજન=મોટા માણસ;
લોકનું ટોળું
ડાહુ=માળવા જનાર;
રમશાને જતા માણસ
રાજદાર=રાજ કચેરી
સંભાષણ=વાતચીત;
વાદવિવાદ

વિવાદ=સામસામા
સવાલ જવાબ
સતપુરૂષ=સારા માણસ
ગામ ભેગા કર=ગામમાં
દાખલ કર.
દીર્ઘસૂત્રી=કામમાં ઢીલ
કરનાર; લાંબા તાંત-
જીવાણી; સુતરફેણી
વાંકવાળી=ગુણમાં આડી;

આકારમાં વાંકી
આચમન=જમણી હથે-
લીમાં યોડું પાણી
લઈ પી જવું તે
ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ
=વિદ્યા શીખ્યા પણ
અનુભવમાં મૂકતા
આવડી નહિ
વિદાય કીધા=વળાવ્યા

પાઠ પદો પહેલી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” અહીં આના.

પાઠ પદ.	પ્રુદ્ધ=પરમેશ્વર	પર્યંત=સુધી
હજરત=હિંચો દરજ્જો	પરિપક્વ=પાકા; મજબુત	પ્રસાર=ફેલાવો
ધરાવનાર; મુસલમાનને	વહી=જીપ્રાપ્ત કરેસ્તા	ધર્મોપદેશક=ધર્મનો બોધ
બોધાવવામાં વપરાતો	પ્રુદ્ધ તરફથી જે	કરનાર
માન ભરેલો શબ્દ	સંદેશો લાવેલા તે	સુરાપાન=દાર પીવો તે
ધસ્લામ=આસ્થા	અનુયાયી=સાથે અથવા	સામાજિક=સમાજ-
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+	પછવાડે ચાલનાર; સેવક;	જનમંડળને લગતી
પૂજક)=મૂર્તિ પૂજનાર	શિષ્ય	સિરિઆ=એશિઆઈ
શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=	તુચ્છકારી=ધિકારી	તુર્કસ્તાનના એશિઆ-
પૈસાદાર	સહનશીલતા=ખામોશ	મૈનારની દક્ષિણમાં
પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ)=	સદુપદેશ=(સદ+ઉપદેશ)	પ્રાંત છે
હેતવાળો; માયાળુ	=સારી શિખામણ	ધસ્તાંબુલ=યુરોપી તુર્ક-
પુનર્જન=(પુનર=ખીજી	વજનદાર=વડકરવાળા	સ્તાનની રાજધાનીનું
વાર+લગન)=ફરીથી	અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=	શહેર છે.
પરણું તે	જનાર)=મુખી; આ-	જહોજલાલી=આખાદી;
અઘપાપાણુ=લાકડા ને	ગેવાન	દબાવો
પત્થર	પ્રાસાદિક=કૃપા ભરેલી	દક્ષિણગુર=પલકમાં નાશ
નિયંતા=ચલાવનાર	નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો	થાય એવો; નાશવંત
અનાદિ=(અન=નહિ+	ધાર=ઉપાય	કુરાન=મુસલમાની ધર્મ
આદિ=શરૂઆત)=જેની	પ્રપંચ=કાવતરં	પુસ્તક; મહંમદ પેગં-
શરૂઆત નથી તે	નિરુપાયે=નાઈલાબે	બર સાહેબની આજ્ઞા
		ને વચનોના સંગ્રહનું
		પુસ્તક

સવાલ—ઈ. સ. ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને ૬૩૧ માં શું બનાવ બન્યો ? પેગંબર સાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું ? મહંમદ પેગંબર સાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો ? એ ધર્મ માનનારા દુનિયામાં હાલ કેટલા માણસ છે ? મહંમદ પેગંબર સાહેબે શું ઉપદેશ કીધો ? અરબસ્તાન, ઈરાન, સ્પેન, મક્કા, મદીના, ઇસ્તાંબુલ, બસરા, નકશામાં બતાવો.

પાઠ ૫૭.

અહણ્ય કરવું=સ્વીકારવું;
કપુલ કરવું

હસ્તુર=પારસીના ધર્મગુરુ

અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ

પુસ્તકમાં કહેલા પૃથ્વી-

ના પેદા કરનાર અને

ખાલન કરનારનું નામ

કસ્તી=પારસીની જતોઈ

સદરો=દુંડી બાંહેનું

મોદું પહેરણ

ધૂપ=સુગંધી ધુમાડો

અર્પણુ=આપવું તે

લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા

અગિઆરી=(સ)=

(અગ્ન્યાગાર ઉપરથી

(અગ્નિ=દેવતા+આગાર

=સ્થળ)=આતશ બહે-

રામ પૂજવાની જગ;

પારસીઓનું દેવળ

એમાં પવિત્ર અગ્નિ

એટલે આતશ રાખ-

વામાં આવે છે.

મોબેદ=પારસીના ગોર

સવાલ—પારસીઓનો મૂળ દેશ કયો ? શા માટે ઈરાન છોડવું પડ્યું ? દીવ બંદરથી પારસીઓ ક્યાં ક્યાં ગયા ? પારસીઓનો ધર્મ સમજાવો. પારસીઓનું જત્રાનું ઠેકાણું કયું છે ને તે ક્યાં છે ?

પાઠ ૫૮.

ગીઝની=અફઘાનિસ્તાનનું

મુખ્ય શહેર

ટકકર લેવાનો=સામે

થવાનો

ઉર્ફે=ખીજ નામે; અથવા

પાણીપત=કુરુક્ષેત્ર (હાલ

ત્યાં નાનું ગામ છે તે

પાનપત નામથી ઓ-

ળખાય છે)

ચાણેશ્વર=જમના નદીપર

પંજાબમાં શહેર છે

બંગાણુ=નૂટ; નાસાનાસ

મિટ્ટી ઢાણાઢાણુ=તંદુર

પાયમાલી

પર] ત્રીજી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

મિટી દાણાદાણુ કરી	મનમાં ખટક્યા કરતી=	બખતર=લોહાની જાળી-
નાખી=તદન પાયમાલ	મનમાંથી લુલાતી નહિ;	વાળો અંગરખો
કરી નાખ્યા; ઘણીજ	વારંવાર યાદ આવતી	આશ્રિત=આસરો મેળવી
નકારી દુઃખદાયક સ્થિ-	હરણ કરવું=ખળાત્કારે	રહેનાર
તિમાં આજ્યા	લઇ લેવું	શબ્દવેધ=શબ્દ ક્યાંથી
ધવાયો=ધાયલ થયો	બેદીલ=ખુશ	આવે છે તે પારખી
લાહોર=રાવી નદી પર	તુચ્છકારી=ધિકંકારી	નિશાન તાકીને છો-
પંજાબનું મુખ્ય શહેર	જંગ=જખરી લડાઇ	ડવામાં આવે છે તે.
છે. એમાં ગવર્નર રહે છે		

સવાલ—મહંમદ ગીઝની ક્યાનો પાદશાહ ? એણે હિંદ પર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો હેતુ શો હતો ? પૃથુરાજને ઓળખાવો મ. સ. ૧૧૯૧ ને ૧૧૯૩ માં શું બનાવ બન્યો ? મહંમદ ઘેરીએ હિંદુસ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે રજપુતાના ક્યાં ક્યાં મુખ્ય રાજ્યો હતાં ?

પાઠ પઢ.	તગાવી=સરકારે ખેડુતોને	પડતર=પડી રહેલી
જડમૂળ	ધીરેલા નાણાં	ખેદાણુ=ખેતી
યશસ્વી=કીર્તિમંત; ના-	દસ્તાવેજ=લેખ; લખાણુ	ખીનરોજગારી=(ખીન=
માંકિત	અંધ=પાણીનું રોકાણુ	વિના+રોજગાર+અંધ)
બેશક=(બે+શક)=નકકી	કરવાને આંધેલા પુસ્તા	નિરુધમી
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	મદ્રેસા=પાઠશાળા; વિ-	દયાભાવ=રહેમદીલી;
હેરાનગતિ=દુઃખ	દાલય	દયાની લાગણી
લખાણુ=લેખ; દસ્તાવેજ	સરા=વટેમાગુ ઓને ઉત-	કનડતો=હેરાન કરતો
	રવાની જગા; ધર્મશાળા	કાબેલ=હોશિયાર; પ્રવીણુ

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શનરી શિક્ષક” ચાર આના. [૫૩

સવાલ—તથલખ વંશ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલા વર્ષ ચાલ્યો ?
 દિરોજશાહની મારજપુતાણી હતી છતાં તેણે મુસલમાન સાથે પરણવાનું
 શા માટે કયુલ કર્યું ? દિરોજશાહનાં લોકોપયોગી કામ ગણાવો.

પાઠ ૬૦.	અસ્તવ્યસ્ત=છિન્નભિન્ન	મીરત=એ આગ્રા અને
તૈમુર=સમરકંદનો મોગલ	અતિશયોક્તિ=હોય તેના	અયોધ્યાના સંયુક્ત
પાદશાહ	કરતાં અતિશય વધા-	પ્રાંતમાં લશ્કરી છાવ-
પક્ષ=તરફેણ	રીને કહેવું તે	ણીનું શહેર છે
ખુનરેણ=કતલ	દરમિઆન=અરસામાં;	હરદ્વાર=ગંગા નદી પર
સમરકંદ=રશિઆઈ તાર્ત-	વચમાંના વખતમાં	ગત્રાનું ધામ છે
રીમાં શહેર છે એમાં	કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકા-	અરાન્ય=(અ+રાન્ય)=
તૈમુરની કબર છે.	મ ઉઠાવી આગળ જવું	રાજ વગરનું; અધેર

સવાલ—ઈ. સ. ૧૩૯૪ ને ૧૩૯૮ માં શું બનાવ બન્યો ?
 તૈમુરની ટુંકી હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧.	પઠાણ=મુસલમાનની એક	ધર્મમંદિર=દહેરૂં; દેવસ્થાન
યુદ્ધનીતિ=લડાઈ કરવાની	ગત છે	દીર્ઘદ્રષ્ટિ=લાંબી નજર
રીત	અલગ=આધા	ઝનુની=ઉશ્કેરાયલા
રાજનીતિ=રાજ ચલાવ-	બેદીલી=નાખુશી	જીજ્યાવેરો=માથાવેરો;
વાની રીત	કાયમ=અચળ	માણસ દીઠ વેરો
અકબર=આબરનો પૌત્ર;	રાન્યાધિકાર=રાજસત્તા	કાયસ્થ=હિંદુની એક ગત
હુમાયુનો પુત્ર. એનો	લગામ=દોર; સત્તા	મહેસુલખાતું=જમાવેલો
જન્મ ઉમરકોટમાં ઇ.સ.	આત્યકો ખાવો=પાછા	ખાતું
૧૫૪૨માં થયો હતો	હઠવું	આઈન અકબરી=અક-
ઠેરઠેર=સમક્ષ	સન્માન=સત્કાર	ખરના કાયદાનું પુસ્તક

૫૪] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

અખુલકુળલ=અકબરનો વડો પ્રધાન	અધેર મટયું અનુપમ=જે બીજા કોઈ-	મીર અદલ=મુખ્ય ન્યા-
વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન	ની સાથે સરખાવી ન	યાધીશ
થાળે પડયું=શાંત પડયું;	શકાય તે; સર્વોત્તમ	કાજી=કુરાન પ્રમાણે છં-સાફ કરનાર

સવાલ—અકબરની કાર્કિદીનું વર્ણન કરો. અકબરે કયા કયા પ્રાંતો જીત્યા? અકબરે કયા કયા સુધારા દાખલ કર્યા?

પાઠ ૬૨.	હકદાર	એજન્સિમાં સિંધીઆની
હલદીધાટ=અરવલી	ઉન્મત=તોફાની	રાજધાનીનું શહેર છે
પર્વતનું મેદાન	કતલ=કાપાકાપી	પદબ્રહ્મ=(પદ+બ્રહ્મ)=ગાદી
તુર્ક=મુસલમાનની એક	જખમ=ધા	પરથી ઉઠાડી મૂકેલો
જાત	એકત્ર=એકઠા [વખત	રણભૂમિ=લડાઈની જગ્યા
બેટા=મેળાપ; મુલાકાત	અણુત્રિો વખત=આરીક	સર્વત્ર=અધે
દેહરક્ષક=શરીરનો ખયાલ	જમાવ=બીડ; ટોળું	તંગ=ઘોડાનો બંધ
કરનાર	દાખવી=ખત.વી	પુઠળ ફરી=પાછળ ફરી
વારસ=મરણ પછીનો	ગ્યાલિઅર=મધ્ય હિંદ	ચખુતરો=ચોતરો

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો.

પાઠ ૬૩.	યાનગીર=જીતનાર)=	જડતી=તપાસ
સર ટામસ રો=જહાંગી-	દુનિયા જીતનાર; સલીમ	માનમરતાબો=આબરૂ
રના રાજ્યમાં ઇસ્લાંડથી	કોલકારાર=સરતપટા;	અને મોટાઇ
આવેલા વકીલ	કરારનામું	ગણુના=ગણતરી
છૂટથી=મરજી મુજબ	આગતાસ્વાગાત=પરોણા	બરાનપુર=તાપી નદીને
જહાંગીર=(જહાં=દુનિ-	ચાકરી	કાંઠે મુસલમાનની

બાળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” ઢોઢ આનો. [૫૫

વસ્તીનું શહેર છે	ધખરો=કંટ્રાકટ	કનાતો=તંબુની કપડાની
અહીંના શેલાં ને સાક્ષાં	ધરવટ=પોતીકાવટ; ભાષ	ભીત
વખણાય છે	ચારો	ખટપટ=કપટ; પ્રપંચ
ચિતોડ=મેવાડની જુની	ઠઠા મશ્કરી=ટોળ ટપ્પા	નૂરજહાં=(નૂર=તેજ
રાજધાનીનું શહેર છે	સારા અંતઃકરણવાળો=	જહાં=દુનિયા)=દુનિ-
અજમેર=રજપુતસ્તાનમાં	શુદ્ધ મનનો	યાનુંતેજ; એતું નામ
શહેર છે.	તુલા=એક પલ્લામાં પુરુષ	પાડવાનું કારણ એ કે
બદોઅસ્ત પડી ભાંગવા	ને બીજામાં કીમતી	એ ધણીજ ખૂબસુરત
માંડયો=ગેરબદોઅસ્ત	ધાતુ કે જવાહીર મૂકી	હતી; જહાંગીરની બેગમ
થવા લાગ્યો	કરવાની ધર્મ ક્રિયા	ફરમાન=હુકમ

સવાલ—સર ટોમસ રોને ઓળખાવો. સર ટોમસ રોએ જહાંગીરના રાજ્ય વિષે શું લખ્યું છે ?

પાઠ ૬૪.	છ કરોડની કરી હતી	મજ=લોહાનો સળીઓ
મયુરાસન=(મયુર=મેાર	બવ્ય=મોટું ને સુંદર	ચોફૂલીઆં=ચાર ફૂલ
+આસન=બેઠક)=મેાર-	રાજચિહ્ન=રાજ તરી-	ભાથા=તીર રાખવાની
ના આકારની બેઠક;	કેની નિશાની	કાથળીઓ
તખ્તે તાકિસ. એમાં	દિવાની=લેણદેણ સંબંધી	ઝાલર=ઝુલતી કોર; ખૂલ
હીરા, માણેક, મોતી	ફોજદારી=ચોરી, ખૂન,	તાજમહેલ=મહેલનું
વગેરે રત્નો જડાવ્યાં	મારામારી સંબંધી	નામ છે. આ મહેલ
હતાં તેની કિંમત	એલચી=વકીલ	શાહજહાંએ પોતાની
ટેવનિઅર નામના યુ-	હાજરી=તપાસ	બેગમ મુમતાજ બેગ-
રોપી ઝવેરીએ સાડ	તખ્તે તાકિસ=મયુરાસન	મની યાદગીરી માટે
		આગામાં બધાઓ હતો.

૫૬] પહેલી ચોપડીનો “મુખગણિત શિક્ષક” ૧૧૧ આના.

એના જેવી સુંદર | ખીજ એકે નથી | ડ્રિઆટિક સમુદ્રપર
ઇમારત દુનિયામાં | વેનિસ=ઇટાલીમાં આ- | બંદર છે.

સવાલ—શાહજહાંને ઝોળખાવો. ટેવર્નિઅરે શાહજહાં પાદશાહની જહોજલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું બાન થાય છે ? મયુરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે લખો. મયુરાસન કોણુ લૂટી ગયું ?

પાઠ ૬૫.

શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો
સ્થાપનાર. શાહજી
ભોંસલેનો પુત્ર. એનો
જન્મ પુના પાસેના
જુન્ટર ગામમાં ૧૬૨૭
માં થયો હતો.
ઔરંગઝેબ=શાહજહાંનો
ત્રીજો પુત્ર; આલમગીર
અનુન=જીતેલો; આવેશ
વિષમ=ઉલટાં; નહારાં
કુમક=મદદ; આશ્વરો
ધકકો=હાનિ; નુકસાન
પ્રસંગ=ઝોળખાણુ

વિજાપુર=દક્ષિણ મહા-
રાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં શહેર છે
રસ=કિમંગ; મઝા
ઉડો=ધણોજ
છુટકારો=છુટકો
ઉત્કંઠા=ઇચ્છા; મરજી
અહમદનગર=મહારાષ્ટ્ર-
માં સીના નદી પર
શહેર છે.
જાપો મારી=હલ્લો કરી
કિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચોકી
કરનારાઓ
વિદિ=સલાહનું કહેણુ
ખાખુલ=દરવાજો

ખાખુલમઝકા=મઝકાનો
દરવાજો; સુરત
ચુસ્ત=આગ્રહથી વળગી
રહેનાર
સર કર્યા=તાબે કર્યા
ધર્માધ=(ધર્મ+અધ)
ધર્મના આચાર વિચાર-
રમાં ધણોજ આગ્રહી
નગરકેદ=આસનકેદ
કટ્ટો=ખરો; પાકો
અણુવિશ્વાસ=અપતીજ
મંત્રિ મંડળ=પ્રધાન
મંડળ
નિઝા=આસ્થા; શ્રદ્ધા
વિઝહ=લડાઇ; ઝગડો

સવાલ—મરાઠી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણુ ? શિવાજી દિલ્હીથી કેવી યુક્તિ કરી નાસી ગયો ? શિવાજીનું દુકં વૃત્તાંત લખો.

બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” જે આના. [૫૭

પાઠ ૬૬.	ગતિ=શક્તિ	દુરબીન=આધેથી વસ્તુ
ધન=નકર	ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય બિં-	જોવાનું કાચનું ચંત્ર
શોધ=તપાસ	દુમાં થઈને ઉત્તર	સૂર્યમાળા=સૂર્ય, નાના
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ; મુ-	દક્ષિણ જે કલ્પિત રેખા	મોટા ગ્રહો, તેમના
ખ્ય ગ્રહની આસપાસ	ગય છે તે	ચંદ્રો, ખરતા તારા
ફરનારો ગ્રહ	કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આસ	અને ધ્રુમકેતુઓ મળી
નરી=એકલી; ખુદી	પાસ ફરવાનો માર્ગ	થએલું મંડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ કોણ ફરે છે? સૂર્યમાં કેટલી ગરમી છે? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવાં રૂપનાં હોય છે? ગ્રહ એટલે શું? ગ્રહ સાથી ઓળખાય છે? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે કયા કયા? સૂર્યથી ધણો પાસે તેમજ ધણોજ આધે કયો ગ્રહ છે? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે? દુરબીનની મદદથી કયા ગ્રહો શોધી કાઢ્યા છે? કયા ગ્રહનું તેજ વધારે છે? કયા કયા ગ્રહોને ચંદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે? બધા ગ્રહોમાં સૌથી મોટા તેમ સૌથી નાનો ગ્રહ કયો છે? મુખ્ય ગ્રહ સિવાય બીજા નાના કેટલા ગ્રહો છે અને તેઓ ક્યાં છે? ગ્રહોને કેટલી ગતિ છે અને તે કય કય? ગ્રહો કય દિશામાંથી કય દિશામાં ફરે છે? સૂર્યની આસપાસ ગ્રહને ફરવાના માર્ગને શું કહે છે? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે? ગ્રહો તથા ચંદ્રોને પોતાનુંજ તેજ છે કે નહિ? અને નથી તો સાથી પ્રકાશ છે? કલકત્તાના સંગ્રહસ્થાનમાં કેવા તારા રાખ્યા છે? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું?

પાઠ ૬૭.	તેજનો તારો	મર્યાદા=હદ; સીમા
ફરવાનો તારો=સ્થિર	તેજસ્વી=પ્રકાશિત	ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે

૫૮] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

આકાશ ને પૃથ્વી મળી	સપ્તર્ષિ=સાત તારાનું	તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે
ગએશ્વર દેખાય તે જગા	મંડળ	ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ છેડો.
ગોળાર્ધ=અર્ધગોળ	લુપ્તધ્રુવ=અતિ તેજસ્વી	આકાશગંગા=રાતે આ-
નક્ષત્ર=તારામંડળ; નક્ષત્ર	તારો	કાશમાં પ્રકાશની ધોળી
૨૭ છે.	ધ્રુવ=જે કલ્પેલી ધરી	પટ્ટી દેખાય છે તે
ઝુમખા=જયા	ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ	ધ્રુમસ=ધ્રુમાડા જેવી વરાળ.

સવાલ—તારા અને ગ્રહનો તફાવત કહો. ક્ષિતિજ એટલે શું તે સમજવો. તારાઓ કયું દિશામાંથી કયું દિશામાં જાય છે? ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી? અસલના લોકોએ તારાને ઓળખવા માટે શું કીધું? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો. તારાના વર્ગ શ્રી આધારે પાડ્યા છે? છેક પહેલા વર્ગમાં અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે? તારાના રંગ કેવા હોય છે? નરી આંખે કયા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે? આકાશગંગા એટલે શું તે સમજવો.

પાઠ ૬૮.	ખિંદુ=ઝીણું ટપકું	અક્ષાંશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તથી
અક્ષાંશ=વિષુવવૃત્તથી ઉ-	પ્રત=તકલ	સરખે અંતરે ઉત્તર
ત્તર કે દક્ષિણમાં કોઈ	કલ્પના=અટકળ; ધારણા	દક્ષિણ જે આડી
જગાનું જે અંતર તે	વિષુવવૃત્ત=પૃથ્વીના ગો-	લીટીઓ દોરેલી હોય તે.
રેખાંશ=કોઈ મુકરર	ળાપર મધ્યભાગે જે	વર્તુળ=ગોળ
કરેલાં રેખાંશવૃત્તથી	પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી	રેખાંશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તને
પૂર્વ પશ્ચિમમાં કોઈ	આડી લીટી દોરેલી	કાટખુણે છેદીને બંને
જગાનું જે અંતર તે	હોય છે તે	ધ્રુવમાં થઈને જાય
		એવું મહદ વર્તુળ

સવાલ—કોઈપણ બિંદુ સપાટીના કયા ભાગમાં છે તે આકૃતિ કાઢી સમજાવો. નકશામાં આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજાવો. વિધુવટત, અક્ષાંશવટત, અક્ષાંશ અને રેખાંશની વ્યાખ્યા આપી સમજાવો. અક્ષાંશ વધારેમાં વધારે અને ઓછામાં ઓછા કેટલા હોય છે? અક્ષાંશના પ્રકાર કેટલા છે અને તે કયા કયા? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામાં કંઈ કંઈ બાબતો જાણવી જોઈએ? રેખાંશ અને રેખાંશવટતની વ્યાખ્યા કહો. રેખાંશ કેટલી જાતના છે અને તે કયા કયા? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યું? અમદાવાદ અને મુંબઈમાં સૂર્ય કયારે ઊગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઈએ તો એ બે જગા વચ્ચે કેટલા રેખાંશનું અંતર છે તે શી રીતે જાણી શકાય? અક્ષાંશ અને રેખાંશનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૯.	તોફાન	પેટે કુંડાળા કરતો
ત્રાંસો=તિરકસ	આંધી=જે પવનથી આ-	જોરમાં છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઈ	વ્યાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જાય તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વટોળીઓ=ભમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતાં ત્રાંસો જાય છે, આગ લાગે ત્યારે પવન છૂટે છે તેનું કારણ શું તે સમજાવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. દરીઆ કિનારે રોજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે? જમીન તપે છે તેટલું

૬૦] પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

પાણી તાપનું નથી તેનું કારણ શું? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે, અને તેનું કારણ સમજાવો. વ્યાપારવાયુ વિષવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાંશ સુધી વાય છે અને તેનું કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમાં વાય છે? હિંદુસ્તાનમાં ધણો તાપ ક્યારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો. હિંદુસ્તાનમાં વરસાદ કયા ખુણામાંથી આવે છે અને તે ખુણામાંથી આવવાનું કારણ કહો. શિઆળામાં વા કયા ખુણામાંથી વાય છે અને તેનું કારણ સમજાવો. અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનું કારણ શું અને તે વા કયા કયા તે કહો.

પાઠ ૭૦.	રેતાળ=રેતીના પથરની	ગામ છે ત્યાંથી ૧૮ મૈલ
રંદો=ત્રાકડું સાફ કરવાનું હથિયાર	અનેલી; રેતીવાળી	છેટે કાડકણી ગામ
કદ=આકાર	નદીનું પાત્ર=નદીને વહેવાનો માર્ગ	પાસે આ ઘોઘ છે
મુરમ=એક જાતના કાંકરા; મરડીઆ કાંકરા	અખોલ=ગુફા	સારાંશ=(સાર=મતલબ +અંશ=ભાગ) મુખ્ય મતલબ
	ગેરસપ્પા=કાનડા બિદલાના હોનાવર તાલુકામાં	

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રંદા હંમેશાં ફર્યા કરે છે કે જેથી જમીન ધસાઈ જાય છે? ખડકનો ભુકે શી રીતે બને છે તે સમજાવો. ચુનાના પથર તથા આરસપહાણ જલદી શા કારણથી ધસાઈ જાય છે? જમીન, ખડક, અને ડુંગરા શાથી ધસાઈ જાય છે? રેતાળ, ઘોળી અને રાતી જમીન થવાનું કારણ કહો. મુંબઈ ઇલાકામાં લાલ માટી કયાં ધણી જોવામાં આવે છે? રેતી શી રીતે બને છે? મૈદીના પાણીમાં જમીન ખોદવાની શક્તિ શા કારણથી વધારે છે? મુંબઈ ઇલાકામાં કયા કયા પ્રખ્યાત ઘોઘ છે? સમુદ્રમાં ખડક શી રીતે બનતા હશે?

ગુજરાતની સાં જૂગોળની પ્રાનોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૬૧

પાઠ ૭૧.	અરકતું ઠેકાણું	કઢાવર=શરીરે પુષ્ટ
જૂતળ=દેશની સપાટી,	નદ=મોટી નદી	બિનાશ=ભેજ; શરદી
નદી, નાળાં, પર્વતો	રણુ=રેતીનું મેદાન	બિન બિન=જુદી જુદી
વગેરે સંબંધી હકીકત	ખાળે=અટકાવે	કસ=રસ
જૂતળ રચના=દેશની	અટકાવ=રોકાણ	કમજોર=નબળા
સપાટીપરની તથા નદી,	સમઘાત=મધ્યમસર;	ખાનપાન=ખોરાક ને
નાળા, પર્વતો, વગેરેની	ધણી ગરમ તેમજ	પાણી -
જે રચના તે.	ધણી ઠંડી નહિ એવી	નળિએરી=નળીઆના
હિમાલય=(હિમ=અરક	માફકસર=જોષ્ઠએ તેવી	પ્રમાણુ=માપ
+આલય=ઠેકાણું)=	સાહસિક=હિંમતવાન	

સવાલ—હિંદુસ્તાનની લાંબાઈ પહોળાઈ ક્યાંથી ક્યાં સુધી ફેટલી છે ? દુનિયામાં સૌથી ઉંચો પર્વત કયો છે ? હિમાલય નામ પડવાનું કારણ શું ? હિંદુસ્તાનમાં ઉંચા પર્વતોની હાર ગણાવો. હિંદુસ્તાનમાં મોટામાં મોટી નદી, રણ અને જંગલો ક્યાં છે અને તે ક્યાં ક્યાં છે ? હિંદુસ્તાનમાં તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો. ઉત્તરના ઠંડા ને સુકા પવનને કોણુ અટકાવે છે ? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ ? કોકણમાં વરસાદ વધારે અને ધાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનું કારણ શું ? ગરમી ક્યાં ઓછી લાગે ? કોઈપણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે ક્યા ચાર કારણો ધ્યાનમાં રાખવાં ? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિંધ અને રજપુતસ્તાનની હવા તથા તેની લોકો પર અસર કહો. પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઇલાકો, બંગાળ પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પંજાબની જૂતળ રચના તથા તેની લોકો પર શી

૬૨] હિન્દુસ્તાનની સાંભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળ ચાર આના.

અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાંના લોકોમાં શી આબતમાં ફેર છે તે કહો, અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨.	પુલ્લો મુકાએલો છે=	અને વેપારી મથક
વહેવારના=આવવા જવાના	વપરાશમાં આવે છે	ખેતર ઘાટને નાકે આવેલું છે.
અમલ=સત્તા; રાજ	પેશાવર=વાયવ્ય સરહદ	અનુક્રમે=એક પછી એક
લોહાની સડક=રેલવે,	પ્રાંતનું મુખ્ય શહેર.	દર=માવ
ગવર્નરજનરલ=વાઇસરોય	એ મોટું લશ્કરી	ઉપલાણે=ઉપલી બાજુએ

સવાલ—હિન્દુસ્તાનમાં વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે, અને તે કયા કયા ? કઇ કઇ કેટલી મોટી સડકો કયાંથી નીકળી કયા મોટા શહેરમાં થઇ જાય છે તે કહો. હિન્દુસ્તાનમાં લોહાની સડક કયા સનમાં નંખાઇ અને તે કયાંથી કયાં સુધી નંખાઈ અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા ? હાલ કેટલા મૈલની રેલવે બંધાઇ છે ? મુંબઇથી પેશાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા દૂર છે ? આગગાડીને રસ્તે ઉપલા શહેરોમાં જતાં કેટલા દિવસ લાગે ? સાદી સડકની મુસાફરી કરતાં આગગાડીની મુસાફરીમાં શા શા ફાયદા છે તે કહો. હિન્દુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાનાં મોટાં બંદરો ગણાવો. કરાંચી અને રંગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનું અંતર છે ? હિન્દુસ્તાનની કઇ કઇ મોટી નદીઓમાં આગબોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે ? ગંગા નદીમાં કયાં સુધી આગબોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે ? કોચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાંઠાની થડમાં કેવાં સરોવર છે ?

પાઠ ૭૩.	પ્રીતિવાળા	નમસ્કાર=પ્રણામ
પરમસ્નેહી=ધણીજ	રા. રા.=રાજમાન રાજશ્રી	વિશેષ=ખીજી; વધારામાં

મુખઈ ઈલાકાની ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ઠા આના. [૬૩

સુખરૂપ=સહીસલામત;	બંદર છે અહીંઆં	ઉચ્ચપાથલ=આપ લે.
વગર અડચણે	દીવાદાંડી છે	અનુકૂળ=માફક
જહાજો=મેઠાં વહાણો	પોરબંદર=સુદામાપુરી, એ	પોર્ટુગલ=યુરોપ ખંડની
ડકકો=માલ ચઢાવવા	કાઠિઆવાડમાં બંદર છે	પશ્ચિમમાં દેશ છે
ઉતારવા માટે બાંધેલો	પ્રસિદ્ધ=જાણીતા	ઇમારતી કાટ=ઇમારત
લાકડાનો ઘાટ	આયાત=પરદેશથી	બાંધવામાં વાપરવામાં
વેરાન=કેજગરડ; વસ્તી	આવતો માલ	આવતું લાકડું
વગરનો	નિકાસ=ખીજે દેશ જતો	કોચીન=મદ્રાસ ઇલા-
કાથો=નાળિયેરની છાશ	માલ	કામાં દેશી રાજ્ય છે.
માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં	ગણતરી=હિસાબ	મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાંચી, માંડવી, પોરબંદર, મુખઈ, રત્નાગીરી, જાવા, કારવાડ, માંગલોર અને કોચીન એ શું છે અને ક્યાં છે અને ત્યાંથી ક્યો ક્યો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો. કરાંચીથી કોલખે જતાં રસ્તે ક્યાં ક્યાં બંદરો આવે તે અનુક્રમે ગણાવો.

પાઠ ૭૪.	માફક=અનુકૂળ	વિજગાપટ્ટણ = મદ્રાસ
રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય	જળ=ફાંટા	ઈલાકામાં કોરોમંડળ
શહેર ઈરાવદી નદી-	પોરુચેરી=મદ્રાસ ઇલા-	કાંઠાપર બંદર છે.
પર છે	કામાં ફ્રેંચની રાજધા-	ગંજમ=મદ્રાસ ઇલા-
અર્થે=વાસ્તે; માટે	નીનું શહેર છે	કામાં બંદર છે
સિંકોના=એ નામનું ઝાડ	કમાવેલાં=પકવેલાં	માહું=નદીકાંઠાની રેત્તળ
એની છાલમાંથી	છાછર=ધણો ઉડો નહિ તે	જમીન
કિવનીન બને છે	નેગાપટ્ટણ, મછલીપટ્ટણ,	ચિતેગામ, આક્રિઆમ=

અલ્લદેશના પશ્ચિમ કિનારા પર બંદર છે ખનીજ તેલ=જમીન-	માંથી નીકળતું તેલ, જેમકે કેરોસીન તેલ ચિલ્કા=મદ્રાસ ઇલાકામાં	ખારા પાણીનું સરોવર છે તેજ=માલની આવ જ ધણી થાય તે
---	---	---

સવાલ—કોલબોમાં બધાં દેશોની આગબોટો શા માટે આવતી હશે ? કોલબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો. પોંડેચરી કોને તાબે છે અને તેમાં શેનાં કારખાનાં છે ? મછલીપટણનો નિકાસ માલ કહો. વિઝમગાપટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે ? ચિલ્કા શું છે, ક્યાં છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? કલકત્તા નામ પડવાનું કારણ શું ? ચિત્તેગમ અને આકિઆબ બંદર ક્યાં છે, અને ત્યાંથી કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે, તથા શું વધારે પ.કે છે, અને એની હવા કોના જેવી છે ? રંગુન ક્યાં છે, શું છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે ?

પ્રાંત ઉપ.	કામ કરનાર; એજન્ટ;	મંજુરી=પરવાનગી
વહીવટ=કારભાર	મુખત્યાર	હસ્તક=તાબે; હાથમાં
સંસ્થાન=દેશી રાજનું	સેક્રેટરિ=કારભારી	ઇડિઆ ઓફિસ=હિંદની
રાજ્ય	સંયુક્ત=જોડાએલા	કચેરી
ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર	હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત	વાઇસરોય=રાજને બદલે
પ્રતિનિધિ=ખીજ તરફથી	નીમણુક=ગોઠવણ	નિમાયક્ષો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમાં નાનાં મોટાં સંસ્થાનો કેટલાં છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે કર્યા છે ? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોનાં નામ દો. સર્વથી મોટાં દેશી રાજ્યો ગણાવો. હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કોણ અને તેની નીમણુક કોણ કરે છે ? વાઇસરોયને મદદ કરનારી સભામાં કેટલા સભાસદો હોય છે ? અને દરેક સભાસદો

બાળવર્ગનો “મુખગણિત શિક્ષક” હોઠ આનો. [૬૫

ક્યા ક્યા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? ક્યા ક્યા કામપર ગવર્નર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનું કામ કરવા માટે ક્યા અધિકારીઓ નિમેશ છે અને તે કોના તાબામાં રહી કામ કરે છે ? ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશનરો અને રેસિડેન્ટ, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના ક્યા ક્યા ભાગ પર છે ? મુખ્ય કમિશનરોને કમ સત્તા નથી ? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે ક્યાં ક્યાં કામો છે ? હિંદના વજીરની ઓફિસ ક્યાં છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે ? ભૂગોળના જવાબ માટે જુઓ

હિંદુસ્તાનની સાંભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા.

પાઠ ૭૬.

વાતાવરણ=(વાત=વાન+
આવરણ=ઢાંકણ)પૃથ્વી-
ની આજુબાજુ વીંટા-
યેલો વા

મળે નહિ ઉતરે=મગ-
જમાં નહિ ઠસે
પરપોટા=પાણીમાં વાને

લીધે ઊઠી આવતા પુકા

અવકાશ=ખાલી જગા;
માર્ગ
વાયુશોષક=વા ખેંચી
લેનાર

સિદ્ધ=સાબિત; નક્કી
દળ=કદ; જડાદ
ટન=૨૦ હંદ્રવેટ

ઠામ=વાસણ

અવસ્થા=સ્થિતિ; હાલત
પ્રાણુવાયુ=ઓક્સિજન
કાર્બોનિકએસિડ ગ્રાસ=
કાર્બોન અને ઓક્સિ-
જન મળવાથી થએલો
વાયુ. એ ઝેરી છે.

સવાલ—હવા વિષે શું જાણો છો ? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજાવો. ખાલી વાસણમાં શું હોય છે ? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો. હવામાં ભાર છે એ વાત સાચી સાબિત કરી શકશો ? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર છે, એટલો ભાર છતાં આપણે છુંદાઈ જતા નથી તેનું કારણ શું ? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય ? હવા ધન નથી, તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજાવો. હવામાં

૬૬] પહેલી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના.

મુખ્ય કયા કયા બે વા છે ? દીવો દેવતા બળવાને અને શ્વાસ લેવાને
કયો વા ઉપયોગી છે ? ઓક્સિજન ને વધારે ઉપયોગી છે તો તેમાં
બીજો વાયુ શા માટે બેળ્યો છે ? કોલગ્યાસ એટલે શું અને તે શી
રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય ?

પાઠ ૭૭.	પડધો=સામો અવાજ	ધડો=દાખલો
અનુરૂપ=આબેહુમ; નકલે	ધોર=અવાજ; ધ્વનિ	તોછડાધ=હલકાધ;
નકલ	પડધમ=એક વાળુંત્ર	અવિવેક
અડખે પડખે=આશુ	પ્રતિધ્વનિ=(પ્રતિ+ધ્વનિ)	સબ્યતા=સલુકાધ; વિવેક
બાશુમાં	=સામો અવાજ;	જડ=નિર્જીવ
ખુંદી વળ્યો=ફરી વળ્યો	પડધો	અદ્ય=માન; વિવેક

સવાલ—પડધો એટલે શું ? પડધો શી રીતે થાય છે તે પ્રયો-
ગથી સમજાવો. પડધા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

સમજાવતી—દુનિયામાં જડ વસ્તુ પણ આબેહુમ જવાખ આપે છે,
કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તો પણ તેઓ જેવું બોલે તેવુંજ સાંભળે.

પાઠ ૭૮.	તરંગ=તર્ક; ખુદા	ટાર=કોલસામાંથી નીક-
જુના જમાનાનો=અસલી	ગાઢનિદ્રા=ભર ઊંધ	ળતો પ્રવાહી ડામર
વિચારનો	વિચિત્ર=નવાધ જેવી	કોલસાવાયુ=કોલગ્યાસ;
ગોદી=વહાણુને લાંગર-	બીજેયુગ=ત્રેતાયુગ. યુગ	જેના દીવા થાય છે
વાતી જગા; બાંધેલી	ચાર છે સત્ય, ત્રેતા,	તે ગ્યાસ
ખાડી	દ્રાપર, કળિ	કાળાંતરે=વખત જતાં
અખયખ=તાજુખ	ફર્ન=ત્રેતરના જેવો બેજ-	ખાણીઆ=ખાણમાં
ડામર=ખનીજટાર; જડું	વાળીજમીનમાંથતો છોડ	કામ કરનાર મજુર
કાળું પેટ્રોલ્યમ	છાંદી લઈ=મંધ કરી	ધાડ=આફત

બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના. ૬૭

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમાં આવે છે ? કોલસા શી રીતે ખન્યા હશે ? કોલસાસ શી રીતે ખનાવે ? ખનીજ અને સાધારણ કોલસાનો મુકાબલો કરો.

પાઠ ૭૬.	ચકચી=ચાવી	સવેળા=વેળાસર
ટગરટગર=એકકીનજરે;	સેર=પાણીની ઉચે	
ધારી ધારીને	ઊડતી ઝીણી ધાર	

સવાલ—લવણ એ ધુવારો ઉચે ઊડે છે એ કેવી રીતે ઓકરાને સમજાવ્યું તે તમે કહો. પાણીના કયા ગુણને આધારે ધુવારો ઊડે છે ?

પાઠ ૮૦.	ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી માપવાનું યંત્ર; થર્મો મીટર	ધટ=ખડો
પારો=એક જાતની મૈકેદ રંગની પ્રવાહી ધાતુ.	હિમાખંડુ=એ બિંદુપર પારો આવે ત્યારે પાણી હરી જાય છે	એકત્ર=એકઠા
એ ઠંડા મુલકમાં ધન રૂપે હોય છે		વિસ્તાર પામે=ફેલાય
		આંકો=નિશાન
		માગ=અવકાશ

સવાલ—પારો શું છે ? પારાનું રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા ગણો ભારે છે ? એક વાસણમાંથી બીજા વાસણમાં કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોઈ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણી ઉપર ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી ? થર્મોમીટરમાં પાણી ન ભરતાં પારો ભરવાનાં ખાસ કારણ સમજાવો. થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમાં પારો શી રીતે ભરે છે ? હિમાખંડુ ને ઉકળતા પાણીનું બિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે, અને તે ત્રણમાં ફેર શું છે, તથા એ શું ઉપયોગમાં આવે છે ? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ; ફારનહાઈટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રેડમાં ૦ થી ૧૦૦, ફારન-

૬૮] ત્રીજા ધોરણનો “અુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

હાઇટમાં ૦ થી ૩૨, અને ૩૨ થી ૨૧૨, રોમરમાં ૦ થી ૮૦ અંક હોય છે. ફારનહાઇટ વધારે ઉપયોગી છે; કારણ કે હિમબિંદુ કરતાં ઓછી ગરમી ઓનાથી માપી શકાય છે.

પાઠ ૮૧.	દાંડો=હાથો	અંબો=પાણી ઉંચું ઉડાડ
સ્પષ્ટ=ખુલ્લું	પડદો=પડ; આંતરો	લાગ=તક [વાનો સંચો

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતું નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પાણી ભરેલા સીસામાંથી હવા શોષી લઇએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી ઝોંમાં આવે છે તે સમજવો. પીચ કરી ને અંબાની રચનામાં શું તફાવત છે ?

પાઠ ૮૨.	દક્ષિણમાં દેશ છે.	સૂચના
ઉપયોગ=વાપર	પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક	કોશીશ=ચત્તન; મહેનત
વાયુભારમાપકયંત્ર=વાનું	સ્તંભ=કાચની નળીમાં	ગૂઢ=અધરો
દબાણ જાણવાનો સંચો	પારાની ઉભી દાંડી	પ્રવીણ=માહીતગાર
બેશ=સારો	સંભવ=આશા; ભરોસો	અનુમાન=અટકળ;
છટાલિ=ચુરોપખંડની	ચેતવણી=અગમચેતી;	ધારણા

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ અંબાના કામમાં થાય છે કે બીજા કોઇ કામમાં થાય છે ? કયા નિયમને આધારે વાયુભાર-માપક યંત્રો બનાવ્યાં છે ? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જોમ ઉંચે જઇએ તેમ હવાનું દબાણ ઓછું થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઇંચની ઉંચાઇએ હોય છે ? કેટલા ફુટની ઉંચાઇએ પારો એક ઇંચ હેઠે ઉતરે છે ? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ કયારે થશે અથવા તો તોફાન કયારે થશે એ જાણવાનું કારણ સમજવો. આપણા હિંદુસ્તાનમાં વાયુભારમાપક યંત્રમાં યથા

ફેરફારની નોંધ ક્યાં રાખવામાં આવે છે, તેથી શો લાભ છે? પારાનો ઉપયોગ ક્યા ક્યા કામમાં થાય છે? બેરોમિટરમાંનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતાં પારાની સપાટીથી ૩૦ ઇંચની ઉંચાઈએ રહેવાનું કારણ શું?

પાઠ ૮૩.	ફૂલમણી=ફૂલના ગોટાનું	ખીજશય=(ખીજ+આ-
એકદળ=દાળ વગરના	ઢાંકણ; પુષ્પકોશ	શય)=ખીજને રહેવાનું
દ્વિદળ=બે દાળવાળાં	વજ્રપત્ર=ફૂલના ઢાંકણના	ઠેકાણું
આડકતરાં=વાંકાચુંકા	નાનાં પાંદડાં	દાંડી=ડીકું
	લાગુ=મધે એસ્તો	રેસા=તાંતણુ; તાર

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા તે દાખલા આપી સમજાવો. ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે ક્યા ક્યા? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિનાં ખીમાંજ ફેર છે કે ખીજ ક્યામાં ફેર છે? મૂળ, થડ ઉપરથી એકદળનું કે દ્વિદળનું શી રીતે જાણી શકાય? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થડમાં શો તફાવત હોય છે? બનેના પાંદડાંમાં શો ફેર છે? એ બંને વનસ્પતિના ફૂલમાં શો ફરક છે? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો. એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪.	ખાંચ=ખોમાણુ	આતુરતા=ઉમેદ; ઇચ્છા;
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	પરાગકોશ=પરાગનેા	મરણ
પુષ્પકોશ=ખાંખડીવાળો	જથ્થો	સંયોગ=(સં=સાથે+યોગ
ભાગ; ફૂલમણી	સમાંતર=(સમ+અંતર)	=જોડાવું)=મેળાપ;
ઢાંકણ=પડ; અસ્તર	=સરખે અંતરે	ભેગા થવું તે
કેશર=તાંતુ; તાંતણુ		

સવાલ—ફૂલમાં કયાં બે ઢાંકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસરને અવસ્યની ઇંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુંકેસરમાં કયા કયા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા કયા ? બધા ફૂલમાં સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસર હોય છે ? પુંકેસરમાંથી સ્ત્રીકેસરમાં પરાગ લાવવામાં કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલાં ઢાંકણ હોય છે, અને તે કયા કયા ? બીજનશયમાં શું બરેલું છે ? બીજનડમાં શું હોય છે ? ફળ શાથી બંધાય છે ? બીજનશય પંચ થઈ તેનું શું થાય છે ? ઇંડાનું શું થાય છે અને તે કયાં રહે છે ? બીજને રોપવાથી શું થાય છે ?

પાઠ ૮૫.

અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુષ્પ =ફૂલ) ફૂલ વગરની; અદળ	જળાશય=(જળ=પાણી +આશય=ઢેકાણું)=	પાષરો=ત્રાગશેજન
મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	પાણીનું ઢેકાણું. જેમકે	પિંડ=ગોળા
પરિપક્વ=પુરા પાકા	નદી, તળાવ, કુવા,	પંકિત=ગત; વર્ગ
સપુષ્પ=(સ=સાથે+પુષ્પ =ફૂલ) ફૂલવાળી	વાવ વગેરે	સમુળગાં=બીલકુલ; મુદ્દલ
	અદળ=અપુષ્પ; ફૂલ	સમાશ=સમાવેશ
	વગરની	પાન=ત્રીણાં પાંદડાં
		વિચિત્ર=નવાઈ જેવી

સવાલ—હંસરાજ શું છે ? હંસરાજને લોકો શા માટે રોપે છે ? હંસરાજ ધણું કરી કયાં ઊગે છે ? હંસરાજ કયા મુલકમાં મોટા થાય છે અને કયા મુલકમાં મોટા થતા નથી, હંસરાજને પાંદડાં હોય છે કે નહિ અને પાંદડાં જેવું દેખાય છે તે શું ? હંસરાજની નસો કોના જેવી હોતી નથી; અને કોના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ વનસ્પતિના દાખલા આપો. અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે ? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળ ને પાંદડાં વગરની વનસ્પતિના.

દાખલા આપો. કૂગ કેવી જગામાં થાય છે ? એકિટરીઆ નામનાં
ઝીણાં જંતુ એ શું છે ?

પાઠ ૮૬.

મંજરી=માંજર; ફૂલને
ઠેકાણે એસે છે તે
મોલ=છાપરાની વચમાંનો
આડો થાંભલો
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનું
કે તેને ઝંક ઠેકાણેથી
ખીજે ઠેકાણે પહોંચ્યા-
ડવાનું સાધન

સાવરણી=ઝાડું; વાસીડું
કાઢવાનું સાધન
મશાલ=મોટો કાકડો
દામણાં=પશુને પગે
બાંધવાનાં દોરડાં
ડોયો=લાકડાની દાંડોનો
મોટો પળો
તાસક=ઢાંકણું

સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું
પુરણપોળી=વેડમી
કલ્પવૃક્ષ=છત્રેલું આપે
એવું સ્વર્ગનું ઝાડ
શૂળ=કાંટા
પરડા=આવળની શીંગ
ટીશી=ખીલ્યા વગરના
પાંદડાનો જથ્થો

સવાલ—નાળિયેરનું થડ કેટલું ઉંચું હોય છે ? મંજરી પુટ્યા
પછી કેટલા વખતમાં નાળિયેર બંધાય છે ? સારી જમીનમાં ઊગેલી
નાળિયેરી પરથી વધારેમાં વધારે કેટલા નાળિયેર ઉતરે છે ? નાળિયેરી
કેટલા વરસ સુધી ફળે છે ? નાળિયેરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ
કહો. આવળની છાલ, પરડા, આવળ, ગુંદર, અને કાંટાનો ઉપયોગ ગણવો.

પાઠ ૮૭.

હિંદી શહેનશાહત=
ખ્રિષ્ટિશ હિંદુસ્તાન
ધેર=ધેરાવો
પાલાં=ખપેડાની ટટી
અસ્તર=માંહેનું પડ
આપ=ચળકાટ

ટકાકિ=ધણો વખત આણે
એવું
અઘાપિ=હાલ સુધી
અણીશુદ્ધ=જેવું ને તેવું
રોગાન=રંગવામાં વપ-
રાતું તેલ
ઉધધ=કાગળ, લુગડાં

વઝેરેમાં પાકે છે તે
જંતુ
સળતું=કોહી જતું
ટેટા=વડનાં ફળ
હગાર=લીંદી
સમિધ=અગ્નિ સળગા-
વવાની લાકડી.

૭૨] પહેલી થાપડીનો “મુખગણિત શિક્ષક” શાા આના.

વડવાઢ=વડની ડાળીમાંથી | કખીરવડ=શુકલતીર્થની | ઘટા=ભરાવ
કુટેલી દોરી જેવા ફાંટા | સામે ગંગવર વડ છે |

સવાલ—સાગ ક્યાં ક્યાં જિગે છે, અને ત્યાં ઘણા જિગવાનું કારણ શું ? સાગના પાંદડાંનું વર્ણન કરો. એ શું ઉપયોગમાં આવતાં હતાં ? સાગનું ઝાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાંથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમાં આવે છે ? સાગના લાકડાનો વધારે ઉપયોગ થવાનાં કારણ કહો. વડનું વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો. કખીરવડ ક્યાં છે અને તેને માટે શું જાણો છો ?

પાઠ ૮૮.	જંગળ=ખટપટ	દાંડીવાળું સફેદ પાંખ-
થોગ્ય=લાયક; જોધએ	ફણગો=અંકુર	ડીનું ફૂલ
તેવા; અંધમેસ્તા	પ્રસંગ=તક; વખત	ટમેટા=વિલાયતી વેગણુ
અધવચ=વચગાળે	પારિજાતક=એક જાતનું	કલમ=રોપવા માટે ઝા-
સતેજ=વધારે જગૃત	સુગંધીદાર કેસરીઆ	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ—સમજી માખાપો અને અણસમજી માખાપોમાં ફેર શું ? માખાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છાને દઢ કરવા માટે શા શા ઉપાયો લેવા ? નિશાળના બગીચાથી શા શા લાભ થાય છે તે કહો. આ પાઠમાં જે છ વર્ગ પાડ્યા છે તે દાખલા સાથે કહો.

પાઠ ૮૯.	ખોળીઆ=શરીર	કોશેટા=લાંબી ગાળ હડી
રેશમ=હીર	સંજોગ=અનાવ; પ્રસંગ	ભરાકિ=પુષ્ટ
રૂપાંતર=આકારમાં ફેર-	પુષ્ટ=જોરાવર	પરિપુર્ણ=સંપુર્ણ; સારી
ફાર; જીદા જીદા રૂપ	ખાલ=ચામડી; ત્વચા	પેટે

બીજી ચાપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના. [૭૩

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળામાં શા માટે બદલવા પડે છે ?
/ રેશમના કીડાનાં રૂપાંતર કહો. આ પાઠમાંથી શું શિખામણ મળે છે ?

<p>પાઠ ૯૦.</p> <p>ઇંડું=મેડું</p> <p>ધાખા=ડાખા</p> <p>કોટલું=કોચલું; ઢાંકણ</p> <p>રોગાન=એક જાતનું</p> <p>મિશ્રિત તેજ</p>	<p>તવ્યા=ચામડી</p> <p>પોલ=પોલાણ</p> <p>પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક</p> <p>જરદી=ઇંડાની દાળ;</p> <p>ઇંડાની સફેદી વચ-</p> <p>માંનો પીળો ભાગ</p>	<p>સમતોલ=(સમન્તોલ)</p> <p>સરખું વજન</p> <p>સેવે છે=હું ફાળા રાખું છે</p> <p>શિરા=રકતવાહિની;</p> <p>રગ; નસ</p> <p>અદૃશ્ય=અલોપ; દેખાતું</p> <p>બધ; ગૂમ;</p>
---	---	---

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઇંડાં મૂકે છે ? શાહમૃગનું ઇંડું કેવડું હોય છે ? પોલમાં શું હોય છે ? નખળા માણસોને ઇંડાંનો કયો ભાગ અવગણવામાં આવે છે અને તે શા કારણથી ? સફેદીની વચમાં શું હોય છે ? ઇંડું આમ તેમ ફેરવ્યા છતાં બચ્ચાંને ધકકો કેમ નથી લાગતો ? ઇંડાંમાં ગર્ભ કયાં હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શું છે ? મરધી કેટલાં ઇંડાં મૂકે ? મરધીની ઇંડા સેવવાની હકીકત કહો. ઇંડાનું ચિત્ર કાઢી દરેક ભાગ બતાવો.

<p>પાઠ ૯૧.</p> <p>લંગુર=વાંદરા; વાનર</p> <p>નીલ=આખે ડીલે કાળા</p> <p>વાંદરા</p> <p>ઢેકડા=કુદકા</p> <p>છલંગ=ફાળ</p>	<p>તૂલ=ઉમા છોડ</p> <p>કપિઓ=પુછડી વગરના</p> <p>બે પગે ચાલનાર</p> <p>વાંદરા</p> <p>વાંદર=વાનર</p> <p>બળિએલ=ખારીસો</p>	<p>ગંધ=સોખત</p> <p>હાડપિંજર=હાડકાનું</p> <p>પાંજર</p> <p>અનુમાન કરે છે=ધારે</p> <p>છે; અટકળ કરે છે</p>
---	---	--

સવાલ—વાંદરા કેવા દેશોમાં જોવામાં આવે છે ? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? પુછડી વગરના વાંદરાની

૭૪] ત્રોણ ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ત્રણ આના.

હકીકત કહો. ઉરાંગઉટાંગનો અર્થ શો અને એ વાંદરાં ક્યાં થાય છે વાંદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યના નજીકનાં સગાં કહીએ છીએ ? કપિ અને માણસમાં શું ફેર છે ?

પાઠ ૯૨.	પથર	મુકરર=નકકી
મેડોળ=(મે=નહિ+ડોળ)	તણખા=ચીણુગારીઓ	શિલ્પશાસ્ત્ર=કોતરકામની
=ઘાટ) કદરૂપા	ગરમાવો=ગરમી; હુંફ	વિધા
કલેહું=હીકરાની તાવી	ઓપેલાં=ઘસીને અળ-	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ; સૌથી
અમચક=એક જાતનો	કતાં કરેલાં	સરસ

સવાલ—માણસોમાં પ્રથમ કેવી રીતે સુધારો થયો તે ટુંકમાં કહો.

પાઠ ૯૩.	તાલકું=ખોપરી ઉપરનો	કલેજનું=કાળજીનું; પિતાશય
મગજ=ભેજી; માથાની	પૃષ્ઠ=ભાગ [ભાગ	રજીનું=તાંતણું; તાર;
અંદરનો ભાગ	જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવતાર	દોરી
ઘડી=પડ	તાંતણું; મગજને ખખર	આરંભ=શરૂઆત
ખોપરી=મગજનો	પહેંચાડનારી ઝીણી	મગજનંતુ=માંસના
દાખડો	તાર જેવી નસો	સત્વની દોરી

સવાલ—મગજનું ઢાંકણ શેનું બનાવેલું છે અને તેને શું કહે છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના કયા બે અડધીઆં છે ? માણસની બુદ્ધિનો આધાર શા પર છે ? મગજમાં મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમાં ધકકો લાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શું થાય છે ? મગજનો નાનો ભાગ ક્યાં છે તે જાતાવો. મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે ? આ પાઠમાં આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા જ્ઞાનતંતુ વિષે સમજાવો.

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના. [૭૫

પાઠ ૯૪.	મેલું	નળી
શ્વાસોચ્છવાસ=દમ લેવો	પોલ=વપાશ; ખાલી જગા	કુચ્છાસ=દમ મૂકવો તે
ને દમ મૂકવો તે	ખંડ=ભાગ	અખોલ=પોલ
અસ્વચ્છ(અનસ્વચ્છ)=	શ્વાસનળી=શ્વાસ લેવાની	ધમણુ=વા કુંકવાનો સંચો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસાં ક્યાં આગળ છે ? ફેફસાં કેટલાં છે ને ક્યા ક્યા છે ? ફેફસાં ક્યાં આગળ છે ? ફેફસાંમાં કયો ગુણ છે કે તે લાંબું ટુંકું થાય છે ? ફેફસાંમાં શી રીતે લોહી સ્વચ્છ થાય છે તે સમજાવો. ફેફસાં ટુલવાનું તથા સંકોચાવાનું કારણ સમજાવો. ફેફસાંની ક્રિયા કોને મળતી છે ? ફેફસાંની ક્રિયા ચાલતી બંધ થાય તો શું થાય ? શ્વાસ નળી ને ફેફસાંનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫.	ભપક=ભપકો	ખો=ખરાબ વાસ
જરદી=પિળાશ પડતો	કસુંખી=કસુંખાનો રંગ;	છીપા=લુગડાં છાપનાર
નિચોવી=પાણી કાઢી	લાલ; રાતો	ગેર=લાલ માટી
નાખી	કીરમજી=કીરમજના	હરડાંએડાં=એક જાતનાં
પાપડખાર=સંચોરો	જેવો રંગ; ગુલઆસી	ફળ
કાંજી=લાહી; ખેળ	સુરખી=નેજી	એલીઝરીન=કોલટારમાંથી
સુરંગી=રાતો રંગ	મિશ્રણુ=ભેગ; મેળવણી	કાઢેલો એક જાતનો રંગ

સવાલ—રંગરેજે કસુંખીના લુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમાં ફેટો કેવી રીતે રંગ્યો ? રંગ્યા પછી ઘઉંના લોટની કાંજી અને લીંબુના રસમાં બોળી રાખવાનું કારણ શું ? ગદલમાં લીંબુનો રસ મેળવવાથી ક્યા ક્યા રંગ બને છે ? ગદલમાંથી કેસરી રંગ, અખ્યાસી તથા કીરમજી રંગો શું મેળવીને બનાવે છે ? અસલ દેશી પાકા રંગો શી રીતે બનાવતા હતા ? ગળી ક્યાં જો છે ? ગળીને

૭૬] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

પકવવાની રીત કહો. છીપાએ ક્યા ક્યા બે મિત્રણો લુગડાં છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યાં હતાં ? એલીઝરીન શું છે ને તે શેમાંથી બનાવવામાં આવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૯૬.	શું છે=કસણે છે	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
લાદ=ધોડા ગધેડાના લીંડા	મુલાયમ=નરમ [મટાકું	પેટુ=વચ્ચે ભાગ
હદ વાળે છે=નવાઈ	ગારો=પલાળીને કસણેલું	કાયકા=કાયકીનું ફળ
જેવી કરીગીરી કરે છે	ખીલડો=ખુટો	ટપેરે=ટીપે

સવાલ—કુંભાર મટાડી ક્યાંથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો. કુંભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુંભાર વારંવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપતાથી શો લાભ ? ભઠ્ઠીમાં વાસણો ગોઠવ્યા પછી શું કરે છે ? ક્યાંનું કુંભારકામ વખણાય છે ? કુંભારના ચાકનું ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭.	સાકડીનો કટકો [સાંધો	ઉચ્ચાલન=ઉચું કરવું તે
ખુધું=લાંબો ને જડો	કાણી=હાથની વચમાંનો	ટેકો=ટેકણુ

સવાલ—ઉચ્ચાલનમાં મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે ક્યા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને ક્યા ક્યા તે દાખલા આપી સમજાવો. ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે ? (યાંત્રિકશક્તિ છ છે. ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરગડી, ઢોળાવ, ફાયર, ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૯૮.	નમુનો=ચિત્ર	વાટ=પૈડાપર લોઢાનો
ગરગડી=ધરેડી	વેંત=મિલ્લસ	પાટો જડે છે તે
રેંટ=પાણી કાઢવાનું ચક્ર	આરા=દાંતા	ગાળામાં=ખાલી જગામાં
	ખોલણુ=ખાડો	

સવાલ—ગરગડી વડે કુવામાંથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે ઉચે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરગડીનો ઉપયોગ શો છે ?

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

(પા. ૧) અવશ્ય, બુદ્ધિ, સનાયુઓ, વિદ્વાન, પ્રયત્ન, ક્રિકેટ, સુસ્તી, મુખ્યત્વે, ઇંદ્રિયોની, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ, અશક્ત, મશ્કરી, આયુષ્ય. (પા. ૨) અકસ્માત, અણધાર્યું, પ્રખ્યાત, ચિત્રામણ, ઢાળ્યું, સ્વચ્છ, સૂઝી, શુદ્ધસ્થે, ચેત્યો, જાતિસ્વભાવ, યુદ્ધ, પૈડું, પ્રસન્ન. (પા. ૩) અસ્વચ્છ, ત્યાસવાટે, કાર્બોનિક, એસિડ, આસ, ઉત્પન્ન, નિરંતર, પ્રયોગો, સિદ્ધ, નૈટ્રોજન, ઓક્સિજન, શુદ્ધ, કૃપાળુ, મૃત્યુ. (પા. ૪) કોકેન, જવાંમર્દ, જવટલેજ, આયર્લીડ, પુષ્કળ, ધૈર્ય, શ્રદ્ધા. (પા. ૫) ગુરુભક્તિ, વિદ્યાર્થી, શિષ્યવર્ગમાં, શ્રીકૃષ્ણ, ગુરુપત્ની, શિષ્યો, વેડ્યું, એકનિષ્ઠા, અમૂલ્ય. (પા. ૬) સ્વછંદી, સુસ્ત, ઉંઘણસી, સાંભળ્યું, અત્રે. (પા. ૭) દ્વારામતી, વૃદ્ધ, પ્રતિઉત્તર, કૃષ્ણ-દર્શન, કૃષ્ણમંદિર, જડિત્ર, સ્ફટિક, મૃદંગ, ચોદ્દા, પૃથ્વીપતિ. (પા. ૮) પુષ્ટિકારક, તંદુરસ્ત, સામર્થ્ય, ભવિષ્ય, ભયૂતિ, સ્થિતિ, નિતારી, દ્રાક્ષ, ઓછાવતો, મઘાર્ક, અભિપ્રાય. (પા. ૯) દ્રાવિડ, ધર્મપુસ્તક, ધર્મશાસ્ત્ર, વેદધર્મી, વિષ્ણુ, ઇષ્ટ, વૈષ્ણવો, ગૌતમબુદ્ધ, બૌદ્ધધર્મી, જૈનધર્મીઓ, શ્વેતાંબર, બુદ્ધદેવ, તીર્થંકર, વૈરાગ્ય, સિદ્ધાંતોને, તુર્કસ્તાન, સ્તુતિ, મુન્ની, અગ્નિ, ચિહ્ન, ધર્મગ્રંથ, ખ્રિસ્તી, ઇસુખ્રિસ્ત, પ્રોટેસ્ટંટ.

કેથોલિક. (પા. ૧૦) મેગેસ્થિનીસ, સિક્કાઓ, સંક્ષિપ્ત,
 તામ્રપટ, ચંદ્રગુપ્ત, સેલ્યુકસ, ગ્રંથકર્તા, વ્યવસ્થા, વિદ્યાસુ,
 સહીસિક્કા, માલમિલકત, હુન્નર, ન્યાયાસન, આદાણુ, શ્રવણુ,
 મૃગચર્મ, વિદ્યાભ્યાસ, ભરગચ્છી. (પા. ૧૧) ઋગ્વેદસંહિતા,
 વરુણદેવની, રતુતિ, વસિષ્ઠઋષિ, તુઝ, ભુજ્યુ, અશ્વિનીકુમાર,
 સમુદ્રયાન, સમુદ્રવાટે, ભૃગુકચ્છ, કાશ્યાન, છદ્મ. (પા. ૧૨)
 શુંગ, તત્કાળ, તુષ્ટ, દ્વિધ્ય. (પા. ૧૩) છીંક, નિર્મળ, મૂર્છના,
 છત્રીસ, ભરતઋષિ. (પા. ૧૪) મુરકેલ, અકસ્માત, પ્રસિદ્ધ,
 નોંધ્યા. (પા. ૧૫) બુઢ્ઢી, અવતર્યો, અદભુત, જિંદગી,
 જવાંમદો, રતબધ, અટકાવ્યું. (પા. ૧૬) વિચિત્ર, અડસટ્ટો,
 નિંદવા, ગૃહસ્થાઈ, ચિઠીઆ, સ્વતંત્ર, પરતંત્ર, મિથ્યાભિમાન,
 રિવાજને, સ્થિતિ, મેગેસ્થિનીસે. (પા. ૧૭) પત્નીની,
 ઉત્સાહ, વેઠવૈતરું, આશ્ચર્ય, ધર્મિષ્ઠ, આવડત્રેવડ, પ્રીતિ,
 રત્નનગરી, સંધ્યાકાળે, દ્રવ્ય, હોંસભર્યો. (પા. ૧૮) વૈશ્ય,
 બ્રહ્મચર્ય, ધર્મક્રિયા, ધર્મોપદેશ. (પા. ૧૯) બ્રહ્માંડ, દુર્ભતિ.
 (પા. ૨૦) કાર્ત્તીની, ત્રીસેક, ચૈત્યો, શિલ્પકામની, સ્ત્રીપુરુષનાં,
 મૂર્તિઓ, સ્તંભ, ભિક્ષુઓને, સૂર્યોદય, જિંદગી. (પા. ૨૧)
 કૃષ્ણા, હસ્તિનાપુર. (પા. ૨૨) કાઠ્યાભાઈ, દેવાનંદસ્વામી,
 હિતેચ્છુ, ઋતુવર્ણન. (પા. ૨૩) ધાર્મિક, વિદ્યાસધાતી, ઠાંક્યું,
 અન્નદાતા. (પા. ૨૪) મહાસ્વાદુ, મિષ્ટ, હજારી, નિર્મળાં,

શુજરાતની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. ૭૯

ઝણી, જીક્તિ. (પા. ૨૫) આથમ્યો, કુપ્પાં. (પા. ૨૬)
ઋષિઓએ, ચક્રવર્તી, નિમિત્ત, આકૃતિ, આશ્રમસ્થાન,
ક્ષત્રિયવંશ, ધર્મદારા, શકુંત, શકુંતલા. (પા. ૨૭) કંઠાળ્યા,
વૃક્ષો, ઇશ્વરસ્તુતિ, સ્વાર્થ. (પા. ૨૮) ધર્મિષ્ઠ, વિદ્યામિત્ર,
સર્વસ્વ, અર્ધોદયા, સ્તબ્ધ, ધ્રુજતે, મુદ્ધાં. (પા. ૨૯)
વિદ્યાર્થી, આદિત્યેશ્વર, ગરુડેશ્વર, કાળલૈરવતું, પ્રદક્ષિણા.
(પા. ૩૦) તૂટ્યો. (પા. ૩૧) અલૌકિક, બુદ્ધી, ઊઠ્યું, પર્ણ-
કુટીમાં, અતિથિ. (પા. ૩૨) આશીર્વાદ, લુગડાંલતાં, ફાટાંતુરાં,
વધ્યાસધ્યા, સંકલ્પ, મુશ્કેલી. (પા. ૩૩) નારિતકપણું,
છિદ્રવાટે, બ્રહ્માંડ, જ્ઞાનશક્તિ, અદ્વા. (પા. ૩૪) પ્રીતે, પતિ-
તોદ્ધાર, વિશ્વેશા, કૃતિ, નિર્ણી, જળનિધિ, નૃત્ય, વ્યાધો,
વૃક્ષે, તરુવર. (પા. ૩૫) ભૂરતર, શુભારતા, સ્વાશ્રય.
(પા. ૩૬) પોર્ટુગલ, લિસ્બન, થાલ્યો, મોઝાંબિક, સિંહલ-
દ્વિપ, મોલ્ડુકા, સમૃદ્ધિ, સષ્ટેંબર. (પા. ૩૭) માર્કિવસ,
ઓવ, વૂર્સ્ટર, જેમ્સ, ગ્લાસગો, શાસ્ત્ર, આટલાંટિક, એજિપ્તોની,
નિર્ભય, પાંત્રીસ. (પા. ૩૮) હિડાળા, શતપત્રી, કલ્હર, ભૂંગ.
(પા. ૩૯) જન્મ્યા, નિર્ધન, વદ્ધિલ, આશ્ચર્ય, શીઘ્ર, નળાખ્યાન,
મુલદ્રાહરણ, કવિત્વશક્તિ. (પા. ૪૦) ધર્મિક, દમાસ્કસ,
પ્રપૌત્ર, અખબાસી, મુરબ્બી, દષ્ટિએ. (પા. ૪૧) હુન્નરો,
ખ્યાલ, સમૃદ્ધસ્થાનો, ઇસ્પતાલો, કિશ્તી, મરુખ્ય, કૃતિઓ.

આશ્ચર્ય. (પા. ૪૨) દ્વેષી, કૂરપણું, પ્રકુક્ષિતા, સ્વાર્થ, કૃત્ય,
 દ્વેષીલા, બ્રહ્મહત્ત. (પા. ૪૩) મીશુબતી, ઊડ્યું. (પા. ૪૪)
 નિર્ભય, સ્તુતિ. સ્નેહી. (પા. ૪૫) આશ્વિન, આશ્ચર્યકારક,
 સ્પર્ધા, ઉત્સવ, હુદી, ચૈરામાંથી, સ્ફટિક, અષ્ટખુણ્ણા, કીર્તિ-
 સ્તંભ. (પા. ૪૬) સૂઝયું, સુમીવ, પત્તો, વિષ્ટિ, વિભિષણે,
 ઇંદ્રિજિત, કુંભકર્ણ, અધ્યમેધયજ્ઞ, વર્ણવ્યા. (પા. ૪૬. ભા. ૨)
 ધૃતરાષ્ટ્ર, યુધિષ્ઠિર, ગદાયુદ્ધમાં, સ્વાર્થી, નિષ્કુળ, સ્વયંવર,
 મન્થવેધ, ઇંદ્રપસ્થ, યુક્તિ, દ્રોણાચાર્ય, લિખ્તપિતામહ.
 (પા. ૪૭) લિખ્ત લિખ્ત, શાખસોની, છિદ્રોવાટે, ક્રિયા, નિરર્થક,
 સ્વપ્નાં, નિરુદ્ધમીને, નિસ્તેજ, કુસ્તીથી. (પા. ૪૮) વૈષ્ણવ,
 સદ્ગ્રંથ, પાત્રપ્રતા. (પા. ૪૯) સ્લોકમાં, ઇત્યાદિ, વૃત્તિને,
 મરણશય્યામાં, સૃષ્ટિથકી. (પા. ૫૦) આત્રેયી, ઇંડકારણમાં,
 અગસ્ત્ય, વાટમીકિને, વિષ્ણ, અદ્ભુત, પ્રીતિ, અરુંધતી,
 ઋષ્યરાંગ, કૌશલ્યાએ. (પા. ૫૧) વિક્રમ, પૂર્વે, સંવત્સર,
 મૃત્યુ, યુધિષ્ઠિરનો. (પા. ૫૩) આશ્રય, કીર્તિ, ઉર્મિથી,
 વૈતાલપચીસી, બરાસકસ્તુરી, ઉદ્ધમકર્મસંવાદ, પ્રસિદ્ધ,
 ઉત્તેજન, સંસ્કૃત, નાંધ્યા. (પા. ૫૪) કૂર, દૃઢ્ય, સૌમ્યનું.
 (પા. ૫૫) પ્રતિષ્ઠા, પ્રભ, લપસ્યા, સત્પુરુષનું, દીર્ઘસૂત્રીની.
 (પા. ૫૬) મૂર્તિપૂજક, જાત્રાળુ, મુતલીબ, અબદુલ્લાને,
 બાહ્યાવસ્થામાંજ, પુનલંઘ, કાષ્ટપાપાણ, પરિપકવ, તુચ્છકારી,

તિષ્ઠામ, નિરુપાયે, શસ્ત્ર, પર્વત, ઇન્દ્રિયુલભાં. (પા. ૫૩)
 યજ્ઞેઝઙ્, ધર્મગુરુ, તત્ત્વો, લઘ્વવિધિમાં, આંકલેશ્વર, પ્રિયત્વી,
 આશાઉદીન, જિહ્વાના. (પા. ૫૮) પૃથ્વીરાજ, ગીઝનીતા,
 ટકર, શાહુદીન, ઉર્જે, ધાણેશ્વર, મિટી, સંયુક્તાને, આસિત્ત,
 શાખવેધનો. (પા. ૫૯) યશસ્વી, કીર્તિ, તેજસ્વી, હર્ષવર્ધન,
 શિલાદિત્ય, ધર્મિષ્ઠ, હસ્તાવેળે, મદ્રેશાઓ, ફળદ્રુપ, હિતેજનમાં,
 (પા. ૬૦) સ્વતંત્ર, જોડા, અસ્તવ્યસ્ત, વાહી તાપ્યા, હીરસ્તા,
 અતિશયોક્તિ, હરહાર, નેચાં. (પા. ૬૧) યુદ્ધનીતિ, રાજ્ય-
 નીતિ, નામાંકિત, રાજ્યાધિકારી, કીર્તિવંત, નીવડયું, યુદ્ધિબળ,
 મૌર્યને, ત્વચ્છી, ફર, સન્માન, ધર્મમંદિરો, રીધ, યુદ્ધનીતિ,
 પદ્ધતિ, (પા. ૬૨) તિરસ્કાર, બહારે, સ્વામિભક્તિ. (પા. ૬૩)
 પ્રતિનિધિ, ઠકામરકરી, રત્નજડિત, ફરતાચી. (પા. ૬૪)
 સમૃદ્ધિનો, દેવર્નિઅર, રાજચિહ્ન, મુદ્ધાં, તખ્તેતાઉસ. (પા. ૬૫)
 ઉત્કંઠા, વિષ્ઠિ, મક્કા, ચુસ્ત, ખિક્કા, આણુવિદ્યાસ, રાજ્યાભિષેક,
 મંત્રિ, નિષ્ઠા. (પા. ૬૬) નેચ્ચુન, બૃહસ્પતિ. (પા. ૬૭)
 નક્ષત્રો, ક્ષિતિજ, કલ્પી, સપ્તર્ષિ, લુપ્ધક, ગોળાદ્રમાં, કૃત્તિકા,
 પુષ્પ (પા. ૬૮) વિષુવવૃત્ત, વર્તુળ, રેખાંશવૃત્ત. (પા. ૬૯)
 બ્યાપારવાયુ, નૈઋત્ય (પા. ૭૦) કાર્યોનિક, એસિડગ્યાસ, સહ્યા-
 દ્રિમાં, મહારાષ્ટ્ર, શૂળપાણીના, ગેરસપ્પાથી. (પા. ૭૧) દ્વીપકલ્પ,
 કન્યાકુમારી, ફળદ્રુપ. (પા. ૭૨) દિલ્હી, મહાદ્વીપદ્વિ, ડેસહૌસી,

૮૨! પહેલી ચોપડીનો “ડિકટેશન શિક્ષક” અઢી આના.

અક્ષયુત્રા. (પા. ૭૪) સ્નેહી, વિજગાપદ્મ, ચિટ્કા (પા. ૭૫)
 મહેસુર. (પા. ૭૬) વાયુશોષક, નટ્રોજન. (પા. ૭૭)
 ધ્વનિ, ધ્રુજતી, ઇદ્રિયને, પ્રતિધ્વનિ (પા. ૭૮) વિસ્મય,
 ઊંચે: નિદ્રા, ગદ્ગદ. (પા. ૮૦) ઉચ્છ્વતામાપક, ચર્મોમિટર,
 (પા. ૮૧) ચત્તા. (પા. ૮૨) પ્રત્યેક. (પા. ૮૩) દ્વિદળ,
 ફૂલમણિ. (પા. ૮૪) પરિપક્વ. (પા. ૮૫) વનસ્પતિ,
 ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, સૂક્ષ્મદર્શક, બેક્ટેરિયા. (પા. ૮૬) હુકાનો,
 સ્વાદિષ્ટ. (પા. ૮૭) તુંગભદ્રા, અધાર્પિ, અણીશુદ્ધ. (પા. ૮૮)
 બુદ્ધિશાળી, પ્રત્નોના. (પા. ૮૯) પુષ્ટ, બિડાએલી, પિક્કારબું,
 પરિપૂર્ણ (પા. ૯૦) શાહમૃગ, તપ્ત્યા, પૌષ્ટિક, વૃદ્ધિ. (પા. ૯૧)
 અક્ષરેશ, આફ્રિકામાં, વર્તતાં, વિકાનો. (પા. ૯૨) જન્મ્યા,
 સૂઝયો, મુખ્યત્વે, હેળવ્યાં, શિલ્પશાસ્ત્ર, મેષ. (પા. ૯૩)
 પૃષ્ઠમાંથી, (પા. ૯૪) ધાસોન્નવાસ, સ્થિતિસ્થાપક, ધાસનળી,
 ઉન્નવાસમાં. (પા. ૯૫) નિર્મોલ્યાં, અખબાસી, મિશ્રણમાં,
 સાદસાં, એલીઝરીન. (પા. ૯૬) ઝાલુ, ચોંટતો, (પા. ૯૭)
 ઉન્નજન, ટેકવ્યો. (પા. ૯૮) ઠાંચું.

શાહપોર } જગનલાલ મોતીરામ શાહ.

મુરત. } “મુખગણિત શિક્ષક.” વગેરેના કર્તા

અપૂર્ણિકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા ભોગ નિયમો.

- (૧) અપૂર્ણિકમાં અંશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે.
- (૨) કોઈપણ પૂર્ણિક સંખ્યાને અપૂર્ણિકમાં લખવી હોય તો છેદમાં એક લખવો. (૩) સમ અપૂર્ણિકની કિંમત હંમેશાં એક કરતાં ઓછીજ હોય છે; કારણ કે એમાં અંશ (ભાજ્ય) કરતાં છેદ (ભાજક) વધારે હોય છે. (૪) વિષમ અપૂર્ણિકની કિંમત હંમેશાં એક અથવા એક કરતાં વધારે હોય છે કારણ કે એમાં અંશ જોટલાજ છેદ અથવા અંશથી ઓછા છેદ હોય છે. (૫) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશને છેદ ભાગી પૂર્ણિક કાઢી શકાય છે, અને તેને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૬) સમ અપૂર્ણિકને ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાતું નથી. (૭) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિક પૂર્ણિક અને અપૂર્ણિક મળીને ચમ્પેલું છે. (૮) ભાગાનુબંધ અપૂર્ણિકને વિષમ અપૂર્ણિકનું રૂપ આપી શકાય છે. (૯) અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવધી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણિકની કિંમતમાં ફેર પડતો નથી; માટેજ અપૂર્ણિકના અંશ અથવા છેદ મરજી મુજબ લાવી શકાય છે. (૧૦) અપૂર્ણિકાની કિંમત સરખાવવા માટે તેમને સમચ્છેદનું રૂપ આપવું. કારણ કે છેદ સરખા થયા વગર કયું અપૂર્ણિક મોટું છે કે નાનું તે જાણી શકાતું નથી. (૧૧) અપૂર્ણિકાના અંશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકના અંશ વધારે હોય તે મોટું અને ઓછા હોય તે નાનું સમજવું. (૧૨) અપૂર્ણિકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અંશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણિકના છેદ ઓછા તે મોટું અને વધારે તે નાનું સમજવું. (૧૩) સમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની કિંમત વધે છે.

(૧૪) વિષમ અપૂર્ણિકના અંશ તથા છેદમાં એકજ સંખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણિકની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે. (૧૫) જુદા જુદા છેદવાળાં અપૂર્ણિકોના સરવાળા બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધાં અપૂર્ણિકોનો સમચ્છેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવાં. (૧૬) જુદા જુદા અપૂર્ણિકોના સરવાળા, બાદબાકી એકઠા હોય તે તે બધાં અપૂર્ણિકોનો સમચ્છેદ કરવો. પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અંશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અંશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાંથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અંશમાં લખી લઘુત્તમ છેદમાં લખવો. જે જવાબ અતિ સંક્ષેપરૂપમાં નહિ હોય તો અતિસંક્ષેપ રૂપ આપવું. (૧૭) અપૂર્ણિકના દાખલામાં જ્યારે એક કરતાં વધારે પદો કૌંસમાં આપ્યા હોય ત્યારે હંમેશાં કૌંસમાંના પદોનું પહેલાં સાદું રૂપ કરવું. અને કૌંસની પહેલાં જે ચિહ્ન હોય તે સાદા રૂપને લગાડવું. (૧૮) એક અપૂર્ણિકમાંથી બીજું અપૂર્ણિક બાદ કરવાનું હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણિકની કિંમત વધારે હોય તો ઓછાના અપૂર્ણિકમાંથી વત્તાનું અપૂર્ણિક બાદ કરી જવાબની પહેલાં ઓછાનું ચિહ્ન મૂકવું. (૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણિકોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમાં છે એમ સમજીને પહેલાં તેને સાદું રૂપ આપવું પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૦) અપૂર્ણિકા ગુણાકાર ભાગાકારના સંબંધમાં જોડાયેલા હોય તો જે અનુક્રમમાં હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો. (૨૧) જે વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતાં પહેલાં તેમને એક નામમાં આણવી પછી ભાગાકાર

કરવો. (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે જેમકે ૨૫ ૩૫૦ ÷ ૫ ૩૫૦ = જવાબ ૭૦. (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે. (૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં કૌંસની પહેલાં કાંઈ ચિહ્ન ન આપ્યું હોય તો ગુણ્યાનું ચિહ્ન સમજવું. (૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં જે રકમો કૌંસમાં હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, x, ÷, એ ચિહ્નો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવાં. (૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામાં “નો” વાળી રકમને બાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ “નો” વાળી રકમને ઉલટાવવી. (૨૭) અપૂર્ણાંકનો દઢબાજક કાઢવો હોય તો તેમને સંક્ષેપ રૂપ આપી અંશનો દઢબાજક કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો લઘુતમ કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ બાજક કાઢવો હોય તો તેને સંક્ષેપરૂપ આપી અંશનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમાં લખી છેદનો દઢબાજક કાઢી છેદમાં લખવો. (૨૯) જે રકમને “ને” લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવી. મતલબ કે “ને” વાળી રકમને બાજક સમજવી; માટે તેને ઉલટાવવી નહિ. (૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો ભાગાકાર કરવો; કારણ ગુણ્ય અને ગુણ્યાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે. (૩૧) કઈ રકમમાંથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યું હોય તો સરવાળો કરવો. કારણ કે બાદમાં અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

૮૬] પાંચમી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

અંકગણિતમાં વપરાતા કાર્યપ્રકારક ચિહ્નોની સમજ.

+ (વત્તા) જે સંખ્યાની પહેલાં વત્તાનું ચિહ્ન હોય છે, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કોઈ સંખ્યામાં ઉમેરવાની છે એમ સમજવું. પણ અપૂર્ણાંકોના સરવાળા બાદબાકીમાં પહેલી રકમને વત્તાની રકમ સમજવી. જેમકે $૧૫+૧૨=૨૭$

— (ઘોછા) જે સંખ્યાની પહેલાં ઘોછાનું ચિહ્ન હોય, તે સંખ્યા તેની પહેલાંની બીજી કોઈ સંખ્યામાંથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવું. જેમકે $૧૫-૫=૧૦$

× (ગુણ્યા) જે બે સંખ્યાની વચ્ચે ગુણ્યાનું ચિહ્ન હોય તે બે સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવો. જેમકે $૭×૫=૩૫$

÷ (ભાગ્યા) જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યા વડે તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાગવી, મતલબ કે જે સંખ્યાની પહેલાં ભાગ્યાનું ચિહ્ન હોય તે સંખ્યાને ભાજક સમજવી અને તેની પહેલાંની સંખ્યાને ભાજ્ય સમજવી. જેમકે $૧૮÷૯=૨$. આમાં ૧૮ એ ભાજ્ય અને ૯ એ ભાજક છે.

ના જે બે રકમની વચ્ચે ‘ના’ હોય તે બે રકમનો ગુણાકાર કરવો, “ના” ના સંબંધથી જોડાયેલી સંખ્યાઓ એકજ છે, મતલબ કે કૌંસમાં છે, એમ સમજી છુટી પાડવી નહિ જેમકે ૫ ના $\frac{૩}{૪}$ ના $૪\frac{૧}{૪}$ ના $૧\frac{૫}{૪}=\frac{૬૫}{૪}=૧૬\frac{૧}{૪}$

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રત્નોત્તરમાળા ૪૫૫ આના [૮૭

(કૌસ) { } [કૌસ] કૌસ પુરો. જે રકમ કૌસમાં હોય તેને પહેલાં સાદું રૂપ આપવું. પહેલાં કૌસને નાનો, બીજાને વચ્ચો અને ત્રીજાને મોટો કૌસ કહે છે. પહેલા નાના કૌસને સાદું રૂપ આપવું. પછી વચ્ચાને અને પછી મોટા કૌસને આપવું.

$$\text{જેમકે } \left\{ \frac{૫ \times ૩}{૮} + (૧૩ના \frac{૩}{૮}) \right\} \frac{૫ \times ૩}{૮} = \frac{૩૧}{૮}, \frac{૫ \times ૩}{૮} = \frac{૧૫}{૮},$$

$$\frac{૧૫ + ૩૧}{૮} = \frac{૪૬ + ૧૪૭}{૮} = \frac{૩૩૩}{૮} = \frac{૧૧૧}{૮}$$

= (બરાબર) જે બે રકમની વચ્ચે બરાબરનું ચિહ્ન હોય તે બે રકમ સરખી છે એમ સમજવું. જેમકે ૧૩૧ = ૧૫ આના.

બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાયસરોયની હકુમત નીચેના સઘળા મુલકને બ્રિટિશ હિંદ કહે છે. બ્રિટિશ હિંદમાં ચાર તરેહનાં રાજ્ય છે. (૧) બ્રિટિશ સરકારનો ખાલસા મુલક. (૨) નેપાળ, ભુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો (૩) કેચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો (૪) હિંદ માંહેલા દેશી ખંડીઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુલકના રાજકીય ભાગ.

પ્રાંતનું નામ. મુખ્ય શહેર, રાજ્ય ચલાવનાર હાકેમ.

૧. મુંબઈ ઇલાકો	મુંબઈ	ગવર્નર
૨. કુર્જ	મકેરા	ચીફ કમિશનર
૩. મદ્રાસ ઇલાકો	મદ્રાસ	ગવર્નર
૪. આંધ્રમાન ખેટા	પોર્ટબ્લેર	ચીફ કમિશનર

૯૯] હિન્દુસ્થાનની સાઠ જૂગોળની પ્રમોત્તરમાળ ચાર આના.

૫. બ્રહ્મદેશ	રંગુન	ગવર્નર
૬. આસામ પ્રાંત	શિલોંગ	ગવર્નર
૭. બંગાળ પ્રાંત	કલકત્તા	ગવર્નર
૮. બહાર ને ઓરિસા	પટણા	ગવર્નર
૯. આઆતથા અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો	અલ્હાબાદ	ગવર્નર
૧૦. દિલ્હી પ્રાંત	દિલ્હી	ચીફ કમિશનર
૧૧. મધ્ય પ્રાંતો ને વરાડ	નાગપુર	ગવર્નર
૧૨. અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	ચીફ કમિશનર
૧૩. બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	કવેટા	ચીફ કમિશનર
૧૪. વાયવ્ય તરફની સરહદનો પ્રાંત	પેશાવર	ચીફ કમિશનર
૧૫. પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	ગવર્નર

હિંદ માંહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાનાં મોટાં મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે. મોટું દેશી રાજ્ય હૈદરાબાદનું છે. દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઈ શકે. (૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલાં રાજ્યો. દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારનાં રાજ્યો છે. (૧) પાસે પાસે આવેલાં દેશી રાજ્યોનો જૂથ (એજન્સિ). (૨) છુટાં છુટાં આવેલાં જુદાં જુદાં રાજ્યો (સંસ્થાનો)

વડી સરકારના તાબામાં રખાયેલાં, મુખ્ય હિંદુસ્તાન, બલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ અને કાઠિયાવાડ એ પાંચ એજન્સિઓ અને હૈદરાબાદ, વડોદરા, કાશ્મીર, મહેસૂર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે. એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાનના ઉપરીને રેસિડન્ટ કહે છે.

સમાપ્ત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશ ત્રિવેદિવાચનમાળાના અર્થો.

પુસ્તક ૧ લાના ૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના ૦-૮-૦
પુસ્તક ૨ માના ૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ દૂના ૦-૬-૦
પુસ્તક ૩ બના ૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના ૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪ થાના ૦-૭-૦	

—: વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસોના અર્થો :—

બાળવર્ગની નોટ ૦-૨-૦	છંદીના અર્થ ૦-૬-૦
પહેલીના અર્થ ૦-૨-૬	સાતમીના અર્થ ૦-૧૦-૦
મીઠાના અર્થ ૦-૪-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ ૦-૪-૦
ત્રીજાના અર્થ ૦-૫-૦	કન્યા ૨જાના અર્થ ૦-૫-૦
ચોથીના અર્થ ૦-૭-૬	કન્યા ૩જાના અર્થ ૦-૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજાનો ૦-૩-૦
પહેલીનો ૦-૨-૬	ચોથીનો ૦-૪
બીજાનો ૦-૩-૦	પાંચમીનો ૦-૪

દરેક ધોરણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે

—: પ્રશ્નોત્તરમાળા. :—

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની ત્રણ આના.
મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની સાડા ચાર આના.
હિન્દુસ્તાનની સામાન્ય ભૂગોળની ચાર આના.
છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-મુરઠા

